

Sfera Politicii

79

REVISTĂ LUNARĂ DE ȘTIINȚE POLITICE EDITATĂ DE INSTITUTUL DE
CERCETĂRI POLITICE ȘI ECONOMICE ȘI FUNDAȚIA “SOCIETATEA CIVILĂ”

Anul VIII, 2000

ÎNCEPUT DE CAMPANIE

Cuprins

2 <i>Editorial</i>	Adrian Cioroianu	Provocarea unui secol
8 <i>Început de campanie</i>	Dan Oprescu	UDMR în 2000
15	Cristian Pîrvulescu	Guvernare sau alternanță?
19	Sabina Fati	CDR - O alianță depășită?
25 <i>Interviu</i>	Oana Valentina-Suciu în dialog cu Edmund Beard	Mai bine de atât nu se poate
28 <i>Arhivă</i>	Document	Emigrarea evreilor
29 <i>Mediul de afaceri</i>	Valentin M. Ionescu	România - perspective de afaceri
36	Daniel Dăianu	Securitate și economie
42 <i>IdeoSfera</i>	George Voicu	Paradigma conspiraționistă (VIII)
53 <i>Recenzii</i>	Alina Mungiu-Pippidi	Conservatorisme în spațiile românești
57	Mihai Chioveanu	Ce a fost fascismul?
60	Sabin Drăgulin	Ordinea politică
62 <i>Semnale</i>		
63 <i>Premiile "Sfera Politicii"</i>		

Provocarea unui secol

ADRIAN CIOROIANU

Să trecem cât mai curând prin această epocă de restriște, să ne regăsim cât mai fără de întârziere echilibrul financiar și economic, să revenim la starea normală.

Ziarul "Universul", 10 iulie 1900¹

Autorul se simte dator să spună de la bun început că nu este suporterul ideii conform căreia istoria s-ar repeta. Chiar dacă, la un nivel uneori foarte sesizabil, există o anumită constanță și continuități certe în istoria unei civilizații sau a unei societăți, sunt înclinat să pun aceasta mai curând pe seama unor factori cu adevărat proprii societății în speță - precum cultura politică sau tradiția politică (ceea ce, dincolo de un punct, poate fi același lucru) - decât pe seama ciclicității istoriei. Drept care nu mi se par foarte convingătoare - și nici *serioase*, din punct de vedere strict metodologic - opiniile care văd într-un președinte de azi un nou Carol al II-lea, într-un consilier prezidențial o nouă Ana Pauker iar în negociatorii veniți de la Banca Mondială și FMI niște clone tardive ale lui Andrei Ianuarievici Vișinski.

Astfel încât ideea acestui articol nu este neapărat descoperirea și semnalarea similitudinilor dintre un sfârșit de secol (al XIX-lea) și altul (al XX-lea), oricât de tentantă ar fi, în esență, o asemenea provocare (și citatul din motto e o ilustrare perfectă). Cu siguranță că o privire atentă poate sesiza mai multe asemănări decât s-ar bănuși la prima vedere; dar mi se pare la fel de clar că s-ar sesiza astfel și deosebiri fundamentale, lucruri/procese/personaje care nu ar putea sta alături niciodată. În schimb, îmi propun aici semnalarea unora dintre acele *constanțe istorice* care creionează, pe termen mediu și lung, o epocă din istoria unei comunități.

Un demers cvasi-comparativ

Desigur, momentele cronologice propuse ca limite ale reflecției de față (anii 1900 și 2000) sunt alese mai curând în virtutea armoniei lor ca *numere rotunde* și mai puțin din considerente strict istorice (la drept vorbind, cu greu s-ar putea asocia anulul 1900 un eveniment istoric cu o importanță peste medie în plan național; din această perspectivă, poate că anul 2000 are șansa de a deveni mai repede un punct de reper al istoriei noastre - evident, în funcție de materializările posibile ale momentului Helsinki). Oricum, tentația unei comparații între starea de fapt la începutul secolului și la finalul său rămâne mare, cum este și firesc în astfel de situații. Ideea bilanțului - oricât de relativă ar fi cuantificarea succeselor sau eșecurilor și oricâte subiectivități s-ar presăra pe parcurs - nu este un dat exclusiv național, ci ține, probabil, de însăși natura omului ca actor social².

Teama de izolare

Chiar dacă, la rigoare, sunt destul de sceptic în privința măsurii în care oamenii învață din propria lor istorie - adică din istoria țării și a lumii lor -, mi se pare totuși foarte plauzibil că majoritatea reacțiilor colective se fundamentează prin raportarea la antecedentele istorice ale colectivității. Din acest motiv, cred că *teama de*

izolare politică este una dintre constantele certe ale istoriei statului român modern.

Congresul de la Berlin (iulie 1878), ulterior războiului prin care statul român își cucerise independența față de Imperiul Otoman, a fost pentru clasa dirigență românească o experiență de o utilitate indiscutabilă. În fond, cucerindu-și independența, românii aveau de acum ce apăra; dar, în egală măsură, repede a devenit foarte clar că independența față de turci nu garantează deplina suveranitate a țării - în special față de fostul aliat din 1877, Imperiul în expansiune al țarilor. Și atunci, spiritul Franței - *aliata congenitală* a modernității noastre - era aproape; din păcate, ca și azi, frontierele Franței erau cele aflate la mare distanță (trebuie spus, în egală măsură, că *l'esprit français* era el însuși în suferință după catastrofalul război franco-prusac din 1871); pe scurt, Franța nu putea fi aliatul și *garantul* de care aveam mare nevoie. Așadar, teama de izolare diplomatică într-o lume în vizibilă schimbare și considerente geopolitice au obligat România să se alătore singurei alianțe în măsură să-i garanteze, atunci, un minim confort extern: din 1883, România este legată, prin tratat, cu Austro-Ungaria și cu Germania. Tratatul nu era îndreptat, în mod expres și explicit, împotriva Rusiei; în mod implicit, însă el era pentru România cea mai bună pavăză pe care o putea găsi în acel moment. Trăirile francofile ale clasei educate românești (a se înțelege aici, într-o măsură poate mai mare decât azi, și clasa politică) precum și pericolul ca acest tratat să se întoarcă, pe plan intern, împotriva familiei domnitoare (*familie regală* din 1881) au impus însă ascunderea acestui tratat. Cu excepția câtorva personaje politice de vârf, de el nu a aflat mai nimeni timp de mai bine de 30 de ani!

La prima vedere, s-ar putea spune că acest tratat n-a folosit cu nimic României (și probabil că rațiunea unei asemenea afirmații ar trimite în special la politica în mod cert inechitabilă pe care guvernul maghiar o ducea cu consecvență față de românii ardeleni). Și totuși, afirmația nu se susține prin

argumente. La adăpostul, în primul rând moral, al acestui tratat, România devine - mai ales prin participarea la/și în urma celui de-al doilea război balcanic (1913) - o veritabilă putere în zonă. Din acest moment, relațiile cu cealaltă alianță (Antanta) decurg altfel - în sens pozitiv -, în special cele cu Franța și Rusia (dar nu datorită vreunei redescoperite rusofilii, ci în principal grație accentuării progresive a relațiilor cu Franța, ea însăși pe cale de a-și reveni din impasul moral amintit). Intrarea României în primul război mondial s-a produs în condițiile știute; chiar dacă pare paradoxal, victoria noastră finală - destul de discutată la un moment dat, dar o victorie, totuși - s-a datorat și aceluia adăpost pe care, la vremea lui, îl oferise tratatul de alianță cu Imperiile austro-ungar și prusac.

Este foarte probabil ca cei care vor scrie istoria României sfârșitului de secol XX să ajungă la concluzia că aceeași teamă de izolare a funcționat și după aneantizarea Tratatului de la Varșovia, (parafată, după o agonie lungă, în iulie 1991; relațiile României cu acest Tratat erau oricum foarte problematice de cel puțin două decenii și jumătate). Chiar dacă România anilor 1990 era alta decât cea din anii 1890 (în părțile bune și cele rele), pericolul izolării era însă la fel de real. Semnarea grăbită a tratatului cu Uniunea Sovietică (martie 1991) a fost, se vede azi, gestul reflex al unor politicieni tipici erei *post-Ceaușescu*, incapabili să-și depășească limitele propriei condiționări. În sine, nu ideea tratatului era rea, desigur (e clar că un tratat cu Rusia a rămas, în jargon englezesc, unul dintre *must*-urile diplomației noastre). Aspectul penibil deriva atunci din altceva: direcția de iradiere a integrării venea dinspre Vest, și nu dinspre un Est în dezagregare accelerată. Cei mai inspirați dintre vecinii noștri nu au făcut nici greșeli de parcurs precum episoadele Târgu Mureș (martie '90) sau Piața Universității (iunie '90) și, pe de altă parte, s-au ferit de a semna astfel de documente amenințate de futilitate (România a rămas singurul stat fost-comunist care a mai apucat să semneze

un tratat cu URSS!). Nu este, desigur, exclus ca istoricii de peste câteva decenii să vadă în spatele acestor derapaje - conflicte etnice, mineriade etc. - interese clare opuse integrării europene a României; nu este exclusă, sigur, nici ipoteza că la mijloc n-a fost decât o mare, dominatoare, stupiditate. Nu este exclusă nici varianta amestecului celor două.

La sfârșitul secolului - ca și la începutul său - România se află, așadar, într-o perioadă de recalibrare a poziției sale externe. La sfârșitul secolului XX - ca și la sfârșitul secolului XIX -, România încearcă să se orienteze către acea alianță care să o protejeze, la rigoare, de imprevedibile tensiuni venite dinspre Răsărit. Nu suntem, desigur, în cea mai indicată poziție pentru judecarea performanțelor din stricta noastră contemporaneitate; totuși, se pare că ezitățile sunt astăzi mai prezente, iar tendințele spre conformism sunt mai numeroase în timpul politicianilor din Mercedes decât în vremea oamenilor politici cu joben și monoclu.

Un microb numit politică

Oameni politici cu joben care, înainte de a conduce o țară, trebuiau să conducă un partid - treabă la care, ca și azi, nu se pricepeau toți și pentru care nici nu erau dotați toți în egală măsură. În virtutea Constituției din 1866, statul român proteja și garanta toate libertățile unui stat democratic, chiar în condițiile în care votul rămânea, totuși (și va rămâne până după Marele Război), unul cenzitar. Presa română era și ea, la sfârșitul secolului, oglinda vie a libertății de exprimare: polemici, mici războaie din condei, mai mici sau mai mari șantaj etc., toate acestea nu probau, în fond - ne dăm seama azi -, decât normalitatea și firescul tinerei democrații.

În condițiile în care, oricum, în dezbaterile politice se consumau energii impresionante, indiscutabil că sistemul bipartid a fost una dintre șansele modernizării României: țara avea doar două

partide care contau din punct de vedere politic și la care regele se gândea în aplicarea principiului alternanței la putere: partidul liberal³ (de care se apropie, în această perioadă, vârfuri ale socialiștilor) și partidul conservator (de care era apropiat un alt curent politic cu pretenții în epocă, cel al *junimiștilor*). Mai mult sau mai puțin cunoscut era faptul că cel mai mulțumit de coexistența și de alternanța la putere a celor două partide era însuși regele Carol, de la un capăt la altul al domniei sale. Chiar dacă preferințele sale mergeau, poate, mai des către tipul de disciplină autoimpusă de liberali, regele Carol a avut grijă ca, aproape întotdeauna, cele două partide să se afle în echilibru, gata pentru a prelua unul de la altul, din mers, sarcina guvernării. Sistemul se rodase atât de bine încât părea că este singurul sistem imaginabil. Era, desigur, o simplă impresie: peste abia două decenii, după primul război mondial, simplitatea acestui sistem va deveni amintire. O revărsare de noi energii politice va da naștere unor alte partide sau va distruge unele din cele existente - cazul partidului conservator, unul dintre partidele etalon ale modernității românești, al cărui rol major în societate și ale cărui tradiții nu l-au putut salva de la dispariție, relativ repede după 1918.

Nimeni nu prevedea însă acest lucru în aprilie 1899 când, în urma demisiei guvernului liberal al lui Dimitrie A. Sturdza, conservatorii vin la putere, conduși de celebrul lor lider Gheorghe Grigore Cantacuzino, al cărui supranume - "Nababul" - trimitea la cele 20 de moșii pe care le avea răspândite în toată țara (el era cel mai bogat om din România). Deși preluaseră puterea, conservatorii traversau însă o criză. Șeful junimiștilor, aprigul P.P. Carp, contestase îndelung conducerea lui Lascăr Catargiu și, după ce epoca acestuia se încheiase, sperase să preia puterea în partid. (În paranteză fie spus, această dezbinare dictată de ambiții reale și de influențe care de care mai puternice era ea însăși tradițională la conservatori - ceea ce regele știa bine, acesta fiind

unul dintre motivele pentru care el prețuia atât de mult pe liberalul Ion C. Brătianu și ordinea pe care acesta era capabil să o mențină în propriul partid). Marile cluburi conservatoare din țară - cel din București, de pe Calea Victoriei, cel din Craiova sau cel din Iași - strângeau câți oameni atâtea soluții de a ieși din impas. P.P. Carp părea chiar a avea un ușor avantaj în cursa pentru conducerea partidului; dar, printr-o mică viclenie a generalului Manu - pentru care Carp era ca sarea pe rană -, Gh. Gr. Cantacuzino a avut, în cele din urmă, câștig de cauză.

În 1899, însă, nici liberalii nu se prezentau foarte departe de această dezbinare care-i măcina pe conservatori. Chiar dacă nu se compara cu Ion C. Brătianu, fondatorul de drept al partidului, D.A. Sturdza, liderul de acum al liberalilor, era în grațiile regelui mai curând datorită germanofilismului său netrucat (D.A. Sturdza își desăvârșise educația în școlile germane, iar acum acolo era fiul său, Alexandru, pregătindu-se pentru o carieră militară; ajuns colonel în armata română, Al. D. Sturdza va trăda în Marele Război, trecând, tot dintr-o sinceră - dar și neonorantă, în aceste condiții - germanofilie, la inamic). În nou începutul secol XX, D.A. Sturdza va mai avea ocazia să mai conducă două guverne liberale (1901-1904 și 1907-1908); dar steaua sa era oricum în cădere, odată cu ridicarea în partid a lui Ionel Brătianu, demn continuator al tatălui său și moștenitor deplin al tuturor talentelor politice ale acestuia.

Ce s-ar putea spune, din acest punct de vedere, despre partidele românești de peste un secol? Ca și la 1900, programul efectiv al partidului contează atât de puțin încât rolul acestuia pare astăzi a fi redus la statutul de simplă recuzită electorală. În fond, ca și la 1900, politica se face mai mult în funcție de interese decât în funcție de convingeri (sau, în orice caz, convingerile sunt puternic alimentate de interese). Poate mai mult decât la 1900, partidele sunt grupate în jurul unor persoane și nu în jurul unor idei-forță. Desigur, nu se pune problema de a relua argumentația marxistă a

neglijării rolului (major, în opinia mea) pe care elitele îl joacă în societate - și, deci, în politică. Totuși, la trecerea în secolul XXI politica românească pare a fi mai puternic personalizată decât a fost oricând altcândva, în întreaga ei istorie democratică; este cu atât mai probabil ca azi, poate mai mult decât acum un secol, în umbra acestor personaje deocamdată de prim plan să se afle locotenenți mai tineri flămânzi de putere și de revanșă.

Românul și pământul său

Conform recensământului din 1899, românii erau în număr de puțin sub 6 milioane. Dintre ei, 80 de procente locuiau la sat, trăind din agricultură și nu din politică.

De una singură, politica era incapabilă, totuși, să regleze în mod absolut bunul mers al țării. Se întâmplă chiar ca multe alte fenomene să aibă, la un moment dat, un impact mai mare asupra societății decât fenomenul politic, cu toate anomaliiile sale.

În vara anului 1899 acest fenomen a fost seceta. Rămasă - prin lipsa, la scară largă, a modernizărilor precum irigații, ameliorări etc. - la dispoziția factorilor naturali (așa cum tinde să redevină, de altfel, în zilele noastre...), agricultura românească a fost lovită din plin, mai ales în privința proviziilor furajere. Nu numai agricultura, ca ramură economică, a fost lovită - ci și toți cei care, la un nivel sau altul, depindeau de ea, fie pentru afaceri, fie pentru supraviețuire. Lipsa de investiții în agricultură părea a fi una dintre problemele endemice ale agriculturii românești sau, altfel spus, ale proprietarilor de pământ din statul român. Practica folosită în mod curent era arendarea pământului - la 1900, România era țara cu cel mai mare procent din pământului său arabil dat în arendă (între 55-70 %, în funcție de județ!), precum și țara cu cei mai mulți arendași veniți din afară. Nu trebuie multe date pentru a înțelege cum, din aceste "recorduri" se va declanșa, printre altele, și scânteia răscoalei din 1907.

Dar nu numai înapoierea tehnică a agriculturii era, în mod global, o amenințare pentru această ramură a economiei românești (de fapt, această înapoiere tehnologică era din plin compensată de fidelitatea cu care țăranul român se dăruia pământului). La un nivel mai scăzut decât astăzi, evident, dar, totuși, sesizabil, România intrase deja - fie că înțelegea sau nu - într-un joc al comerțului și al competiției mondiale. Desigur, România era în continuare în stare să vândă mari cantități de cereale pe piața europeană (piață care ar fi fost în mod cert dezechilibrată fără uriașele exporturi de grâne ale României și Rusiei), dar provocarea venea, simultan, de peste Atlantic și de peste Pacific: America și Australia își arată tot mai limpede capacitatea de a umple Europa de cereale, la un preț menit să scoată din circuit concurența.

Peste 100 de ani, problema pământului rămâne, în continuare, una dintre problemele cele mai greu de soluționat ale economiei românești. Chiar dacă, în mod evident, pământul nu mai semnifică astăzi puterea și independența economică pe care le semnifică la începutul secolului, putem spune că, în linii mari, ultimii 50 de ani din viața țării au reprezentat, din perspectiva acestui pământ, o paranteză perdantă pentru istoria simbiozei dintre țăranul român și pământul său. De aproape două decenii, populația țării deja nu mai este o populație preponderent rurală: punctul de cotitură a fost anul 1985, an în care, pentru prima dată în istoria țării, populația urbană a depășit numeric populația rurală. Impactul acestei transformări demografice este, credem, departe de a fi fost absorbit de către societatea românească și de economia țării.

Totuși, un *happy end*...

În condiții normale, chiar dacă ea ar vrea cu tot dinadinsul, România nu se poate autoizola de evoluția istoriei (adică mentalităților/culturii/

economiei etc.) continentale. Au fost momente în care această "incapacitate" a fost benefică, au fost și momente în care repercusiunile au fost nefaste - în fond, *prin contaminare* au intrat în România și liberalismul modernizator, și comunismul revoluționar-utopic.

În jurul anului 1900, pe străzile Bucureștiului apărea primul automobil, adus în țară de întreprinzătorul George Assan. Într-un deceniu, vechile străzi bucureștene, obișnuite cu pocnetul de bici al trăsurilor, deveneau tot mai pline de sunetul claxoanelor și de urmele pneurilor subțiri ale mașinilor din tinerețea industriei de gen.

În preajma anului 2000, România - în ciuda unor deficiențe reale - se conectează de la sine la noua industrie care domină economia planetei - industria informației. În anul 1995, versiunea programului *Windows* din acel an al gigantului Microsoft s-a lansat și în România, pentru prima dată simultan cu lansarea mondială. De atunci aceasta a devenit o practică obișnuită, chiar dacă piața românească este încă, într-o măsură înspăimântătoare, dominată de produse piratate.

Nu întâmplător am pus aici alături cele două produse, automobilul și *soft*-ul; ele definesc cel mai bine direcția în care merge, în acest moment, economia globală. Ceea ce a fost oțelul în primele decenii ale secolului, ceea ce a fost automobilul în anii '50 și ceea ce a însemnat petrolul în anii '70 - toate această putere pe care, la un moment dat, un produs a semnat-o, astăzi este reprezentată prin producția de *software*. La începutul secolului, chiar echipată primitiv, agricultura românească fixa prețul grâului în Europa. Astăzi, chiar dacă informatizarea - din școli și până la punctele vamale - rămâne deficitară, în *underground* se percepe, în surdină, o dinamică fără precedent. Chiar în condițiile în care, raportat la populației, procentul deținătorilor de PC este insignifiant, toți operatorii de rețea pot depune mărturie pentru fluxul intrărilor și ieșirilor informaționale în și dinspre România.

Având unul dintre cele mai prielnice agriculturii pământuri ale Europei, România nu a

ajuns, totuși, niciodată la statutul economic spre care putea nutri speranțe. Astăzi, România nu pare a mai avea și multe altele în afara copiilor care umplu, de dimineața până seara, *cafenelele-internet*. Rămâne de văzut dacă nu cumva tocmai această economie a începutului mileniului III - dominată de prelucrarea, transmiterea și stocarea de informație - nu va fi noua șansă care ni se oferă.

O șansă de care se poate profita sau (după cum știm din propria noastră experiență istorică) se poate alege praful.

NOTE

¹ pentru înțelegerea începutului de secol XX românesc cărțile lui Ion Bulei reprezintă lecturi obligatorii - v. **Lumea românească la 1900**, Ed. Eminescu, București, 1984 (din care, de la p. 260, provine acest citat) și **Atunci când veacul se năștea**, Ed. Eminescu, București, 1990.

² v. articolul nostru 1989-1999: **Un deceniu de redescoperiri, speranțe și nevroze**, "Sfera politicii", VIII, nr. 77, 2000.

³ v. Mihai Sorin Rădulescu, **Elita liberală**, Ed. ALL, București, 1999.

CINE NE CITEȘTE:

Apreciez "Sfera Politicii" ca o revistă de avangardă a societății românești. Doresc să felicit editorii și redactorii acestei reviste pentru că au reușit, în toți acești ani, să păstreze o abordare serioasă a unor subiecte multiple ancorate în realitatea tranziției sau în trecutul încă nedeslușit pe deplin. Mult succes și viață lungă revistei "Sfera Politicii"!

Theodor Stolojan
23 iulie 1999

Theodor Stolojan
Economist, fost Prim Ministru al României

ADRIAN CIOROIANU – Absolvent al Facultății de Istorie a Universității București; Master în Istorie la Universitatea Laval, Quebec din Canada și doctorand al aceleiași universități. În prezent este asistent universitar la Facultatea de Istorie a Universității București. Articole publicate în "Sfera Politicii", "Dilema", "22", "Dosarele Istoriei" etc.

UDMR în 2000

DAN OPRESCU

De la înființarea sa, la începutul anului 1990, Uniunea Democrată a Maghiarilor din România (UDMR) nu a încetat să-i uimească pe felurii analiști ai fenomenului politic din România prin caracterul său “compact”, “fără fisuri”, fără defecțiuni vizibile. Un deceniu de “unitate” a unei formațiuni politice din, totuși, România, nu poate fi decât o performanță absolut remarcabilă; paginile următoare se vor ocupa cu ceea ce a trebuit să fie plătit de către politicieni din UDMR, precum și de maghiarimea din țara noastră, pentru a realiza această “unitate”, pentru o perioadă de timp atât de lungă. UDMR a avut și continuă să aibă un însemnat rol istoric în România de după Decembrie 1989, reprezentând pentru mulți un fel de model de imitat (din pricina “unității” monolitice, a disciplinei electoratului – și a reprezentanților acestuia în Parlament –, a răbdării se pare nesfârșite cu care unghurimea noastră îi suportă pe politicienii săi), iar încercările de a îngâna politicește UDMR s-au soldat, toate, până acum, prin jalnice eșecuri.

Există mai multe chipuri prin intermediul cărora UDMR apare în fața publicului (mai exact, a feluritelor publicuri) de la noi; cel mai cunoscut (și mai acceptat, dacă nu cumva și cel mai acceptabil) este nivelul “european”, reprezentat de un Frunda Gyorgy, Marko Bela, Tokay Gyorgy sau Borbely Laszlo. Este tocmai *persoana* prin care UDMR a reușit să înmagazineze un însemnat capital de simpatie printre non-maghiari, din 1990 încoace. Având în vedere doar europenismul UDMR, a fost firesc să se obțină sprijinul politic și propagandistic al unor elemente intelectuale precum cele din jurul revistelor “22” sau “Dilema” (dar și “Academia Cațavencu” etc.); evident,

sprijinul a fost reciproc, și orice intelectual român cumsecade, mai cu seamă dacă ține la imaginea sa în străinătate, sau la imaginea României în aceeași străinătate (ceea ce este, în fond, același lucru), a făcut declarații admirative la adresa UDMR, și viceversa. Alteori, UDMR se prezintă publicului majoritar prin oameni ca Verestoy Attila sau Janos Demeter, cu alte cuvinte printr-o variantă *sui generis* a “băiatului de gașcă” cu care se poate trata, negocia etc. practic orice. Majoritarii români se simt extrem de confortabil în compania unor asemenea reprezentanți UDMR, întrucât li se confirmă stereotipul potrivit căruia “își au și unghurii româniilor lor” (varianta la “își au și româniii țiganiilor lor”).

Mult mai puțin cunoscut de către non-maghiari este nivelul prin care UDMR se prezintă în fața electoratului său (mai mult sau mai puțin “captiv”); aici nu mai funcționează retorica *politically correct*, ci se poate merge pe interesele locale, inclusiv cu anumite stridențe retorice (supralicitate și chiar distorsionate de presa cercurilor anti-unghurești din România). De aceea, o asemenea retorică udemeristă – nu neapărat electorală – va fi diferită la Timișoara sau Arad, să spunem, față de cea ce va fi utilizată la Cluj sau Târgu Mureș; de asemenea, în secuime se aplică alte criterii față de cele ce și-au vădit eficiența la București sau la Strasbourg. Probabil că reprezentantul tipic al acestui “oportunism regional” este Kolumban Gabor, președintele Consiliului Județean Harghita, sau poate că o asemenea statură locală i-a fost conferită, pe nedrept, de către o anumită presă de factură naționalistă. Se prea poate ca numitul președinte de consiliu județean să fie, în

realitate, mai degrabă un “europenist”. Un Katona Adam face realmente deliciul presei anti-ungurești, pentru că el vine întotdeauna (uneori, chiar cu supra măsură) în întâmpinarea celor mai extravagante așteptări.

Presa extremistă (inclusiv cea așa-zis moderat-extremistă) din țara noastră își face un titlu de glorie din a neglija complet prestația “europeniștilor”, subliniind doar declarațiile “provincionaliștilor” și trăgându-și, astfel, spuza pe turta ei (turta pierzătoare). Dimpotrivă, intelectualii din jurul unei reviste ca “22” (Gabriel Andreescu sau Alina Mungiu, să spunem) vor comenta numai discursurile și acțiunile “europeniștilor”, ca de pilda cele ale lui Frunda Gyorgy.

Realitatea este că și UDMR își are trogloditii ei, la fel ca oricare altă grupare politică din România. Ca peste tot, nici la UDMR ei nu contează într-atât cât să deturneze întreaga grupare politică de la mersul ei “înainte”, în ciuda unor momente de stânjenezală provocată de vorbele sau acțiunile celor prea de tot neciopliți.

În interiorul UDMR există mai multe (i.e.: aproximativ șapte, mai importante) așa-numite platforme, ce poartă numele unor orientări politice de rezonanță: liberală, social-democrată, democrat-creștină etc.; de obicei, aceste “platforme” reprezintă grupări de interese (în bună parte locale), poziționate în jurul unor personalități, persoane sau doar personaje din UDMR. Și în această privință, UDMR are o structură tipică pentru un partid politic din România.

“Platforma reformistă” este mai degrabă “vocală” decât “de treabă”, dar se bucură de conexiuni importante în Ungaria, și nu doar la nivelul clasei politice de acolo; în momentul în care această grupare va izbuti să își atragă și cercuri de afaceri, se prea poate ca să preia controlul politic în cadrul UDMR; personal, cred că așa ceva se va întâmpla (dacă, în genere, se va întâmpla vreodată) în jurul anului 2004-2005, și aceasta doar dacă partidele politice “românești” se vor fi maturizat și ele până atunci. În orice caz, pretenția “platformei

reformiste” că ar fi echivalentul FIDESZ-ului din Ungaria este, evident, o enormă exagerare. Nici nu se pune problema ca “platforma reformistă” să aibă măcar 1% din specialiștii (e.g.: doctorii la Universitatea din Oxford sau Cambridge în științe politice) pe care îi avea FIDESZ-ul în 1990. Oricum ar fi, cred că viitorul UDMR se va cristaliza tocmai în jurul actualului embrion ce poartă numele de “platformă reformistă”, iar această predicție o socotesc una dintre cele mai optimiste pe care le pot face despre evoluția UDMR pe termen mediu. Avortarea – spontană sau nu – a acestui *fetus* ar pune probleme serioase, inclusiv generaționale, la nivelul întregii formațiuni politice.

Contradicția geografică și temporală dintre, pe de o parte, transilvanitatea comunității maghiare din România, și “bucureștinăteea” centrului politic al țării, pe de altă parte, a făcut obiectul mai multor analize ale unor intelectuali unguri de la noi (e.g.: Szabo Matyas, Bakk Miklos, Horvath Andor, Salat Levente, Horvath Istvan etc.), iar nota comună a tuturor acestor analize o reprezintă pesimismul. Iar dacă se consideră – așa cum a făcut-o Salat Levente (în revista “Korunk”) încă din Martie 1994 – că mediocritatea activității UDMR se cuvine încadrată în “eșecul colectiv” ce ar caracteriza România post-decembriștă, atunci, într-adevăr, motivele de optimism real apar ca fiind foarte puține, și răzlețe; în asemenea condiții, nu mai există mântuire colectivă, ci doar, eventual, salvare individuală (inclusiv prin părăsirea definitivă a României). Minoritarilor maghiari nu le este, în acest caz, la îndemână decât aceeași soluție pe care o adoptă și majoritarii: decât să te bați cu morile de vânt, mai bine să încerci să duci o viață normală pe alte meridiane.

Elementele tinere (sau mai puțin tinere) și competitive ale maghiarimii de la noi pot fi văzute oricând părăsind România, pentru Ungaria, Germania sau chiar Statele Unite ale Americii. Același fenomen e valabil pentru întreaga noastră țară, ca și pentru întregul Răsărit al Europei. Fenomenul acesta îi îngrijorează în primul rând pe

politicienii de la Budapesta; acești politicieni nu ascund neplăcerea de a forța Ungaria să absoarbă o parte a maghiarimii din România care își părăsește pământul natal. Pe de altă parte, stabilirea în Ungaria este văzută la Budapesta drept un rău, dar un rău mai mic pentru viitorul ungarimii în genere decât stabilirea unor astfel de oameni în Australia sau Canada.

“Europeniștii” tind spre centralizare, spre București (dar și Bruxelles, sau Strasbourg), în vreme ce “provincialiștii” fac față cu greu ispitei de a se retrage, politic, în “munți”, practic în cele câteva județe transilvane (Harghita, Covasna, Mureș, Cluj etc.), cu o semnificativă populație ungurească.

Chestiunea – nesoluționată de UDMR și, probabil, nesoluționabilă în viitorul apropiat – ceangăilor a reprezentat, cel puțin din 1995 încoace, un element de tensiune în interiorul conducerii colective a UDMR; presiune dinspre Budapesta, rezistență dinspre UDMR (în perioade ne-electorale); ceea ce a mers electoralicește în 1996, cu ceangăii, s-ar putea să meargă și în 2000, dar foarte greu. În mod sigur, nu va mai merge deloc în 2004-2005.

Marile orientări din interiorul UDMR sunt cele reprezentate de către “centraliști” și “radicali” (aceste denumiri trebuiesc explicate, altminteri ele pot induce în eroare un cititor neprevenit). În esență, “centraliștii” sunt minimaliști și consideră că participarea UDMR la Guvernul de la București poate fi cheia satisfacerii revendicărilor etnic-corporatiste ale minorității maghiare din România; “centraliștii” țin seama de modelul francezesc (cu un guvern central puternic etc.), care a stat și la baza noii Constituții a țării de după Decembrie 1989. “Centraliștii” mai pornesc și de la realitatea că, în cadrul actualei împărțiri administrative a României, etnicii maghiari sunt majoritari, din punct de vedere numeric, doar în două județe din centrul țării: Harghita și Covasna, iar o prezență ungurească substanțială se mai face remarcată numai în câteva alte județe transilvănene. “Centraliștii” refuză, pur

și simplu, limitarea influenței politice a maghiarimii din România doar la zonele în care etnicii unguri sunt majoritari. Dimpotrivă, “radicalii” preferă un model de autonomie regională de tip Catalonia, prin care să se asigure sprijinul reprezentanților UDMR din Parlamentul de la București oricărui guvern, în schimbul unei devoluții în favoarea regiunilor, în speță a celor cu o consistentă prezență maghiară. “Centraliștii” doresc transformarea și afirmarea UDMR în calitate de forță politică la scara întregii țări, pe când “radicalii” nu pot propune decât un anumit tip de provincializare a politicii UDMR, inclusiv o provincializare în sens geografic. “Centraliștii” sunt, în principiu, “liberali” și “europeni”, sperând în rezolvarea tuturor chestiunilor legate de minoritatea maghiară din România pe cale firească, prin integrarea în structurile europene și euro-atlantice; dintr-o asemenea perspectivă, minoritatea maghiară din România este o șansă în plus pentru țara noastră, prin legăturile culturale, economice și istorice pe care le are cu Ungaria și, în genere, cu Europa Centrală. “Radicalii” ar dori, unii dintre ei, grăbirea integrării ungarimii din România în structurile europene prin slăbirea legăturilor cu Guvernul central de la București, pe de o parte, și întărirea acestor legături cu Europa Centrală, în primul rând cu Ungaria; cu alte cuvinte, în procesul integrării europene, Transilvania (în sensul larg al termenului, ce include și Banatul, Crișana etc.) ar juca rolul locomotivei, iar ungarimea din Transilvania ar fi precum combustibilul acestei locomotive.

Desigur, nu este nevoie să fii ungar în România spre a împărtăși opiniile “radicalilor”; în definitiv, vestitul manifest din 1999 al lui Sabin Gherman de la Cluj spune cam același lucru, mai neîndemânatec, iar deosebirile multiple dintre zona transilvană și cea regățeană sunt cunoscute și răscunoscute, fiind menționate de persoane atât de diverse precum I.L. Caragiale, Emil Cioran, Arnold Toynbee, Horia R. Patapievici sau Samuel Huntington.

Dacă UDMR a apărut ca urmare a voinței

ungurimii din România de a-și apăra și cultiva identitatea, se poate spune că, de vreo zece ani încoace, acest lucru a fost îndeplinit, și la orizont nu există nici un nor care să umbrească această realizare majoră; faptul că tragedia iugoslavă va fi jucat și ea un rol dezamorsant față de tensiunile de tip Târgu Mureș, este ceva ce nu poate fi pus la îndoială; totuși, este meritul forțelor politice și al opiniei publice din România că nu am avut parte de o Bosnie II în prima parte a anilor '90. Iar UDMR a avut un rol decisiv în păstrarea echilibrului.

“Radicalii” din UDMR sunt, de fapt, “provincialiști” (iar destui dintre ei sunt realmente foarte provinciali), în vreme ce aripa socotită drept liberală – și care deține actualmente conducerea centrală – este centralistă, “europenistă” (cu măsură) și foarte “de export”. Evident, se cuvine a se face o foarte limpede distincție între așa-numita “platformă liberală” din cadrul UDMR, pe de o parte, și liberalismul actualei conduceri a UDMR. “Platforma liberală” este condusă de senatorul Eckstein-Kovacs Peter (care este, din Februarie 1999, și ministru delegat pe lângă Primul Ministru pentru minorități naționale în Guvernul central de la București), însă poziționarea sa în cadrul spectrului politic este mult mai ambiguă decât o arată denumirea grupării pe care o reprezintă (în definitiv, la extremă, partidul lui Jirinovski se auto-intitulează “liberal-democrat”).

Așa se face că Tokes Laszlo se “vinde” (foarte bine) la anumite reuniuni secuiești (dar și la anumite reuniuni de la Budapesta), Frunda Gyorgy se “vinde” (foarte bine) la Strasbourg (dar și la București), Szilagy Zsolt se “vinde” (foarte bine) la Tușnad, iar Kolumban Gabor se “vinde” (destul de greu) la Miercurea Ciuc. Katona Adam se “vinde” (destul de bine) pretutindeni, dar nu se prea “cumpără”. Piața politică a ungarimii din România cuprinde, așadar, mai multe nișe, pe care le ocupă mai multe persoane, personalități sau doar personaje, în funcție de raporturile de putere din interiorul organizațiilor teritoriale UDMR.

Relația actualmente incestuoasă dintre

UDMR și sateliții săi din societatea civilă va continua, probabil, încă o vreme, dar nu prea îndelungată. Firme, biserici, fundații și asociații – toate își au rostul lor și chiar hazul lor în mozaicul destul de puțin colorat al udemerismului; toate contribuie la diversificarea paletelor politice maghiare în România, iar viitorul nu poate să fie decât de partea diversificării, descentralizării, devoluției și, până la urmă, a “provincionalizării”. Iată de ce cred că “europeniștii” vor lăsa locul, pe parcursul următoarei legislaturi, “provincialistilor”; desigur, aceasta poate însemna și că aceia ce vor fi fost, prin 1990-2000, în prima categorie, să treacă, în perioada următoare, în cea de-a doua categorie. Probabil că “europeniștii” din UDMR, adică aceia irecuperabili pentru cauza “provincialismului”, se vor recicla și vor deveni, în câțiva ani, funcționari internaționali. Calea lui Toni Niculescu este deschisă și pentru alții. Probabil că se pregătește Frunda Gyorgy (dacă nu cumva va trebui să cedeze presiunilor din interiorul UDMR pentru a candida din nou la președinția României).

Practic, atât pentru presa de limbă maghiară din România, cât și pentru presa de limbă română care simpatizează cu “cauza”, există o cenzură evidentă în ceea ce privește criticarea unor acțiuni sau persoane legate de numele UDMR. Embargoul criticării unui udemerist ori a altuia, precum și presupuziția că orice acțiune udemeristă ar fi una lăudabilă, nu poate duce la nimic bun, dar amână, cu siguranță, o scadență ce se apropie. Electoratul UDMR știe – dar n-o spune, și mai ales n-o spune față de “români” – că politicienii UDMR nu sunt zei și semize, ci niște făpturi preomenești, supuse ispitelor și greșelilor de tot felul. Când presa de limbă maghiară din România va reuși să-și înfrângă actualul complex de inferioritate, când această presă va putea să se ocupe și de corupții “noștri” (variante: “proștii”, “hoții”, “profitorii” etc.), nu doar de ai “lor”, atunci aceasta va fi un semn că lucrurile încep să intre în normal. Abia atunci marea excepție de la viața politică din România, excepție numită UDMR, va

înceta să mai fie un mit și o icoană pe care nu trebuie s-o atingi nici măcar în glumă. În anul 2000 nu se întrevăd schimbări majore în această direcție, pentru că este un an electoral, iar activiștii UDMR vor juca, din nou, cartea unității – și cu succesul devenit, de acuma, proverbial.

Un observator imparțial ar putea sesiza marginalizarea la care se expun anumiți intelectuali maghiari din România, atunci când nu doresc “să urmeze neabătut linia partidului”, adică a UDMR; din această pricină este actualmente marginalizat grupul sociologic de la Miercurea Ciuc (Rostas Zoltan și alții, mai tineri). Printre publicațiile remarcabile pe care acest grup de sociologi se încapățânează să le tipărească, aș menționa doar *Szekerland în Transition. Essays în Cultural Anthropology*, culegere îngrijită de Zoltan A. Biro și Jozsef D. Lorincz, Centrul pentru Cercetare Regională și Antropologică, Miercurea Ciuc, 1999. De asemenea, tânărul sociolog Horvath Istvan de la Cluj s-a făcut deja remarcat prin privirea sa teoretică severă, uneori foarte rece, dar exactă; acești intelectuali, interesați în cercetări cu caracter științific, nu umblă să câștige nici voturi, nici popularitate printre ungurii de la noi, și de aceea deranjează pe toată lumea. În același timp, tocmai acești intelectuali maghiari, împreună cu contra-partea lor românească (e.g.: tot la Cluj, Adrian Marino), pot (și trebuie) să dezvolte cele mai promițătoare nuclee de europenism autentic din țara noastră, și să ne conecteze la europenismul cel mare, la europenismul Europei celei culturale și economice.

Iubită peste măsură și urâtă cu patimă, UDMR este imitată și criticată, în același timp; cele câteva grupări ale societății civile a romilor din România care au participat la alegeri se bazează pe repetarea “modelului” maghiar, pe imitarea UDMR. Pentru asemenea formațiuni, dacă ungurii din România au putut trimite în Parlament, ca unguri, 25 de deputați și 11 senatori, atunci și romii, al căror număr este uneori estimat a fi chiar mai mare decât cel al maghiarilor de la noi, s-ar cuveni sa

aibă cam 100 de deputați și cel puțin 20 de senatori (variante “moderate”, din Februarie 2000, de la o întrunire a unor asociații ale romilor, la Sibiu: 20 de deputați și 6 senatori). Este limpede, pentru mine, că votul corporatist (inclusiv cel corporatist-etnic) este doar o posibilitate electorală, și anume una destul de rară; cele mai multe voturi sunt, îndeobște, voturi politice, acordate unor formațiuni pentru care caracterul etnic al unui membru de partid sau altul, al unui lider de partid sau a altuia, a unui votant/simpatizant etc. reprezintă ceva indiferent în plan propriu-zis politic. Votul corporatist-etnic este o mare excepție de la regula votului politic; în viața politică din România post-Decembrie 1989, UDMR a fost singura excepție de vot etnic, deoarece interesele corporatiste ale feluritelor straturi ce formează acum ungurimea au putut să apară ca fiind reprezentate de o singură formațiune-umbrelă. Iar responsabilitatea pentru o asemenea situație stă și în neîndemânarea grupărilor naționaliste românești de a se desprinde de o anumită isterie anti-maghiară; evident, o asemenea încremenire este tipică și pentru acele persoane (nu neapărat naționaliste) care nu vor fi reușit niciodată să depășească un complex de felul evenimentelor de la Tîrgu Mureș, din Martie 1990.

În definitiv, țelurile corporatiste ale unguirilor din România au fost (și continuă să fie) extrem de modeste, chiar dacă ele au o pregnantă încărcătură simbolică; nici universitatea în limba maghiară, nici restituirea bunurilor comunitare, nici plăcuțele bilingve, nici folosirea limbii materne în administrație sau justiție nu reprezintă, în nici un fel, o amenințare pentru stabilitatea țării, pentru integrarea ei în structurile euro-atlantice, pentru prosperitatea ei etc. Dimpotrivă. Ceea ce este bun pentru unguirimea din România este bun și pentru România, este bun și pentru toți locuitorii acestei țări. Veritabila problemă a conducerii UDMR va începe atunci când electoratul maghiar din România va percepe interesele sale pe termen scurt și mediu ca fiind deja înfăptuite (grație, printre altele, și activității UDMR). În condițiile în care economia

românească se va afla mai aproape de standardele europene, iar viața politică din România se va maturiza, este de prevăzut că în jurul anilor 2004-2005 se va petrece o mutație fundamentală în *pattern*-ul electoral al ungerimii de la noi: pur și simplu, nu se va mai vota pe o baza corporatist-etică, ci doar pe una politică. Dacă România devine o țară normală, se va normaliza și votul; iar votul “normal” nu poate fi decât unul politic.

UDMR este un partid foarte “românesc” (și foarte puțin “european”) și din alt punct de vedere: politica față de cadrele de partid femei; ca și la alte partide din țara noastră, prezența feminină se reduce în genere la una preponderent decorativă, dacă nu de-a dreptul hedonistică (cum s-a întâmplat îndeosebi în cursul campaniei electorale din 1996); în conducerea UDMR, femeile strălucesc prin absență. Pe scurt, la UDMR sunt prea mulți bărbați și prea puține femei, și nu se anunță semne încurajatoare în anul electoral 2000. O persoană ca Iulia Pataky ar trebui, în mod normal, să figureze pe lista de deputați a UDMR, și încă pe o poziție fruntașă; va mai trece, probabil, multă apă pe Dâmbovița până când ungerii de la noi vor reuși să depășească o anumită mentalitate de sorginte medievală, potrivit căreia femeile sunt doar mame, neveste, fiice, iubite sau surori.

Ceea ce a reușit, până acum, UDMR, a fost o anumită discreție, o anumită rețineră în a-și spăla rufele în afara familiei, ceea ce a putut apărea drept iluzia că în acea familie nici nu prea există rufe murdare. Profesionalismul (desigur, involuntar) cu care a fost îngropat mediatic cazul dosarului de Securitate al lui Baranyi Francisc este pe deplin relevant în acest sens. UDMR a avut tăria să renunțe la un ministru capabil, foarte muncitor și devotat, dar care ar fi putut reprezenta o slăbiciune din punct de vedere politic și jurnalistic, înlocuindu-l cu o persoană mult mai discretă, mai modestă chiar și, în orice caz, lipsită de aplombul baranyian – dar o persoană “sigură”, percepută drept incapabilă să producă “surprize” de felul celor generate de predecesorul său.

Intelectualii români (de la “22” la “Academia Cațavencu”, și de la Alina Mungiu la Gabriel Andreescu) au făcut, vreme de un deceniu, tot ce le-a stat în puteri pentru a feri UDMR de ceea ce apăreau a fi drept aromele pestilențiale ale politichiei dâmbovițene; până la urmă, asemenea “arome pestilențiale” se vor vădi a fi fost nu doar un monopol bucureștean, iar idealul ungerului “european”, ideal întrupat, cel puțin din 1996 încoace, de senatorul Frunda Gyorgy, își capătă dimensiunile firești, mult mai omenești decât cele din închipuirea xenofililor. Uzura politică este nemăsurat mai mare și mai rapidă aici decât în cele mai multe dintre celelalte domenii, iar unii dintre oamenii politici ai UDMR au la activ zece ani de hârjoneală în politichia carpato-danubiano-pontică. “Tinerii” din UDMR nu sunt, cronologic, situați la prea mare distanță de “baroni”, dar uzura politică a celor “tineri” (ceea ce include și uzura fizică, psihică și mediatică) este incomparabil mai redusă. Este foarte probabil că semnele exterioare ale oboselii politice acumulate de către unii lideri udmeriști se vor arăta în public în anul electoral 2000, fie sub forma desfășurării unei campanii mai domoale, fie sub cea, mai radicală, a retragerii din cursa pentru voturi la alegerile locale sau/și la cele parlamentare.

Non-“exploatarea”, de către UDMR, a potențialului uman al maghiarimii nu se oprește la ne-promovarea femeilor în structurile de conducere, dar și în sub-utilizarea unor oameni excepționali din lăuntru UDMR, cum ar fi Bara Iuliu (și care a lăsat amintiri foarte frumoase de pe vremea când a lucrat la Ministerul Muncii și Protecției Sociale); o minte organizată și binevoitoare față de complexe realități din țara noastră. Un adevărat talent administrativ și un om extrem de muncitor, dar situat pe linie de partid într-un nemeritat con de umbră.

După cum te-miri-cine s-a auto-proclamat “liberal”, “creștin-democrat” sau “social-democrat” la partidele “românești”, tot astfel există mai multe crengi, încrengături și crenguțe de UDMR ce se

vor “liberale”, “creștin-democrate” sau “social-democrate” – și sunt, în realitate, simple grupări în jurul unui om politic sau a altuia, la fel ca la “români”. Lipsa doctrinei e o boală mai veche a politichiei de pe plaiurile noastre, și adesea ea a fost chiar prilej de laudă pentru poziții, chipurile, foarte flexibile, nedogmatice. La noi, “flexibilitatea” e o altă denumire a lipsei de convingeri proprii. La noi, încă nu a existat un om politic “inflexibil”, și poate că prea marea dibăcie a politicianilor de la noi este de vină pentru percepția generală potrivit căreia acești politicieni “sunt talentați, dar nu au caracter” (fiind, în această privință, îndeaproape înrudiți cu scriitorii români). În definitiv, până și marea tradiție a Partidului Liberal de la noi include nu numai protecționismul și izolaționismul (cf. lozincii “Prin noi înșine!”), dar și dictatura personală a lui Ionel Brătianu, de pildă, asupra aparatului de conducere a partidului. Ungurii noștri nu au cum să fie mai buni decât noi; dar cei mai buni dintre “ei” sunt la fel de buni ca și cei mai buni dintre “noi”. Și unii, și alții, avem conducătorii pe care îi merităm.

Dacă scopul strategic al României este integrarea, cât mai rapidă (i.e.: înainte de anul 2010), în structurile euro-atlantice, atunci legătura noastră cu Europa cea adevărată trece, cu siguranță, prin Ungaria (realmente, o “vecină și prietenă”); iar liantul sigur al acestei “treceri prin” nu poate fi decât comunitatea maghiară din țara noastră, cu UDMR în calitate de reprezentant politic legitim. Iată numai câteva dintre motivele care vor “condamna” UDMR, pentru perioada imediat următoare alegerilor din toamna anului 2000, să facă parte din coaliția care va guverna România.

CINE NE CITEȘTE:

“Sfera Politicii este o revistă de ținută, care reflectă cu maturitate procesele tranziției, reforma economiei și a societății românești declanșate în urmă cu zece ani, prin demolarea sistemului totalitar comunist. Am speranța că revista nu va face abstracție de sfera ideilor și experienței social-democrațiilor români, în care cetățenii își pun speranțele de viitor”

Ion Iliescu

**Președintele P.D.S.R.,
fost președinte al României**

DAN OPRESCU – Născut în 1953. Doctor în filosofie al Universității București (1992). Senior Associate Member la St Antony’s College, Oxford University (1990-1991). În prezent este șeful Oficiului Național pentru Rromi din cadrul Departamentului pentru Protecția Minorităților Naționale, Guvernul României.

Guvernare sau alternanță?

CRISTIAN PÎRVULESCU

Având la momentul apariției sale în viața politică românească funcția de a asigura suportul unei viitoare majorități prezidențiale în Parlament (în condițiile posibilei victorii a lui Ion Iliescu la alegerile prezidențiale din toamna lui 1992) și, raportat la necesitățile campaniei electorale, constituind structură organizatorică pentru susținerea candidaturii, PDSR a manifestat încă de la formarea sa o vocație guvernamentalistă. Partid cu origine parlamentară – grupul de inițiativă fiind format și animat mai ales de parlamentari – situație ce se va repeta aproape identic în 1997 în momentul sciziei APR, FDSN, așa cum, pentru a fructifica redundanța denumirii FSN, partidul s-a numit până în iulie 1993, a avut de la început o poziție dificilă, atât în contextul sistemului de partide, unde conflictul din interiorul FSN l-a plasat în zona contrareformei, cât și datorită rolului fondator al președintelui în funcție Ion Iliescu. Învingător în alegerile parlamentare din septembrie 1992 când a obținut 28,29% din voturi și 49 de mandate la Senat și 27,72% din voturi și 117 mandate la Camera Deputaților, PDSR a dat caracteristica sistemului de partide românesc în perioada 1992-1996 - sistem multipartidist cu partid dominant.

Dincolo de conflictul dintre persoane, ce a fost și este și astăzi speculat, PDSR a dat în 1992 conținut clivajului reformă/antireformă, ale cărui semnificații sociale nu pot fi neglijate. Scindarea din martie 1992 a FSN nu a fost doar rezultatul raportului de forțe dintre Ion Iliescu și Petre Roman în interiorul partidului, ci reflectarea fracturii care afecta și afectează societatea românească. Contururile acestei fracturi au în mare măsură forma

unui conflict urban – rural.

Succesul electoral din 1992 a fost expresia temerilor pe care multe categorii sociale le aveau în fața unei reforme ce anunța schimbări al căror sens nu era previzibil. Schimbarea structurii sociale, consecință a însăși politici promovate de PDSR la guvernare, se va întoarce, în 1996, împotriva acestui partid și a candidatului său la prezidențiale.

Absența unei opoziții structurate la ceaușism - consecință a național-comunismului practicat timp de aproape trei decenii de regim - a făcut ca dezbaterea politică specifică perioadei glasnost din celelalte țări comuniste să fie amânată, în România, până după 1990. Pe acest fundal renașterea partidelor interbelice a facilitat orientarea disputelor politice spre probleme de legitimare și nu spre abordare strategică a perspectivei de viitor.

Centrat în jurul lui Ion Iliescu, PDSR a devenit actorul principal al guvernării contribuind prin lipsa sa de structură, la prezidențializarea regimului politic românesc. Interpretarea prezidențialistă a regimului constituțional ale cărui elemente prezidențiale se pretează la abordări politice diferite a constituit pentru PDSR cheia structurării sale ca partid. Profitând de guvernare, PDSR și-a construit și consolidat treptat organizația. Prezidențialismul guvernării din perioada 1992-1996 s-a manifestat prin chiar nominalizarea primului ministru, Nicolae Văcăroiu nefiind membru PDSR până în 1995. Capacitatea președintelui Iliescu de a mobiliza sprijinul parlamentar pentru guvernul pe care l-a patronat a fost însă limitată la un spectru reprezentat de partide satelite sau satelizate a căror coerență politică rămânea de realizat. Forțat de contextul politic la

piruete naționaliste pentru a satisface cererile PUNR și PRM, sau la poziții ambigue față de reformă sub presiunea PSM, Ion Iliescu și PDSR nu au avut un spațiu de manevră care să le permită o politică coerentă.

Trecând de la guvernarea minoritară la o coaliție în 1994, situație ce exprima deja limita capacităților președintelui de a mai realiza singur majoritatea necesară guvernării și preluarea de către partid a unor atribuții, PDSR s-a confruntat cu dificultățile asumării identității social-democrate pe care public o revendica. Alianța cu PUNR și PRM, partide pentru care elementul definitoriu era naționalismul, ca și cu PSM, pentru care referința la marxism rămăsese esențială, a devenit un obstacol serios în calea apropierii partidului de Internaționala Socialistă, obligatorie pentru ca partidul să obțină nu doar respectabilitate, ci chiar sprijin direct. Izolat atât internațional cât și intern, PDSR a devenit prizonierul aliaților săi și a poziției dominante în cadrul guvernării.

Deși revendica un număr important de membri, originea parlamentară și caracterul guvernamentalist al partidului au împiedicat crearea unui autentic militantism. Lipsit de o puternică viață de organizație, bază a democrației interne de partid, PDSR s-a confruntat cu imobilismul administrației cu care s-a identificat până la un anumit nivel, astfel că alegerile prezidențiale și parlamentare din 1996 au găsit partidul în aproape aceeași situație ca în 1992, dar într-un context social și politic schimbat.

Fără ca scăderea să fi fost catastrofală, de la 28% la 21%, PDSR a fost afectat grav de înfrângere. Identitatea sa guvernamentalistă a fost zdruncinată, iar o nouă identitate trebuia construită. Momentul dizidenței Meleșcanu și apoi sciziunea APR a pus din nou în discuție clivajul reformist/antireformist, dând partidului o imagine conservatoare. Electoratul său preponderent rural a întărit această viziune. Deși cu cel mai mare număr de parlamentari PDSR a trecut în 1997 printr-o experiență inedită la care s-a adaptat greu: opoziția.

Izolată politic și confruntată cu sciziunea grupului Meleșcanu, partidul condus de Ion Iliescu a ales strategia opoziției parlamentare. Timorată câtă vreme cotele președintelui Constantinescu și ale coaliției de guvernare erau mari (între martie și decembrie 1997 încrederea în președintele Constantinescu a variat între 57% și 54%, iar neîncrederea între 37% și 44%, pe câtă vreme în aceeași perioadă încrederea în președintele PDSR Ion Iliescu varia de la 36% în martie la 32% în decembrie, iar CDR întrunea între 51% și 42% din preferințele electoratului spre deosebire de PDSR care cobora de la 29% la 16%), opoziția de tip parlamentar a PDSR a fost o strategie a “traversării deșertului”.

Dificultățile economice ale coaliției de guvernare, dar mai ales criza politică, au dat posibilitatea PDSR de a reveni în primul plan al vieții politice. Cota sa a urcat constant de la 22% în iunie 1998 la 26% în noiembrie, pentru a continua creșterea la 39% în martie 1999 și 46% în octombrie același an. Fiind în cea mai mare parte reflexia nemulțumirii față de parametrii guvernării creșterea cotei electorale a PDSR a afectat procesul restructurării acestui partid. De obicei opoziția este propice reorganizării aparatului partidului, creșterea gradului de coerență al mesajelor conexasă strategiilor de largire a audienței. Un partid improvizat într-o oarecare grabă în 1992 și structurat pe scheletul administrației – ea însăși nereformată – nu răspunde bine nevoilor confruntării politice. Dacă în privința ofertelor politice PDSR a propus câteva programe, reforma structurilor militante nu pare să se fi întreprins sistematic. Testul electoral, care în 1996 a fost pierdut și din cauza construcției interne a partidului, nu va putea demonstra decât parțial dacă restructurarea a fost profundă sau superficială, dacă, și numai dacă mediul politic, social și economic românesc nu va suferi schimbări importante. Cum actualele cotații indică PDSR ca posibil câștigător al alegerilor parlamentare, autentica sfidare cu care se va confrunta partidul

va fi, paradoxal, guvernarea.

Supus unui embargo încă de la înființarea sa prin etichetarea ca antireformist PDSR și-a construit strategiile pe două nivele, unul conjunctural, altul programatic. În consonanță cu primul a fost privilegiată consolidarea puterii prin colaborarea la guvernare și mai apoi în opoziție, cu unele partide, cel de-al doilea urmărind redefinirea strategiilor mediatice și de alianțe. Condamnat să guverneze cu partide *succesoare* ale fostului partid comunist, PDSR s-a izolat internațional.

Contracararea izolării nu poate fi eficace câtă vreme nu este rezultatul unei schimbări în politica de alianțe. Tocmai de aceea PDSR a încercat mai întâi să își consolideze imaginea de partid social democrat. Cum însă în România familia social-democrată, ca de altfel toate familiile politice de tip occidental au fost folosite doar ca etichete în viața politică, și cum partidele nu au făcut încă dovada înrădăcinării lor reale depășind caracterul unor grupuri de susținere a unor prezidențiabili sau ministeriabili, imaginea PDSR de partid social-democrat nu constituie un element solid într-o strategie de alianțe.

În fața campaniilor electorale și a unei posibile victorii se elaborează modele alternative de protocoalii. O asemenea protocoalie s-ar putea baza pe colaborarea pe băncile opoziției, dar o asemenea alegere este de natură să izoleze și mai tare, intern și internațional PDSR. Ca și în cazul guvernului de coaliție de după 1994, în cazul guvernului de coaliție de după 1996 s-a ilustrat imposibilitatea unor strategii coerente și durabile de guvernare ca reflex al sistemului partitocratic. Negocierea protocoalițiilor nu poate inhiba tacticile partidiste concurențiale ce vizează maximizarea electoratului și formarea unei clientele stabile.

Alte alternative ce vizează eventuale protocoalii trebuie să țină cont de tipul de partide și de legitimare a acestora. În România această tipologie variază de la *legitimitatea istorică*, ce se revendică de la democrația parlamentară

interbelică (PNȚCD, PNL, PSDR), la partide cu *legitimitate revoluționară și/sau republicană*, ce se consideră continuatoare ale revoluției din decembrie 1989 (PD și PDSR), sau de la partidele *succesoare* ale fostului partidului comunist – fie în ordinea afinităților *socio-economice* (PSM, PS), fie în ordinea *naționalismului* (PUNR și PRM), la partide cu *legitimitate comunitară sau etnică* (UDMR, PNR), ori mai noile apariții ce utilizează ca sursă a legitimării *spațiul politic contemporan* (UFD și APR).

Concurența politică implică o continuă reasezare a actorilor politici care își dispută pozițiile de influență și decizie. Într-un asemenea climat concurențial protoalianțele sunt fragile, ele încercând mai degrabă să realizeze o clasificare a priorităților de campanie. Nesigure, câtă vreme în unele partide conducerea este contestată și dizidenții se angajează în nume propriu în negocieri, protocolițiile românești au forma partitocrației ce le generează, sunt instabile și nestructurate. Climatul partitocratic, consecință a inexistenței unor alte modalități de participare politică cu influență decât cea prin partidele, este favorabil personalizării partidelor politice românești. Această dimensionare a spațiului politic românesc permite, inclusiv în faza protocoaliiilor, mai mult negocierea pozițiilor persoanelor, decât a politicilor publice.

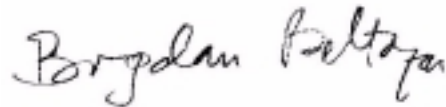
Pentru PDSR strategia ieșirii din izolare este dificilă, dar vitală. Supraviețuirea sa ca partid depinde mai puțin de rezultatele electorale ale confruntărilor din anul 2000, ci de capacitatea de a forma coaliții stabile și credibile, care să poată genera sprijin internațional. Din această perspectivă marja de manevră este redusă. Folosind doar eticheta doctrinară s-ar putea identifica câteva partide: APR, PSDR, PD. Dar APR este în aceeași situație și încearcă să își consolideze reputația, după eșecul alianței cu PSDR. Acesta din urmă pare a se orienta spre revenirea în CDR, iar PD este împărțit între guvernarea împreună cu CDR, aspirațiile prezidențiale ale liderului său și re poziționarea în spațiul politic românesc. La

acestea se mai poate adăuga, într-o perspectivă dictată de oportunitate, dar dificil de acceptat de eşaloanele inferioare ale partidului, colaborarea cu PNL și UDMR

Simultaneitatea alegerilor parlamentare și prezidențiale, ambițiile prezidențiale ale multor lideri de partide constituie unul din principalele handicapuri în apariția unei protocoalii structurate. PDSR urmărește ambele obiective și într-o asemenea ipostază marja sa de manevră este redusă. Competitivitatea sa va fi într-o oarecare măsură dependentă de credibilitatea sa, iar credibilitatea sa depinde de capacitatea de a antrena în jurul său forțe politice rezonabile. De modul în care va realiza condițiile unei guvernări ale cărei alternative vor fi limitate de strategia integrării europene depinde capacitatea PDSR de a rezista unui mediu politic, social și economic diferit de cel în care a guvernat până în 1996. Cel mai puternic partid al deceniului X prin rezultatele sale electorale și prin stabilitatea sa guvernamentală, PDSR va trebui să facă față într-un viitor mai mult sau mai puțin apropiat crizelor interne și luptelor pentru succesiune. Un posibil succes electoral nedublat de o restructurare și reorientare a partidului ar putea avea efecte perverse ale căror consecințe să le resimtă întreaga societate românească.

CINE NE CITEȘTE:

Citesc cu mare plăcere “Sfera Politicii” fiindcă de multe ori, prin analizele sale “eretice” și “iconoclaste” îmi contrazice multe idei primite necritic și-mi luminează cotloanele spirituale unde se strâng platitudinile auzite sau citite în grabă în alte părți.

Bogdan Baltazar

Președintele

Băncii Române pentru Dezvoltare,

Groupe Société Générale

CRISTIAN R. PÎRVULESCU – Absolvent al Facultății de Filosofie, Universitatea București. Lector la Școala Națională de Studii Politice și Administrative.

CDR - o alianță depășită?

SABINA FATI

Convenția Democrată a fost creată și s-a dezvoltat ca răspuns la încercarea de restaurație pregătită la începutul anilor 90 de Ion Iliescu și forțele politice care îl susțineau. CDR a devenit opoziția democrată care a criticat, amendat, acuzat cu argumente regimul Iliescu, un regim politic democrat în aparență și forme, dar abuziv în structură și practici. După șapte ani de opoziție, CDR devine principalul câștigător al alegerilor, atingându-și unul dintre principalele sale scopuri, acela de a ajunge la guvernare. Discursurile liderilor Convenției Democrate din vremea când aceștia se găseau în opoziție arătau, însă, că preluarea puterii, era doar un scop intermediar, care ar putea facilita celelalte obiective ale acestei alianțe: democratizarea unei societăți care poartă încă amprenta celor 50 de ani de regim comunist, repunerea proprietății private în drepturi, inclusiv prin restituirea proprietăților confiscate de regimul comunist, deconspirarea Securității ca metodă de curățire morală, proiectarea și punerea în aplicare a reformelor instituționale, legislative și economice și nu în ultimul rând întărirea economiei de piață prin micșorarea rolului statului în economie.

CDR și-a atins scopul intermediar, a preluat puterea, dar a fost nevoită să intre în alianță nu doar cu UDMR și PSDR, care în mare au subscris obiectivelor Convenției, ci și cu PD, un partid interesat mai degrabă de conservarea realității existente și protejarea intereselor unui grup restrâns de oameni care au profitat de învâlmășeala tranziției de început pentru a controla anumite sectoare ale economiei de stat. Partidul Democrat s-a opus constant încercărilor CDR de punere în practică a reformelor morale, economice și instituționale, prin orice mijloace, inclusiv prin provocarea unor crize

de durată atunci când obiectivele PD erau puse în pericol. În vreme ce liderii democrați au adoptat o “perspectivă conflictuală” asupra chestiunilor divergente, cei ai Convenției au rămas mereu într-o sferă pașnică, legalistă, încercând să rezolve problemele din arcul guvernamental mai degrabă prin cedări succesive, decât prin negocieri dure. Prin tactica adoptată CDR a fost nevoită să abdice de la propriile principii, pierzând rând pe rând, oameni importanți, funcții cheie și mai ales poziția de forță din care ar fi putut duce tratative cu PD. Cu alte cuvinte liderii Convenției au preferat să rămână în defensivă, deși ar fi trebuit să observe încă de la început că partenerii de alianță au ales “politica războiului” în care, după descrierea lui Carl Schmitt, puterea controlează persuasiunea, forța stabilește drepturile și soluționarea conflictelor este făcută prin înfrângerea inamicului - a celuilalt văzut ca *hostis*¹. De cealaltă parte CDR a păstrat forța în rezervă, ca pe o formă ultimă și dezagreabilă, încercând să rezolve divergențele prin înțelegeri și proceduri juste, ceea ce Schmitt numește o perspectivă pașnică, legalistă asupra conflictului.

PNȚCD - exercițiu defensiv

Cu toate că politicienii Convenției au abordat o atitudine mult mai democrată, mai corectă decât cei ai Partidului Democrat, totuși cei din urmă au câștigat în multe situații și pozițiile pe care le doreau și simpatia electoratului. Exemplul cel mai ilustrativ în acest sens este criza provocată de PD prin ieșirea de la guvernare în '98, în urma căreia țărăniștii au fost obligați să-l retragă pe Victor Ciorbea din fruntea guvernului. Acesta a fost primul test la care a fost supusă Convenția după

scrutinul din 96, test în care trebuia să arate forța ei de coeziune, capacitatea de a răspunde unitar provocărilor venite din afară, dar mai ales consecvența în raport cu obiectivele pe care și le-a propus. Nu a reușit fiindcă liderii CDR nu au fost solidari cu premierul de atunci (PNL a trecut brusc de partea democraților, iar Radu Vasile împreună cu alți 40 de țărâniști au complotat la Brașov pentru schimbarea premierului țărânist), pentru că fostul șef al Convenției, acum președinte, nu l-a sprijinit îndeajuns pe Victor Ciorbea, care a fost pus în fața unei campanii negative de imagine pe parcursul unei crize care a durat trei luni și care a culminat cu demisia lui. Din acest moment Convenția a început să piardă teren atât în legislativ, cât și în executiv, iar PNȚCD a apărut mai slăbit datorită divergențelor interne. După plecarea sa din fruntea guvernului, Victor Ciorbea spunea că țărâniștii au consimțit la “sacrificarea în mare măsură a partidului pentru simpla participare, tot mai decorativă, la guvernare, în timp ce reforma a fost confiscată pentru a fi doar mimată de către alt partid (PD - n.a.) Teoretic, însă, responsabilitatea pentru lipsa de reformă ne revine nouă (PNȚCD - n.a), pentru că opinia publică ne percepe în continuare ca principal partid de guvernământ”²

Schimbarea lui Victor Ciorbea este primul semnal major că CDR nu funcționează, că între cele două partide mari ale Convenției există divergențe, că în PNȚCD există grupuri cu interese diferite de cele exprimate oficial de partid. Criza politică din primăvara lui 98 a dus, în opinia lui Ciorbea, la “neutralizarea PNȚCD, la divizarea CDR și la schimbarea raportului de forțe din coaliție în favoarea PD”. Liderii Convenției nu au analizat serios cauzele declanșării crizei, deși au respins argumentele democraților care reclamau mereu lentoarea reformelor și conservatorismul politicianilor CDR. Nici fostul premier Ciorbea nu a dat amănunte concrete, rezumându-se doar la declarații generale de tipul : “perspectiva foarte clară de reușită a reformei și de integrare euro-atlantică a României a speriat oligarhia roșie, dintre

care cel puțin o parte o constituie clientela Partidului Democrat, înspăimântată că va pierde în concurența cu capitalul străin. Este una dintre cauzele esențiale ale declanșării crizei politice. Alte cauze au fost căderea dramatică în sondaje a PD și luptele intestinale din cadrul partidului condus de Petre Roman”³.

Deși declarațiile lui Ciorbea în acest sens nu au fost luate în serios, în parte fiindcă nu puteau fi probate și în parte fiindcă Victor Ciorbea nu le-a făcut când era premier și avea autoritatea necesară să le susțină, totuși ele ar putea conține o doză de adevăr, dacă le conectăm cu ultimele rapoarte ale Serviciului Român de Informații, unde se constată că în structurile administrative ale statului există persoane care acționează împotriva integrării țării în spațiul european și euro-atlantic.

Slăbirea CDR după criza prelungită de la începutul anului 1998 s-a simțit și prin răcirea relațiilor cu Alianța Civică, una dintre cele mai active organizații din Convenție, care s-a arătat nemulțumită de felul în care politicienii CDR au soluționat impasul: “Politica de cedări repetate și în final capitularea lipsită de justificare politică sau morală în fața pretențiilor fără acoperire ale Partidului Democrat (FSN) pun sub semnul întrebării capacitatea liderilor CDR de a rămâne credincioși propriilor idei și propriului electorat”⁴. Alianța Civică nu l-a menajat nici pe șeful statului pe care îl consideră în aceeași măsură vinovat pentru felul în care a fost împins Victor Ciorbea “spre o demisie care, în mod evident, nu rezolvă criza, dar reprezintă o înfrângere a principiilor pentru care s-a votat în 1996”⁵

Practic, debarcarea lui Victor Ciorbea s-a făcut, indirect și cu concursul Cotroceniului, fiindcă deși inițial Ciorbea a fost unul dintre apropiații președintelui, pe măsură ce acesta a crescut în sondaje susținerea lui de către șeful statului s-a diminuat. Înainte de începerea crizei, 40 la sută din electorat îi acorda încredere lui Victor Ciorbea, după ce acesta îndeplinesc condițiile cerute de Fondul Monetar Internațional și închisese multe

întreprinderi nerentabile. În aceeași perioadă Emil Constantinescu avea cu 10 procente mai mult⁶ și deși avantajul era net în favoarea președintelui, acesta avea motive, mai degrabă teoretice, decât practice, să se teamă de concurența lui Ciorbea, care între timp fusese cooptat în conducerea PNȚCD.

PNL: imagine și realitate

Partidul Național Liberal încearcă de mai multă vreme, printr-o campanie susținută, să-și facă o imagine distinctă, să convingă că în peisajul politic românesc reprezintă cu adevărat curentul liberal. Eforturile liberalilor au, momentan, rezultate modeste. După mai bine de trei ani de guvernare alături de celelalte partide din coaliție, PNL este cotate în sondajele de opinie cele mai optimiste între 6 și 8 procente, ceea ce dovedește fie că liderii partidului nu au reușit să atragă potențialul electorat cu convingeri liberale, fie că în România electoratul de acest tip este foarte redus, încadrându-se în procentele obținute de PNL în sondajele de opinie. Nici acțiunile concrete ale PNL și nici personajele de prim plan din partid nu au demonstrat, însă, că Partidul Național Liberal este exponentul liberalismului. Toate variantele tradiției liberale au în comun o anumită concepție care este individualistă, în sensul că afirmă primatul moral al persoanei în fața oricărei colectivități sociale; este egalitaristă, în măsura în care atribuie tuturor oamenilor același statut moral și neagă relevanța meritului moral al indivizilor umani pentru orânduirea legală sau politică și este melioristă în convingerile privind corigibilitatea și posibilitatea de a îmbunătăți orice instituție socială și orice tip de organizare politică. De asemenea liberalismul clasic pune un important accent pe rolul instituitei proprietăți private și a pieței private în constituirea și protejarea libertăților fundamentale ale individului. La toate acestea gândirea postliberală consideră că trebuie găsite soluții pentru coexistența pașnică a diferitelor forme culturale fără a face apel la beneficiile

îndoielnice ale universalismului.⁷

Postliberalismul la care ar trebui să se raporteze și liberalii români are în vedere inclusiv problema găsirii instituțiilor care pot ocroti diversitatea culturală atât în relațiile dintre state cât și în interiorul acestora. Liderii PNL enunță uneori principiile liberalismului clasic, dar până acum nu s-au găsit personajele care să le și pună în practică, în vreme ce despre postliberalism nu pomenește nimic elita partidului. De pildă atitudinea conducerii PNL în chestiunea universității maghiare, care a creat tensiuni serioase în coaliție în perioada dezbaterilor pe marginea legii învățământului, arată cât de puțin conectați la curentul liberalismului contemporan sunt liderii partidului. Opoziția Partidului Național Liberal, la cererea UDMR, demonstrează că partidul caută în acest moment un electorat cu orice preț, nu un electorat cu adevărat liberal. De fapt Partidul Național Liberal a fost interesat prea puțin să pună în practică principiile liberalismului, concentrându-se mai degrabă asupra jocurilor politice, a mișcărilor de culise, a creării unui capital de imagine. După alegerile din 96, liberalii au dorit în primul rând să arate că au propriul lor electorat și că nu au ajuns în parlament pe spezele Convenției Democratice. Rolul PNL în coaliție a fost minor, inițiativele legislative timide și apropiate mai degrabă de politica social-democraților (relaxarea fiscală, de pildă, a fost făcută de Mugur Isărescu, la trei ani după intrarea la guvernare a liberalilor), iar discursul liderilor, ambiguu în multe probleme importante, cum ar fi de pildă alăturarea partidului la acțiunea Partidului Democrat de înlăturare a fostului prim-ministru Ciorbea, propunerea legislativă privind restituirea caselor naționalizate, poziția inițială a domnului Quintus (din noiembrie 1998) privind participarea României la operațiunile din Kosovo.

Mulți membrii ai partidului, unii dintre ei parlamentari, spun că PNL nu a făcut ceea ce trebuia să facă în calitatea sa de “purtător de stindard al liberalismului și al reformei” în coaliția majoritară. Dar Valeriu Stoica - cel mai activ și

mai mediatizat lider liberal -, în goana sa după popularitate, este de alta părere. El face legi care să împace pe toată lumea, trimite mesaje care să arate în ce parte trebuie să meargă lucrurile, apare la televizor, mereu zâmbitor, mereu neobosit, arătându-ne de fapt cine sunt liberalii români: în primul rând cei care vor să aibă cât mai multă putere, cei care, poate doar din calcul politic, își fac prieteni în partea stângă a eșicherului politic, cei care pentru a câștiga stima tuturor știu să alunece dintr-o parte în alta astfel încât să nu supere pe nimeni și să câștige amiciția celui aflat în vârf. De aceea Valeriu Stoica ar dori pentru PNL locul unu în Convenție, de aceea domnia sa arată cu degetul înspre țărăniști acuzându-i că și-au pierdut direcția, de aceea ministrul justiției se laudă că face reforma în justiție, dar nu rezolvă chestiunile de fond ale acesteia, de aceea prim-vicepreședintele PNL culisează între liberalism și social democrație.

Complicitatea CDR

După mai bine trei ani de guvernare palmaresul Convenției Democrate nu s-a îmbogățit prea mult, popularitatea a scăzut, iar coeziunea internă a coborât până la limita de dispersie. Compromisurile liderilor CDR, slăbiciunile formațiunilor parlamentare din Convenție, politica algoritmului aplicat cu orice preț au erodat atât construcția, cât și imaginea șafodajului construit cu sânge înaintea alegerilor din noiembrie 1996. Principiile propuse de Convenția Democrată ca ipoteză de lucru în campania electorală, dar și la formarea primului guvern democrat au fost abandonate rând pe rând, fie sub presiunea unor parteneri din coaliție, fie sub diverse pretexte, cum ar fi, de pildă, criteriul priorităților economice. Mersul cu încetinitorul în domeniul privatizării, frica guvernanților de a închide întreprinderi nerentabile și de a face restructurări reale în companiile autonome de interes național arată mai degrabă înclinarea politicianilor din Convenție spre câștigarea/păstrarea simpatiilor electorale decât

intenția lor serioasă de a schimba cu adevărat ceva în sistemul economic și instituțional. Acest model se dovedește a fi păgubitor în toate sensurile, fiindcă încremenirea în situația găsită stinge simpatia populației pentru CDR și lasă loc ascensiunii partidelor de stânga. Votanții fideli Convenției nu vor mai putea fi convinși doar de posibilitățile limbajului de a confecționa realități virtuale. Forța artefactului, a tehnicii de contrafacere, vor pierde din puterea de convingere, iar schimbarea propusă de CDR rămâne doar o miză la nivelul reprezentării.

Cei care pierd teren în Convenție par să fie țărăniștii, care până acum au dus trena. Slăbiciunea lor are, în primul rând, cauze interne: inițial împărțirea partidului în două tabere concurente, una flexibilă care pentru menținerea PNȚCD la guvernare este gata să accepte orice condiții, și alta conservatoare care ar fi vrut să condiționeze participarea la guvernare de începerea reformelor morale. Iar apoi plecarea din partid a celor doi foști premieri, fiecare cu câte un grup restrâns de simpatizanți. Pe parcurs, însă, ambele aripi au contribuit la decăderea partidului; dacă în primul caz târguiala a înlocuit compromisul politic și a mutat jocul politic mai la stânga decât a fost gândită vreodată mișcarea creștin-democrată în România, în cel de-al doilea caz teama de a nu fi acuzați că vor să rupă singurul partid care nu a suferit scindări majore în perioada postdecembristă, i-a împiedicat pe liderii conservatori să facă vreo mișcare.

Partidul s-a aflat mereu într-un echilibru precar din cauza luptelor interne, lansând în exterior un mesaj din ce în ce mai confuz. Pe acest fond de instabilitate pe care culisează PNȚCD, liberalii încearcă printr-o strategie abia schițată să pună mâna pe conducerea Convenției. Deși în sondajele de opinie PNL are o cotă scăzută, liderii partidului sunt de părere că li se cuvine un loc mai bun. Argumentele sunt de ordin logistic, dacă se poate spune așa, propunerile legislative care favorizează libera inițiativă și cele care fac o punte între pretențiile democraților și cererile țărăniștilor, sunt

puse în scenă cu multă gălăgie, rolul de mediator al PNL în impasurile din arcul guvernamental. Capacitatea liberalilor de a-și face reclamă nu este, însă, răsplătită de electorat, simpatia de care se bucură PNL este încă ne semnificativă, de aceea posibilitatea preluării conducerii CDR este mică.

Dezordinea din Convenția Democrată accentuată rând pe rând de neînțelegerile dintre PNȚCD și PNL, de plecarea partidului condus de Varujan Vosganian și de contradicțiile publice care au avut loc între liderii CDR și cei ai Alianței Civice demonstrează că alianța forțelor democratice este în criză.

Tergiversarea punerii în aplicare a legilor morale - accesul la dosarele fostei poliții politice, restituirea clădirilor, întreprinderilor, terenurilor, confiscate de regimul comunist - demonstrează că politicienii din fruntea Convenției fie nu au dorit o schimbare în profunzime, fie nu sunt capabili să lupte cu reprezentanții celor care din 90 încocoace fac orice pentru a conserva o anumită stare de fapt. În ambele cazuri liderii CDR dovedesc atitudini nedemocratice. Păstrarea secretului puterii și a secretului jocului în condițiile în care prea puține promisiuni electorale au fost duse la bun sfârșit fac din Convenția Democrată o complice a forțelor care se opun reformelor și instaurării statului de drept în România.

Erodarea CDR

Situația CDR de acum are elemente de paralelism cu cea de dinaintea scrutinului din 96, când în interiorul Convenției existau tensiuni greu de echilibrat și conflicte importante: cu un an înaintea alegerilor din 1996 reinvestirea lui Emil Constantinescu la președinția CDR a fost finalul unei lungi dispute interne; apoi au existat lupte interne care în final au dus la ieșirea din Convenție a UDMR, PSDR, și mai apoi PL'93 și PAC. Balanța se va reechilibra doar prin revenirea PNL în Convenție, care acceptă noua structură de putere a CDR fără să poată impune condiții și rămâne în

această postură până în primăvara anului 1999, când cere de pe poziții egale cu PNȚCD restructurarea Convenției Democrate. CDR este lipsită înaintea alegerilor din acest an de susținerea explicită a celor mai active organizații civice care și-au pus emblema asupra ei încă de la început: Alianța Civică și AFDPR. Protocoalele de participare la cele două scrutine din 2000 puse la punct cu greu de liderii CDR aduc ca noutate participarea PNL pe liste separate la alegerile locale. Liberalii vor, în acest fel, să-și testeze electoratul, pentru ca apoi, înaintea scrutinului general din toamnă să poată demonstra care este locul lor real în interiorul alianței.

Dar în perspectiva alegerilor nici liberalii, nici țărăniștii nu au propus până acum o întâlnire de lucru în care să stabilească motivele care au împiedicat îndeplinirea programului electoral al CDR: Contractul cu România și, eventual, argumentele care să convingă electoratul că alianța nu a renunțat la obiectivele pe care și le-a propus. Divergențele crescând cu Partidul Democrat ar putea să lase în suspensie împărțirea terenurilor deținute de fostele Întreprinderi Articole de Stat și nepunerea în aplicare a Legii Lupu de restituire a terenurilor și pădurilor naționalizate după 1947.

Modificarea Legii caselor naționalizate pare oricum abandonată, fiindcă PD a făcut nenumărate declarații care sugerează că partidele arcului guvernamental nu vor găsi o soluție de compromis în acest caz. O analiză atentă a promisiunilor pe care CDR le-a făcut în campania electorală din 96 ar putea să ofere Convenției o strategie mai pragmatică pentru scrutinul din acest an, fiindcă și țărăniștii și liberalii sunt în criză de timp, chiar dacă și unii și ceilalți au bifat câte un obiectiv dintre cele prioritare: PNȚCD a anunțat la începutul lui 2000 că Legea Lupu va fi pusă în practică până la sfârșitul anului, iar PNL a reușit să impună relaxarea fiscală. Dar în vreme ce țărăniștii rămân în defensivă, complexați întrucâtva de plecarea unor grupuri mici dar reprezentative din PNȚCD, liberalii au trecut la ofensivă, câștigând

tot mai mult teren în coaliția aflată la putere, poziția lor în “scandalul Babiuc” este relevantă în acest sens.

Imaginea Convenției Democratice s-a degradat constant în ultimii trei ani și jumătate, pentru că liderii CDR nu au putut să respecte promisiunile făcute în campania electorală, pentru că reprezentanții Convenției în guvern, fie nu au fost lăsați să facă politica CDR, fie nu au avut capacitatea să-și impună punctele de vedere, pentru că în disputele din coaliție, CDR a pierdut mereu în fața Partidului Democrat, pentru că electoratul tradițional al Convenției așteaptă de la această alianță îndeosebi așa numitele legi morale, iar politicienii Convenției nu le-au putut impune sau nu le-au impus pe toate cele promise și oricum nu le-au putut promova în forma lor inițială. Disputele din coaliție: împărțirea ministerelor, regiilor, băncilor, compromisurile pe care CDR le-a făcut cu PD, funcționarea defectuoasă a algoritmului, ieșirile lamentabile ale premierilor țărâniști din joc, amănuntele compromițătoare legate de unii funcționari și reprezentanți ai CDR au dus la erodarea popularității Convenției.

Înainte alegerilor din 2000, CDR arată ca o alianță în curs de destrămare, în care partidele care contează, PNL și PNȚCD, își dispută conducerea alianței în interminabile runde de negocieri, în care organizațiilor civice li s-a repartizat doar un rol decorativ și în care nu se mai discută de mult problemele politice și economice ale momentului. În același timp PNȚCD și PNL luate separat nu contează prea mult în imaginarul colectiv, în vreme ce Convenția Democrată pare reprezentativă pentru un segment important al opiniei publice. De aceea liberalii și țărâniștii sunt obligați să candideze împreună la scrutinul general din toamnă, chiar dacă, după cum arată evoluția lor, după aceste alegeri CDR se va destrăma. În principiu rolul ei de umbrelă a formațiunilor care se opun structurilor neocomuniste ar fi trebuit să se încheie odată cu preluarea puterii, dar așa cum spunea șeful statului, fosta opoziție democratică a

câștigat alegerile, nu și puterea.

NOTE

¹ Carl Schmitt, **The Concept of the Political**, New Brunswick, Rutgers University Press, 1976

² Fragmente din discursul susținut de Victor Ciorbea la seminarul “PNȚCD în mileniul III”, 6 iunie 1998, preluate în **22**, Nr. 23 din 9-15 iunie 1998

³ *ibid.*

⁴ Comunicatul Alianței Civice, reprodus în **Adevărul** din 7 aprilie 1998

⁵ *ibid.*

⁶ **Barometrul de Opinie Publică**, sondaj realizat de Centrul pentru Sociologie Urbană și Regională, decembrie 1997

⁷ John Gray, **Liberalismul**, București, DU Style, 1998

SABINA FATI – Absolventă a Școlii Naționale de Studii Politice și Administrative. În prezent secretar executiv la Logistical Center TACTIC. Corespondent de presă la Radio Europa Liberă. A fost editor la Mediafax în 1994 și la revista Tinerama în 1993.

Mai bine de atât nu se poate

Edmund Beard în dialog cu Oana-Valentina Suci

Oana-Valentina Suci: *Domnule Profesor Beard, care credeți că sunt factorii care conduc la o prezență scăzută la urne a alegătorilor americani? De ce nu votează americanii?*

Edmund Beard: Există așa-numiții “alegători alienați”, adică persoanele de culoare, simpatizanții comuniști, fasciști, rasiști, sexiști, feminiști, care refuză să voteze pe motiv că sistemul politic actual nu merită onoarea de a vota. În al doilea rând, SUA se confruntă cu problema mobilității, în sensul că oamenii își schimbă locul de rezidență destul de des, ceea ce îngreunează înregistrarea în cadrul birourilor locale de votare și este foarte greu să localizezi, să “prinzi” persoanele care se mișcă pe teritoriul american. Dar acești factori explică doar pe jumătate, sau chiar mai puțin, absența la urne a americanilor. Aproximativ două treimi din absenteism este explicat printr-o apatie pozitivă. Această apatie pozitivă este generată de o economie puternică, care conduce la siguranța fizică și economică a indivizilor, la confort. Oamenii sunt fericiți, mulțumiți de orice candidat le este propus. Relația dintre nivelul economic și prezența la urne este aproape ca o ecuație: atunci când economia este înfloritoare, nivelul votului este scăzut și invers, atunci când economia este în declin, prezența la urne este ridicată.

O-V.S.: *Puteți menționa câteva dintre criticile aduse partidelor politice americane?*

E.B.: Aș putea menționa criticile europene. Acestea consideră că partidele politice americane nu sunt suficient de ideologice, ba chiar sunt lipsite de coerență, nu oferă programe și politici consistente. Conform criticilor europene, în SUA nu există o opțiune reală între dreapta și stânga,

așa cum este ea cunoscută în Europa. În America am avea ceea ce se poate numi “tweedle-dum, tweedle-dee”, adică niște partide care sunt o palidă reflecție reciprocă, dintre care trebuie ales cel mai puțin rău. Dacă ar fi să parafrzez, aș spune că europenii ne condamnă pentru alegerea răului dintre două oferte electorale neclare, inconsistente, care se dublează. Ca descriere, criticile de mai sus sunt valide. Ca analiză sunt complet greșite. Această descriere nu atinge miezul problemei. Tocmai din această asemănare rezidă forța sistemului de partide american; este vorba de puterea sistemului și nicidecum de slăbiciunea lui. Este un sistem deosebit de stabil, ceea ce îi face pe oameni să nu se teamă, să se simtă în siguranță.

O-V.S.: *Care este motivul care explică această suprapunere a partidelor?*

E.B.: Pentru că partidele încearcă să acopere tot, să includă tot, pentru că doresc să câștige. Ele încearcă să facă apel la cât mai mulți alegători posibil, în special la cei din centrul Statelor Unite, pentru că ei formează marea masă a votanților. Și atunci este normal să aibă programe politice asemănătoare.

O-V.S.: *De ce nu se optează și pentru ceea ce se numește “al treilea partid”, chiar și atunci când există o astfel de alternativă?*

E.B.: Pentru că cele două mari partide, Democrat și Republican, oferă opțiuni mai mult decât satisfăcătoare pentru alegătorii americani. De exemplu, în 1980, candidatul Jonh B. Anderson a obținut mai puțin de 5% din voturi, restul au fost împărțite de candidații Democrați și Republicanii. În 1968, Gary C. Wallace a obținut 13% din voturi; urmarea – în 1972 a candidat pe listele Partidului

Democrat, pentru că își învățase deja lecția.

O.V.S.: *Și, de data aceasta a câștigat?*

E.B.: Nu, n-a câștigat, pentru că era rasist și extremist. În SUA nu șeful partidului este cel care face nominalizarea; publicul este cel care alege candidatul. În 1992 Ross Perot a cheltuit 90 de milioane de dolari din propriile fonduri, a cumpărat un post de televiziune și a câștigat 19% din voturi. În 1996 a candidat din nou și a luat doar 9% din voturi. Odată noutatea consumată, americanii nu i-au mai acordat atenție, și s-au reîntors la candidatul Partidului Democrat sau al celui Republican. Concluzia, americanii nu votează cu un al treilea partid sau cu un al treilea candidat. Nu le place noutatea, le place acest sistem de partide care se dublează.

O.V.S.: *Aminteați de niște largi cicluri minoritate-majoritate în mediul politic american. Puteți să detaliați puțin?*

E.B.: Da, sigur că da. Încă din 1787 am avut două partide: pe de o parte erau Federaliștii, care susțineau Constituția, iar pe cealaltă parte erau anti-Federaliștii, care erau împotriva Constituției. De atunci am avut întotdeauna două partide. Anti-Federaliștii s-au transformat în Partidul Democrat modern, trecând prin faza Jefferson, iar Partidul Republican a apărut în 1856, fiind moștenitorul Federaliștilor. Începând din 1856 am avut Republicanii și Democrații, ceea ce nu s-a schimbat în decurs de 150 de ani. În 1860, datorită Războiului Civil, Democrații au fost identificați cu Sudul, cu secesiunea, cu sclavia, iar Republicanii cu Nordul, cu unioniștii, cu victoria. Republicanii au rămas "majoritatea" până în 1929, momentul depresiunii, al marii crize. Acela a fost momentul în care au fost învinși. În acea perioadă Frank Roosevelt inventează New Deal-ul Democraților, care au fost astfel identificați cu protecția celor afectați de criză (muncitori, oameni nevoiași, imigranți, minoritățile etnice și religioase). Aceasta era imaginea Democraților, protectorii săracilor, în timp ce Republicanii erau identificați cu bogații. În perioada 1960-1970-1980 Sudul Statelor

Unite, care de la Războiul Civil încoace fusese Democrat, s-a transformat încet, încet în Republican. Așa a început un nou ciclu "majoritar" pentru Republicanii, și ne aflăm încă în cadrul acestui ciclu.

O.V.S.: *De ce credeți că Bill Clinton a fost ales în 1992 în urma "unui set de circumstanțe norocoase"?*

E.B.: Clinton este o excepție totală; a avut noroc în 1992 și îți voi enumera motivele:

1. S-a mers pe principiul "oferă-i și adversarului o șansă";
2. URSS-ul se prăbușise, deci Republicanilor le lipsea "obiectul muncii";
3. Economia era în declin, deci oamenii au votat cu Democrații;
4. Clinton este din Sud și astfel a putut câștiga voturile populației de culoare;
5. Cel de-al treilea candidat, Ross Perot, i-a făcut mai mult rău lui George Bush decât Clinton însuși, deși Bush este din Texas.

Acestea sunt motivele pentru care Clinton a reușit să-l învingă pe Bush.

O.V.S.: *Puteți face o predicție referitoare la câștigătorul alegerilor prezidențiale americane din anul 2000?*

E.B.: Putem să facem și un pariu. ...știu cu siguranță cine va câștiga!

O.V.S.: *Da? Cine?*

E.B.: Fie candidatul Republican, fie cel Democrat... Lăsând gluma la o parte, este o predicție corectă. Probabil că va fi candidatul Republican. Nu va mai fi Clinton. De data aceasta Sudul va vota pentru Republicanii. URSS-ul este gata prăbușit, nu mai există, economia este înfloritoare, deci toți factorii care l-au ajutat pe Clinton nu mai sunt valabili. Nu mai avem nevoie de Democrații. Nu mai există nici un Ross Perot, Gore nu prea are nici o șansă în fața candidatului Republican, oricine ar fi acesta. Probabil însă că el va fi George Bush Jr.. Asta este opinia mea, el este viitorul președinte american.

O.V.S.: *În încheiere, cum credeți că vă influența*

rezultatul prezidențialelor din SUA relațiile româno-americane?

E.B.: Aș spune că mai bine de atâtă nu se poate. Dacă ai văzut cumva filmul “As good as it gets”, îți amintești, probabil, că personajul jucat de Jack Nicholson își pune această întrebare în cabinetul psihiatrului: “și ce se va întâmpla dacă mai bine de atât nu ne facem?”. Asta vă spun și eu vouă. Din perspectiva românească, lucrurile nu vor sta mai bine decât stau la ora actuală. Mă refer la atenția pe care vi-o acordă Guvernul american, mă refer la ajutorul financiar pe care îl primește România – probabil că ele vor scădea. Poziția de angajare a Statelor Unite pe plan mondial va intra în declin și implicarea lor va fi tot mai scăzută. Să nu credeți că veți primi mai mult. În cel mai fericit caz, lucrurile vor staționa. Ceea ce voi nu trebuie să faceți este să deveniți pesimiști și nici să nu stați cu mâinile în sân. Construiți-vă singuri o viață mai bună, o puteți face fie la nivelul țării voastre, fie la nivel regional. Acesta este sfatul meu.

O.-V.S.: *Vă mulțumesc.*

București, 10 februarie 2000

CINE NE CITEȘTE:

Sunt deosebit de mulțumit de câte ori deschid “Sfera Politicii”. Ținuta revistei, sobrietatea și profesionalismul ei, numele prestigioase ale colaboratorilor, tematicile actuale, reprezintă adevărate îndemnuri la o lectură interesantă.

ANDREI CHIRICĂ

Andrei Chirică
Președintele S.C. MobilRom S.A.

EDMUND BEARD este profesor la University of Massachusetts și Director al McCormack Institute Boston. Obține doctoratul la Columbia University, New York City, Department of Political Science, cu teza “Bureaucratic Politics and Weapons Innovation,” pentru care primește Bancroft Dissertation Award ca cea mai bună dizertație din domeniul științelor sociale.

Emigrarea evreilor

Redăm mai jos o scrisoare adresată lui Gheorghe Gheorghiu-Dej de către un activist de partid în legătură cu problema emigrării evreilor în Israel

Scumpe tovarășe Gheorghiu-Dej,

La rugămintea Dv. vă amintesc în scris:

1. Considerăm imposibil să fie sistată cu totul emigrarea unei anumite părți a evreilor în Izrael, ținându-se seama de greutatea Dv. în această problemă, deși aceasta ne dăunează “vremelnic”. Noi punem interesele și “comoditățile” țărilor socialiste mai presus de interesele și comoditățile temporare ale partidelor comuniste din țările capitaliste. Totodată vă propunem să desfășurați o propagandă serioasă și obiectivă în rândurile populației evreiești cu privire la bazele politicii statului Izrael și a situației ei internaționale periculoase, să se facă eforturi susținute pentru încadrarea evreilor în producție și să se câștige în acest scop timpul prin încetinirea plecării evreilor în Izrael, prin prelungirea termenelor în acordare a vizelor etc.

2. Având în vedere necesitatea de a dezvolta o activitate politică progresistă în rândurile emigranților din România, vă rugăm să ne ajutați în această problemă pentru a putea mări ziarul nostru săptămânal în limba română. Acest lucru prezintă o deosebită importanță în anul 1959, anul alegerilor pentru Federația Sindicală, parlamentare și municipale. În afară de îmbunătățirea ziarului săptămânal, va trebui să edităm în limba română broșuri, apeluri, afișe, etc.

Având în vedere greutatea Dv. valutară avem muștrări de conștiință să vă cerem un ajutor financiar corespunzător pentru sectorul românesc al muncii noastre. De aceea aș propune ca pentru ziarul nostru în limba română să se fixeze un ajutor

anual în valoare de 12.000 de dolari americani, iar pentru cazul extraordinar al alegerilor - adică numai în acest an - un ajutor în plus de 6.000 de dolari, pentru dezvoltarea propagandei și agitației electorale în limba română.

3. Vă rugăm să dați indicații Ministerului Comerțului Exterior și Ambasadei române din Izrael în vederea încheierii unor tranzacții comerciale și cu firma comercială care lucrează pentru partidul nostru.

4. Delegația sionistă din Izrael intenționează să plece la viitorul Festival al tineretului de la Viena trecând prin Bulgaria, România, etc. în loc să plece prin Italia. Scopul este limpede: ei vor să organizeze un “turneu” propagandistic printre evreii din aceste țări. Propunem ca vizele să le fie refuzate, să nu fie acordate nici pentru o clipă.

Vă strâng mâna și salut din suflet pe tovarășii noștri și ai voștri scumpi.

Cu salutări comuniste,
S. I. Micunis

Moscova, 30 ianuarie 1959

România - perspective de afaceri

VALENTIN M. IONESCU

Contextul macroeconomic, considerații generale

În 1999 Guvernul României a continuat programul de stabilizare macroeconomică convenit cu Fondul Monetar Internațional în anii anteriori, având, în esență, aceleași obiective: reducerea inflației, fixarea unui deficit bugetar care să nu depășească 3% din Produsul Intern Brut și reducerea deficitului contului curent. Programul a inclus și măsuri de creștere a taxelor și impozitelor, corelativ cu reducerea subvențiilor din industrie (în special din industria extractivă și sectorul energetic).

Întrucât programul guvernamental nu s-a concentrat în mod serios asupra aplicării măsurilor de ajustare structurală, efectele politicii de macrostabilizare economică s-au diluat în prima jumătate a anului 1999.

Datele economice pe primele 6 luni ale anului trecut indică a o creștere a cheltuielilor publice, menținerea unei rate înalte a inflației, o devalorizare lentă dar constantă a monedei naționale în raport cu dolarul american, dar și o scădere ușoară a deficitului balanței comerciale (pe fondul scăderii importurilor prin instituirea unei suprataxe).

Întrucât parametrii fixați în acordul cu Fondul Monetar Internațional s-au modificat constant și riscau să afecțeze Aranjamentul *Stand-by*, în a doua jumătate a anului 1999 Guvernul a întărit metodele de constrângere monetară și fiscală, pentru a menține o disciplină financiară agregată. De asemenea, criza balanței de plăți care crease la un moment dat riscul unei incapacități de plată a datoriei externe, a fost depășită, iar deficitul

contului curent s-a redus cu mai mult de jumătate, înregistrând un nivel de circa 1,2 miliarde dolari (4% din PIB).

În ianuarie anul curent, noul Guvern român a ajuns la o nouă înțelegere de principiu cu FMI, în scopul prelungirii Acordului *Stand-by*, în care parametrii fixați pentru anul 2000 prevăd un deficit bugetar consolidat de 3% din PIB, o rată a inflației de aproximativ 35% și o creștere economică de 1,3%, care s-ar putea înregistra prin susținerea exporturilor, linii de credit pentru proiecte de dezvoltare și investiții externe de capital. Dacă primele 2 ținte pot fi atinse, ultima este o iluzie, întrucât creșterea economică presupune consolidarea echilibrelor financiare și competitivitate industrială, capitol la care stăm prost.

Cu toate acestea, primele decizii adoptate de Guvern în ianuarie anul curent trebuie apreciate. Remarcăm în acest sens, ieșirea Executivului dintr-o relativă opacitate prin aplicarea unor măsuri care combină politica de *demand-side* cu cea de *supply-side* (reducerea ratelor dobânzii, liberalizarea piețelor pentru întărirea concurenței și încurajarea activității antreprenoriale). În această privință Guvernul a introdus o serie de măsuri de politică fiscală, în scopul încurajării activității antreprenoriale, creșterii cadrului concurențial și al competitivității, respectiv: reducerea impozitului pe profit de la 38% la 25%, stabilirea unui impozit pe profit de 5% pentru veniturile obținute din exporturi, acordarea unui credit fiscal de 10% pentru investiții în echipamente, stabilirea unei cote unice de TVA de 19% și mărirea bazei de impozitare pentru accize. În compensație, Guvernul a hotărât eliminarea din legislație a oricăror prevederi în temeiul cărora Ministerul Finanțelor acorda scutiri sau

reeșalonări la plata impozitului pe profit.

De principiu, măsurile adoptate în domeniul fiscal pot avea efecte pozitive în economie în decurs de 2-3 ani, dar în nici un caz pe termen scurt. În aceste condiții, presiunile care măresc deficitul bugetar în anul 2000 nu au cum să scadă, cu atât mai mult cu cât o relaxare a fiscalității nu conduce automat la o întărire a disciplinei financiare la nivelul companiilor. Pe lângă aceasta, nu trebuie neglijat ca în România nu există o unicitate de reglementare în materia impozitului pe profit (există în țară nu mai puțin de 28 de zone defavorizate), ceea ce face ca veniturile la buget din impozite directe plătite de societăți comerciale să nu fie semnificative. Toate acestea în condițiile în care pe lângă finanțarea economiei mai este nevoie și de finanțarea datoriei publice interne care a ajuns deja la 75.000 de miliarde lei (aprox. 4 mild. \$ S.U.A., din care jumătate este scadentă în anul 2000), iar 75% din plasamentele băncilor sunt în certificate de trezorerie. Ca atare, pentru a stimula economia și a menține un echilibru financiar sustenabil, Guvernul are o misiune foarte dificilă, din moment ce pe de o parte micșorează impozitele în compensație pentru restrângerea creditului și în același timp trebuie să finanțeze datoria publică.

Corelativ cu măsurile adoptate sau anunțate, Guvernul își propune ca în acest an să își mențină eforturile de acoperire a datoriei publice externe¹ (aprox. 1,4 mild. \$ S.U.A.), din surse atrase de pe piața internă și internațională, precum și de creștere a rezervei valutare a țării de la 1,4 mild. \$ S.U.A. la 1,7 mild. \$ S.U.A. Pentru anul 2000, România contează pe o finanțare de aprox. 4,8 miliarde dolari, din care:

- i) circa 1,5 miliarde dolari depind de încasările din privatizare, de investiții directe și de portofolii, participări la majorări de capital;
- ii) 300 milioane dolari din asistența financiară nerambursabilă din partea Uniunii Europene;
- iii) 1,6 miliarde dolari din împrumuturi publice externe (Banca Mondială, Banca Europeană de Investiții, Uniunea Europeană și Fondul Monetar

Internațional);

iv) 400 milioane dolari pentru proiecte garantate deja de Ministerul Finanțelor;

v) 1 miliard dolari, împrumuturi contractate de sectorul privat.

Menținerea în grafic a măsurilor convenite cu FMI poate aduce într-adevăr o finanțare externă de la acest organism financiar internațional cât și de la Banca Mondială și UE, dacă finanțele publice se înscriu pe o direcție sustenabilă, iar programele de ajustare structurală sunt respectate. Cu alte cuvinte, dacă politica de macrostabilizare se corelează cu măsurile de ajustare structurală (privatizările prevăzute în sistemul bancar și în sectorul marilor întreprinderi industriale) situația economică și financiară a României se poate îmbunătăți către jumătatea sau sfârșitul anului 2001. Dar trebuie adăugat: cu condiția ca Guvernul să își dezvolte capacitățile care îi permit să elaboreze și să aplice programe și proiecte în domeniul resurselor umane, asigurării transferului tehnologic și dezvoltării infrastructurii fizice. Cum lucrurile nu stau așa, iar finanțarea externă depinde și de această capacitate de a elabora și aplica programe și proiecte, domeniu în care nu am strălucit niciodată, evoluția economiei românești în anul 2000 și în următorul an trebuie privită cu optimism moderat. Mai mult, trebuie să luăm în calcul și faptul că sensul obiectivelor politicii de macrostabilizare economică poate fi denaturat de campaniile electorale, ori de creșterea presiunilor sociale (presiuni salariale în sectorul bugetar și presiuni determinate de concedieri colective ca urmare a restructurării unor mari întreprinderi), iar obiectivele programelor de ajustare structurală nu pot fi atinse din motive și interese politice. În acest din urmă caz, deja, cadrul legal privind privatizarea în industrie și agricultură a fost atât de mult complicat, încât, pe ansamblu, în prezent, o privatizare este mai dificil de realizat decât în 1991 în baza Legii nr.58. Pentru a întări cele afirmate, precizăm că în domeniul privatizării nu mai puțin de 46 de instituții concurează între ele (ministere, FPS și autorități locale), ceea ce descu-

rajează un potențial investitor.

Cu toate aceste constrângeri, dacă Guvernul român are puterea și pornește de la premisa că obiectivele politicilor sale economice pe termen mediu și lung nu se pot concilia cu opțiuni politice de moment sau cu asigurarea unei păci sociale pe termen scurt, atunci rezultatele economice, pe ansamblu, pot fi favorabile, însă, așa cum am precizat, pe un interval mai mare de timp.

În acest context, cred că Guvernul român trebuie să își concentreze mai mult atenția asupra diminuării rolului marilor monopoluri în sistemul utilităților publice, concesiunii unor servicii publice și întăririi funcției de control în structura guvernantei corporative. În același timp, Guvernul trebuie să își definească politica de competitivitate industrială.

Intențiile noului Guvern nu indică o asemenea tendință, întrucât nu are timp suficient până la alegerile din toamnă. Așa încât, activitatea sa va fi concentrată pe obiective limitate, realizabile în 9-10 luni, și pe elaborarea unei strategii de dezvoltare economică pe termen mediu care, mai degrabă, va combina programele încheiate cu FMI și Banca Mondială cu idei din modelele de dezvoltare ale anilor '60-'70, într-o listă nesfârșită de măsuri, dar fără priorități.

De aceea vom reține, ca axă principală a programului guvernamental pentru anul 2000, întărirea disciplinei financiare agregate astfel încât acest obiectiv să devină realizabil în etapa de liberalizare economică, susținerea exporturilor², privatizarea unui număr limitat de întreprinderi, continuarea restructurării băncilor controlate de stat conform doctrinei *too big to fail* (adică prin susținere financiară de la buget și garanții acordate depunătorilor) și încurajarea creșterii fluxurilor de investiții străine.

Pentru că economia încă se va afla în "represiune financiară", fluxul fondurilor destinate creditelor va fi redus, întreprinderile bazându-se mai mult pe autofinanțare. Totuși, pentru că procesul autofinanțării este slăbit, evaziunea fiscală va fi un

factor de presiune permanent asupra bugetului de stat, având ca sursa principală sectorul public (marile întreprinderi industriale și din sistemul utilităților publice).

În privința fluxului de capital extern nu ne putem aștepta la rezultate pozitive, pentru că piața financiară și cea de capital nu sunt bine controlate (în special piața de capital), piața secundară a titlurilor de stat (*treasury bonds and municipal bonds market*) nu este liberalizată, iar în sectorul industrial nu se înregistrează o creștere de productivitate. Mai mult, resursele umane sunt slab utilizate, lipsa de experiență managerială și lipsa programelor de formare profesională fiind motive de natură să diminueze încrederea investitorilor străini în potențialul de dezvoltare al României și în capacitatea de absorbție a capitalului străin.

În consecință, mediul de afaceri din România nu se poate ameliora anul acesta, fie datorită unor constrângeri acumulate în anii anteriori, fie datorită faptului că unor factori determinanți de creștere a productivității și, pe cale de consecință, a competitivității, nu li se acordă greutatea cuvenită.

Dar, pentru că între descriere și analiză există o distanță semnificativă, vom căuta să explicăm de ce nu putem trage alte concluzii, printr-o evaluare sumară a cadrului instituțional (pentru a identifica gradul de operaționalitate al organizațiilor publice și economice).

Cum poate fi îmbunătățit mediul de afaceri?

Disfuncțiile unei economii și problemele de cooperare într-o acțiune colectivă nu pot fi explimate și rezolvate exclusiv prin măsuri ce țin de macrostabilizare economică sau de ajustare structurală. Acestea sunt studiate întotdeauna prin excluderea factorului uman și din aceasta cauză nu pot oferi răspunsuri adecvate. Asta nu înseamnă că trebuie ignorate, ci conexe cu măsuri ce țin de o politică de *Supply-Side*, în care accentul se pune pe formare profesională, cercetare, inovare și

transfer tehnologic, dezvoltarea infrastructurii fizice și stimularea dezvoltării sectorului privat în structuri de tip *cluster* (grupuri de întreprinderi concurente și interdependente care își desfășoară activitatea într-o regiune sau într-o arie geografică mai restrânsă, cum este județul). O asemenea conexare de politici, dar cu o metodologie clară de lucru, ar ajuta un guvern să își definească mai bine obiectivele dezvoltării economice pornind de la conceptul de competitivitate (în cazul de față ținta fiind obținerea unui avantaj competitiv durabil). Evident, o astfel de abordare presupune și clarificarea prealabilă sau concomitentă a structurii proprietății în economie, ceea ce pentru România nu este cazul în prezent, întrucât nici măcar nu se dorește.

Totuși, având ca sistem de referință conceptul de competitivitate, vom arăta care sunt regulile de bază prin care mediul de afaceri se poate îmbunătăți:

- dezvoltarea cadrului instituțional, a resurselor umane, a tehnologiei și inovării, precum și a infrastructurii fizice sunt precondiții pentru demararea oricărui proces economic competitiv, inclusiv a accesului la capital extern, întrucât competitivitatea se bazează în primul rând pe factorii endogeni (proprii unei economii) și secundar pe factorii externi (concurența pe piețele internaționale, flux de capital);
- aplicarea unei politici care să conducă la avantaj competitiv durabil presupune dialog și parteneriat social în orice moment în care Guvernul își definește politicile;
- într-o lume ce tinde spre globalizare și, ulterior, spre geomodernitate³, competitivitatea trebuie să se substituie teoriei avantajului comparativ, întrucât pune accent pe pricepere și stil managerial. Argumente de genul “abundența resurselor naturale din România” sau “forța de muncă ieftină și bine calificată” trebuie abandonate, întrucât nu au nici o logică și nu conving nici un investitor să facă plasamente în România;
- programele de macrostabilizare economică, de ajustare structurală și de competitivitate industrială

trebuie să fie înțelese ca “exigențe necondiționate” și nicidecum ca “exigențe condiționate”. Adică, Guvernul și clasa politică trebuie să le privească prin prisma utilității lor pentru societate și nu doar ca măsuri impuse de un organism extern prin însăși autoritatea sa ori prin mijloace de coerciție pecuniară.

Enumerarea regulilor de mai sus ni se pare importantă, pentru că explică de ce în România definirea măsurilor strategice de dezvoltare sunt improvizații, bazându-se mai mult pe aportul organismelor financiare internaționale și, în ultimă instanță, de ce nu există o dezvoltare predictibilă și sustenabilă care, într-adevăr, să contribuie la îmbunătățirea mediului de afaceri.

Care sunt constrângerile dezvoltării mediului de afaceri?

Orice acțiune de schimbare a unui sistem economic impune o cercetare atentă a tipurilor de organizații administrative și economice, precum și a capacității acestora de adaptare la exigențele mediului (după caz, prin: *public policy*, cadru legal, abilitatea de a pune în aplicare legile, eficiența antreprenorilor).

A. Guvernanța publică

O analiză critică a managementului și administrației publice⁴ din România (aici fac o distincție nu numai de limbaj) cu incidența asupra cazului pe care îl studiem, relevă următoarele:

- reformele succesive și, de altfel, limitate în administrația publică nu se corelează cu obiectivele dezvoltării economice și sociale, pe de o parte, pentru că nu există o viziune asupra modelului de dezvoltare economică, implicit asupra metodologiei de elaborare a unei strategii, iar pe de altă parte, deoarece se produce “un fenomen de supra-partidizare a politiciii”⁵. Lipsa unui model, ori înțelegerea superficială a acestora, a condus, de exemplu, la aplicarea inadecvată a programelor convenite cu Fondul Monetar Internațional sau Banca Mondială,

acestea fiind privite exclusiv ca “exigențe condiționate”. Așa se explică faptul că etapele de liberalizare în domeniul politicilor monetare, de credit și valutare nu s-au corelat până în prezent cu programele de ajustare structurală, ceea ce a menținut o economie reprimată;

– definirea în legislație a principiilor de administrație publică pentru fiecare instituție publică în parte nu a determinat o creștere a gradului de eficiență a acestora. Acest fenomen nu îl pot explica decât dacă introduc în analiză 3 aspecte:

i) autoritatea celor care elaborează politici și adoptă decizii politice (*policy-makers*),

ii) capacitatea limitată a factorilor de decizie politică de a lua hotărârea optimă (ceea ce conferă o valoare relativă costului de oportunitate în raport cu teoria raționalității limitate⁶ din moment ce informațiile nu pot fi prelucrate în timp scurt și valorile proprii prevalează) și, în fine,

iii) rigiditatea organizării instituțiilor (funcțiile administrative ale unei organizații, formal consacrate, nu “se prelungesc” și asupra reglementărilor interne ale acesteia).

În cazul autorității avem în vedere atât faptul că un ministru sau un președinte de agenție nu este perceput ca purtător de autoritate, pentru că nu stăpânește domeniul pe care formal îl coordonează, cât și faptul că nu se aplică o sancțiune atunci când este cazul și nici nu există solidaritate pentru a determina un partener social să accepte forțat sau voluntar măsurile stabilite de purtătorul de autoritate. Pentru celelalte 2 aspecte (capacitate limitată de decizie și rigiditatea organizării interne a instituțiilor) nu voi da explicații suplimentare, întrucât sunt pe deplin înțelese. În orice caz, lipsa mecanismelor de control prin care se asigură respectarea principiilor de management public, se reflectă la nivel social în lipsa de încredere în legislație, iar la nivel guvernamental în instabilitate legislativă (ce trebuie privită nu numai prin schimbări frecvente ci și prin prisma calității de conținut al reglementării);

– regulile de management financiar și de mana-

gement al performanțelor, inclusiv corelarea acestora, deși se regăsesc în politica bugetară, nu sunt pe deplin aplicate. Tot așa, obiectivele managementului resurselor sunt acceptate, dar nu și respectate (menținerea disciplinei fiscale agregate, alocarea resurselor în funcție de priorități, utilizarea eficientă a resurselor publice)⁷;

– în sectorul public nu există reguli de etica conduitei⁸;

– ineficiența managementului public menționată la punctele anterioare își are cauza și în reperele culturale ale decidenților politici, ori în preferințe. Majoritatea acestora au tentația de a asimila un set de valori care nu își găsește corespondent în realitatea obiectivă ori în sistemul politic și economic ce constituia pentru ei singura realitate obiectivă⁹ până acum 10 ani. Mai mult, scopurile lor au încă un caracter aleatoriu, pentru că structura socială nu permite ierarhizarea obiectivelor. De aceea cred că, pentru situația particulară din România, atunci când vorbim de “politica publică” trebuie să definim acest concept doar ca modalitate de acțiune și nicidecum ca “modalitate de acțiune în acord cu o problemă specifică de interes public”¹⁰, mai ales dacă acest interes public se rezumă la ținte ce restricționează realizarea unui obiectiv general pe termen lung (pornind de la principiile operaționale ce măsoară performanța sistemului de piață: productivitate și creștere)¹¹. În această situație, rolul societății civile nu trebuie supraevaluat, pentru că gradul de conștientizare și de ierarhizare a obiectivelor generale depinde de evoluția structurii sociale și de capacitatea societății de a acoperi nevoile populației;

– autonomia unor instituții publice (în cazul de față ministere și agenții) nu asigură o guvernanță efectivă și, pe cale de consecință, nu oferă posibilitatea aplicării politicilor proprii, inclusiv a stabilirii corelației între acestea și includerea lor într-un plan de acțiune, ca parte a unei strategii. Mai mult, nu se realizează o comunicare și o coordonare între instituțiile publice și partenerii sociali (patronate și sindicate), astfel încât obiectivele și principiile unei

strategii de dezvoltare și programele care sunt finanțate de la bugetul public, să se aplice în mod efectiv, în baza unor planuri de acțiune. De exemplu, la nivel guvernamental există nu mai puțin de 3 grupuri consultative și de lucru, fără legătură între ele:

- i) grupul consultativ pentru elaborarea Planului Național de Acțiune în vederea aplicării Strategiei Naționale de Dezvoltare Durabilă,
- ii) grupul consultativ pentru protecția mediului și dezvoltare durabilă (în curs de organizare) și
- iii) grupul de lucru pentru elaborarea strategiei de dezvoltare economică pe termen mediu.

Pe lângă acestea, mai există structuri formalizate, care asigură în interiorul administrației publice coordonarea sau monitorizarea unor programe ale Guvernului, cum sunt Președintele Consiliului de Coordonare Economico-Financiară¹², funcție asigurată printr-un ministru de stat, precum și coordonatorul Programului de ajustare a sectorului privat (PSAL), Programului de dezvoltare instituțională a sectorului privat (PIBL)¹³ și Programului de restructurare a întreprinderilor și de reconversie profesională (RICOP) care este ministrul transporturilor. Între aceștia din urmă și grupurile consultative și de lucru la care am făcut referire nu există nici o formă de comunicare;

– scopul pentru care o instituție a fost creată este adesea deviat de constrângeri bugetare, de grupuri de presiune, de legi emise fără o prealabilă evaluare, ori ca efect al multiplicării reglementărilor interne ale organizației.

B. Guvernanța corporativă

În comparație cu țările occidentale, în care coexistă 3 modele (tradițional, *co-determination model* și *stakeholder model*), în funcție de tradițiile lor culturale (continental sau anglo-saxon), în România nu există decât modelul tradițional, fie în “formă pură”, fie în formă hibridă. În sistemul de guvernare corporativă din România, problemele apar nu datorită modelului reglementat prin lege, ci, în primul rând, datorită lipsei unui management

participativ și exercitării slabe a funcției de control de către constituenții externi și a funcției de control intern. În baza noilor reglementări din România, funcția de control a dobândit o importanță mai mare, deși costurile la nivel de companie și costurile de agenție se vor micșora în timp numai odată cu privatizarea societăților comerciale.

Concluzii

În articolul de față nu am analizat alți factori importanți ce influențează competitivitatea (resurse umane, cercetare, inovare și transfer tehnologic, infrastructura tangibilă), fixându-ne mai mult asupra cadrului instituțional, adică a unei părți din infrastructura intangibilă. Totuși, cred că am putut susține de o manieră clară că mediul de afaceri în România nu se poate îmbunătăți decât printr-o evaluare serioasă a tuturor determinantilor productivității și printr-o viziune de dezvoltare care să transforme coerența în regulă.

Comportamentul politic și oferta recentă a Guvernului de a fixa o strategie de dezvoltare economică pe termen mediu fără o dimensiune a cadrului instituțional nu ne dă mari speranțe, așa încât mediul de afaceri anul acesta va dezvoltă exact aceleași elemente ca și în trecut. Riscul este, însă, ca și în anii următori mediul de afaceri să nu se amelioreze decât în mod accidental, fie pentru că regulile de guvernare nu vor fi înțelese, fie pentru că modelele de dezvoltare vor porni de la premise false.

NOTE

¹ Datoria publică externă a României este de 8,754 mld. \$ S.U.A. Structura în cote procentuale se prezintă astfel: 33,19% Banca Mondială, 16,22% FMI, 14,44% Banca Europeană pentru Investiții, 5,21% BERD, 4,54% Credit Suisse First Boston, 4,02% EU și G24, 3,94 Merrill Lynch, 3,56% Nomura Securities, 3,12% China, 2,73% KfW, 2,6% OECF, 2,5% Citibank Londra, 1,86% Eximbank Japonia, 0,79% FDS, 0,72% IBM, 0,56% S.U.A.

² Exporturile românești s-au plafonat în ultimii ani la aprox. 8 miliarde \$ S.U.A. O problemă pe termen lung

documentată științific (Constantin Zaman, 1999) o constituie atingerea unei limite în comerțul exterior în condițiile actualei structuri a economiei. S-a arătat că, pentru creșterea cu un dolar a PIB sunt necesare importuri de 0,53 dolari, iar capacitatea de export din acest dolar suplimentar este doar de 0,40 dolari.

² Investițiile străine directe au atins în 1999 4,3 miliarde dolari.

³ Conceptul de geomodernitate este explicat de Mircea Malița (membru al Clubului de la Roma) în lucrarea **Zece mii de culturi, o singură civilizație**. Conceptul de geomodernitate pune accent pe ...*reforma instituțiilor internaționale pentru a permite guvernarea globalității, conclucrarea sectoarelor productive, continuarea revoluției informatice, respectul varietății culturilor, angajarea culturilor și a sferei lor proprii de credințe*... Într-un fel, conceptul de geomodernitate dă cu totul alt sens globalizării și dezvoltării durabile, întrucât nu se rezumă la uniformizare și creșterea avuției.

⁴ În text am delimitat conceptul de management de conceptul de administrare. În opinia mea, primul se referă la coordonarea organizării, planificării, controlului și conducerii, pe când cel de al doilea concept se referă la ansamblul activităților de prestare a serviciilor publice, în conformitate cu legea. Primul concept are în vedere o direcționare a activității administrației publice, fiind la nivel meta, pe când cel de al doilea are în vedere actele de autoritate și de gestiune, fiind la nivel macro.

⁵ Termenul este explicat de Agh Atilla în **New political elites in East-Central Europe**, în Pridham and Lewis, **Stabilising Fragile Democracies: Comparing New Party System in Southern and Eastern Europe**, London, 1996, citat și analizat de Sorin Ioniță în **Sistemele de partide în Europa de Est**, Societatea Academică din România, București, februarie 1998. Adică, partidele în loc să faciliteze legătura dintre instituțiile statului și cetățeni (funcție principală) se *concentrează asupra luptelor politice și ideologice*.

⁶ Claudette Lafaye în **Sociologia organizatiilor**, pag.37

⁷ **Integrating Financial management and performance management**, OECD, Public Management Service, 1999

⁸ În acest sens, Consiliul OECD a adoptat o Recomandare, la 23 aprilie 1998, pentru îmbunătățirea conduitei etice (*Ethical Conduct*) în serviciul public.

⁹ Despre acest subiect subliniez analiza lui Adrian Neculau în **Intervenție și manipulare**, pag.169, din cuprinsul volumului coordonat de același autor și Gilles Ferreol: **Psihosociologia schimbării**, Ed. POLIROM, Iași, 1998.

¹⁰ Rogene A.Buchholz: **Business Enviroment and Public Policy, Implications for Management and Strategy**, Prentice Hall Inc., 1992.

¹¹ Putem da un exemplu simplu: privatizarea este, de principiu, unanim acceptată de populație. În schimb, aplicarea măsurilor de concediere colectivă, ca parte a unui program de restructurare financiară a unei companii ce se privatizează ori care s-a privatizat, nu mai sunt acceptate.

¹² **Decretul 433** din 22 decembrie 1999 pentru numirea

Guvernului României.

¹³ Programele PSAL și PIBL au fost încheiate cu Banca Mondială, iar programul RICOP a fost convenit cu Comisia Europeană.

CINE NE CITEȘTE:

“Sfera Politicii” este o publicație care, pentru mine, reprezintă mereu un moment deosebit, atât prin calitatea materialelor (stil, analiză), cât și prin ideile pe care le promovează.

Radu Vasile

Fost Prim Ministru al României

VALENTIN M. IONESCU – Absolvent al Facultății de Drept din București în 1991, fost Ministru al Privatizării, în prezent este consilier la SOV Invest S.A.

Securitate și economie

DANIEL DĂIANU

Acest text a fost redactat sub auspicii speciale: În primul rând, zece ani de la căderea Zidului de la Berlin, care înseamnă prăbușirea comunismului. În consecință, este mai mult decât necesar să se realizeze un inventar al evenimentelor, al realizărilor și eșecurilor, ca un mod de analizare al viitorului. În al doilea rând, Europa a fost martora unui alt conflict militar major, pe teritoriul Iugoslaviei. Acest conflict ne-a reamintit pregnant cât de multe lucruri rămân neterminate pe continent până la a avea o pace durabilă și la a realiza prosperitatea economică pentru toți. În al treilea rând, pe fundalul globalizării se poate detecta o presiune crescândă ce are ca scop regândirea arhitecturii sistemului financiar internațional, chiar dacă în ultimul timp s-au făcut eforturi în acest sens; acordul de la Bretton Woods este văzut de mulți ca neadecvat atunci când trebuie să se facă față unei volatilități crescânde și unor crize financiare care se răspândesc în întreaga economie mondială.¹ În sfârșit, dar nu în cele din urmă, a fost semnalată intrarea oficială a alte două mari (în termeni de populație) țări – India și Pakistan - în clubul “select” al puterilor nucleare. Acest eveniment indică faptul că sfârșitul Războiului Rece este departe de a opri și cursa înarmărilor. Aș îndrăzni chiar să spun că statutul special de care se bucură acum SUA – ca singura superputere rămasă în lume – le indică altor țări importante să caute noi vectori ai puterii; acest statut a adus după sine o dinamică ciudată. Această dinamică, din punctul meu de vedere, va revigora tendințele de creare a unei lumi multipolare.

Textul de față este structurat pe trei direcții. Prima este tratarea relației – “economie-securitate” care își avea originea în crizele din domeniul

economic. O perspectivă alternativă este căutarea originii dificultăților economice în mediul preocupărilor legate de securitate al diferitelor țări. Și această abordare va fi folosită. În final voi încerca să schițez principalele trăsături ale contextului mondial, care se bazează pe dinamica acestei relații. Menționez din start că mă voi concentra asupra societăților în tranziție care încearcă să construiască economii de piață și politici pluraliste.

Economie și securitate

Faptul că niște condiții economice sănătoase condiționează securitatea este o aserțiune banală și poate apărea întrebarea dacă ea merită făcută în fața unor specialiști în domeniu. Ceea ce mă determină să o aduc în discuție este pentru a pune în evidență nota contabilă a tranziției post-comuniste din Europa și CSI. După un deceniu de reformă rezultatele sunt în mod semnificativ diferite în comparație cu așteptările inițiale. Transformarea s-a dovedit a fi mult mai complicată și mai complexă decât se credea inițial. În particular, schimbarea instituțională a pus sub semnul întrebării doctrina celor care încearcă un fel de hocus-pocus între științele sociale și practică. La ora actuală, spre deosebire de euforia începutului, cercetarea este marcată mai curând de prudență și de o deschidere mentală mult mai largă. Cei care au subliniat importanța condițiilor inițiale, a geografiei, a schimbării instituționale folosesc ca scuză derularea evenimentelor, și pot pretinde că au repurtat o victorie intelectuală.² Importanța unor instituții adecvate pentru succesul tranziției a fost subliniată de nenumărate ori în ultimii ani. Politica este importantă, dar politica depinde de un context

și de precondiții favorabile. Aceasta este probabil cea mai strălucitoare lecție a tranziției, care explică de ce Slovenia și Ungaria – care au practicat gradualismul – se situează în capul listei (al plutonului conducător) împreună cu Polonia, care este campioana reformelor rapide.

Revenind la relația pe care o tratăm: Geografia rezultatelor tranziției ar trebui să ne dea de gândit și motive de îngrijorare. Aceasta deoarece majoritatea economiilor în tranziție sunt departe de ceea ce ar trebui să fie un punct de cotitură într-o economie de piață funcțională (așa cum există exemple în Occident). Există, în vecinătatea Uniunii Europene, un eșantion de economii care au scoruri destul de ridicate din punctul de vedere al transformărilor. Totuși, în același timp, țările Europei de Sud-Est și CSI rămân foarte instabile din punct de vedere instituțional, cu niveluri ale producției foarte scăzute (chiar și atunci când se fac corecții producției redundante), cu niveluri scăzute de economisire și cu rate scăzute ale investițiilor, și înclinate spre criză. În plus, majoritatea acestor economii demonstrează o înrăutățire a indicatorilor sociali (speranța de viață, rata mortalității, mortalitatea infantilă, răspândirea unor noi boli, inegalitatea veniturilor³, etc.), ceea ce reprezintă un semn negativ pentru capacitatea lor de a face față presiunilor viitoare. Mai mult, o administrație publică slabă și un stat slab reprezintă o caracteristică constantă a tranziției, ceea ce întărește părerea negativă asupra șanselor de viitor nefavorabile ale acestor țări.⁴

Din această descriere pesimistă a tranziției apare o întrebare interesantă: este oare surprinzătoare această stare de lucruri în condițiile provocărilor aduse de transformare, care a rămas în mare parte ignorată pentru mulți ani? Și dacă așa stau lucrurile, care ar fi natura și ordinea preocupărilor analiștilor și politicienilor? Pentru a da un răspuns, mă alătur celor care au subliniat așteptările nejustificate de mari de la începutul procesului de tranziție. Aș merge mai departe și aș susține că majoritatea economiilor în tranziție

relevă o combinație bizară de trăsături ce aparțin atât țărilor bogate cât și celor sărace. Ceea ce este îngrijorător pentru aceste țări, din punctul meu de vedere, este înrăutățirea constantă a indicatorilor “buni”, care ar putea submina ceea ce acum se prezintă ca factori de forță. În acest sens consider că experiența tranziției poate duce la o revigorare a economiilor în curs de dezvoltare pe linia “clasică”, văzută ca un vehicul de ajutorare a țărilor de a scăpa din capcana sărăciei și subdezvoltării. Intensitatea dezbatărilor cu privire la globalizare și controversele din jurul “Consensului de la Washington”⁵ susțin și ele acest argument.

Mă voi referi acum la o categorie specială a economiilor în tranziție, ceea ce eu numesc “economii cu probleme” (“distress economies”). Acestea pot fi întâlnite în Balcani, unde un deceniu de distrugere masivă și de suferință umană (cauzate de conflictele inter-etnice) au complicat foarte mult sarcinile reformei, ale transformării. Balcanii sunt constituiți în mare parte din zone de dezastru, care suferă de o enormă rată a șomajului, de dependență de ajutoare, de niveluri foarte scăzute ale producției, de stagnarea exporturilor, de o rată în continuă creștere a criminalității. Aș spune că zonele de dezastru pot fi întâlnite și în alte părți; să ne gândim la spațiul Caucazului din fosta Uniune Sovietică, acolo unde conflictele militare și o administrație publică precară fac ravagii. Cu toate acestea, nicăieri altundeva distrugerea nu pare a fi legată atât de strâns de dizolvarea entităților. Vestea proastă este că harta politică a Balcanilor este încă încheșată și “liniștea” momentană a armelor se datorește, în mare parte, prezenței străinilor, fie că aceasta ia forma unor protectorate mai slabe sau mai puternice. Se subînțelege că politicile economice sensibile sunt foarte dificil de pus în practică în aceste condiții și că fragilitatea economică va continua să marcheze viața acestor țări.

Mergând pe această linie a argumentației, vreau să subliniez *înalta vulnerabilitate* a majorității economiilor în tranziție. Este de remarcat că această vulnerabilitate nu este în mod necesar legată de piețele financiare;⁶ ea derivă dintr-un

dezechilibru larg, dintr-un efort foarte puternic, care mai devreme sau mai târziu iese la suprafață sub forma inflației sau a crizelor bancare, etc. Vulnerabilitatea trebuie judecată și în sens larg și în sens restrâns. În sens restrâns ea se referă la dimensiunea economică, la incapacitatea de a face față șocurilor interne și externe. În sens larg, ea punctează eșecurile societății (statului) de a produce bunuri publice și a de a oferi un mediu în care cetățenii să poată trăi și se simți bine; ea semnalizează o probabilitate crescută pentru existența unor conflicte interne considerabile, pentru fragmentare și pentru o întărire a forțelor centrifugale, care pot fi toate privite ca amenințări la adresa securității naționale. Astfel apar tentațiile de a impune soluții politice autoritare ca substitut al unor structuri statale slabe.

Securitate și economie

Putem privi problema și din unghiul opus, cel al modului în care eșecurile și motivele de îngrijorare din punctul de vedere al securității interferează și strangulează progresul economic.

Atunci când granițele sunt puse sub semnul întrebării, sau atunci când procesul de formare statală este principala preocupare a politicienilor, economia servește o funcție auxiliară. În consecință, așa cum am menționat și mai sus, politicile economice sensibile – evaluate din punctul de vedere al raționalității reformelor instituționale orientate spre piață – sunt greu de formulat și de implementat. Aceasta se combină cu durerea intrinsecă a implementării reformelor în condițiile în care efortul este suprasolicitant. De aici poate fi explicată motivația pentru și apariția înclinației politice de a aplica *economia de război* (*kriegswirtschaft*) – mijloace specifice – cum ar fi un spectru larg de control al economiei. Uneori acest tip de control funcționează în conjuncție cu proceduri cvasi-democratice sau cu proceduri care simulează democrația. În aceste condiții, poate progresa economia? Este foarte puțin probabil.⁷

Pentru că una este să aplici o politică publică (intervenția statului) ca mijloc de împingere înainte a reformelor economice și a agendei de dezvoltare⁸, și alta este dacă controlul devine omniprezent și ascuns, un mijloc de a exercita o putere abuzivă și centralizată.

O bază instituțională fragilă și un stat slab sunt un tărâm fertil pentru expansiunea structurilor subterane, paralele. De fapt, în multe economii de tranziție structurile economiei paralele sunt atât de puternice încât determină dinamica socială și economică. Ceea ce s-a întâmplat în câteva țări din Balcani, în Rusia, Ucraina, etc. este destul de relevant în acest sens. O amenințare puternică pentru societate o constituie faptul că structurile paralele, care sunt lipsite de transparență prin definiție, sunt conduse în mod frecvent și în principal de organizații (rețele) criminale. Pot aceste organizații (rețele) să devină transparente și să se supună regulilor de funcționare ale economiei de piață și a politicii democratice? Aș spune că victoria binelui asupra răului nu trebuie să fie considerată ca de la sine înțeleasă, chiar dacă se desfășoară pe termen lung. *Dependența de drumul ales* joacă un rol critic în istorie. Pentru ca descoperirile istorice să se producă este necesar ca acțiunea factorilor interni să se combine cu o fixare externă, cu “puterea gravitațională” a unor cluburi ca Uniunea Europeană și NATO. Cu toate acestea, pentru țările mari, cum sunt Rusia și Ucraina, eficacitatea unor astfel de cluburi poate fi pusă sub semnul întrebării. În acest caz factorii interni au o deosebită importanță.

Voi încheia această secțiune cu o chestiune care se referă la alocarea resurselor între diferite scopuri. Transformarea presupune creșterea atât a eficienței producției cât și a eficienței alocative, de a ușura vechea dilemă politică: tunuri vs. unt (securitate vs. consum). Totuși, s-ar putea ca acest argument să nu reziste când factorul timp este neglijat, sau atunci când stocul de bunuri publice este dezechilibrat de durerile transformării și de

limitele “Marelui Compromis” (între eficiență și echitate)⁹.

Contextul mondial

Periplul meu prin contextul mondial pe care îl voi efectua în continuare poate părea unora ca fiind dezechilibrat, și nu voi intra în discuție cu o astfel de evaluare. De fapt, nu este în intenția mea de a avea de-a face mai jos cu “noua economie”, sau, după cum este numită de unii critici, cu “noua paradigmă”. Nu este scopul meu să analizez impactul noilor tehnologii de informații care, pretind unii, au revoluționat economia americană și au deschis ușile celei mai lungi faze de creștere a ciclului de afaceri după cel de-a doilea război mondial. Nu stă în intenția mea nici să mă ocup de procesul integrării în Uniunea Europeană, de mega-firmele care au înghițit firmele mai mici și care par să controleze economia occidentală în ultimii doi ani. Toate aceste procese au consecințe asupra relației dintre economie și securitate, pentru că ele înseamnă pentru unii noi praguri tehnologice și economice, diviziuni crescute și o intensificare a comportamentului de necooperare.

Mă voi concentra în schimb asupra provocărilor aduse securității ce sunt înrădăcinate în întreaga dinamică mondială.

Am menționat de câteva ori globalizarea. De obicei, acest proces acoperă chestiuni financiare și comerciale. Dar mai există un spațiu al globalizării, mai puțin vizibil, dar mult mai periculos. Să ne gândim la traficul de arme și droguri, la spălarea de bani, la emigrația ilegală, etc. Activitatea criminală se extinde la nivel global și folosește mijloace sofisticate pentru a păcăli autoritățile statului. Multe economii în tranziție au devenit medii “prietenos” pentru astfel de activități.

Globalizarea este legată și de creșterea diferențelor din interiorul țărilor și dintre acestea. Un raport recent al PNUD vorbește în mod elocvent despre pericolele apărute odată cu

creșterea rapidă a inegalității veniturilor, care, se înțelege, este întărită de noile tehnologii de informații. Discrepanțele crescute dintre așa numiții deținători și non-deținători de cunoștințe au mari șanse să întărească structurile sociale și să creeze tensiuni; și inegalitățile crescute pot împiedica creșterea economică, după cum subliniază și Banca Mondială.¹⁰ Ultimul atac împotriva globalizării, ce poate fi detectat atât în țările sărace cât și în cele bogate, oglindește efortul social intens care poate duce la schimbări de direcție ale politicilor și la ciocniri serioase.¹¹ Să nu uităm că perioada care a precedat primul război mondial a fost una de deschidere extremă a relațiilor comerciale și a mișcării muncitorești, ce au fost urmate de un protecționism în creștere.¹²

Globalizarea poate duce la mari ciocniri comerciale care, câteodată, pot fi privite prin prisma lucrării lui Huntington “Ciocnirea Civilizațiilor”. De exemplu, nu ar trebui să subestimăm sentimentele asiaticilor ca urmare a crizei financiare care a atins Asia de Sud-Est la sfârșitul lui 1997 și în 1998. Mahathir Mohamad, Prim Ministrul Malaieziei, a exprimat public, într-o manieră foarte necizelată, ceea ce alți oameni de stat asiatici au exprimat mult mai moale (diplomatic), sau în spatele ușilor închise. Unul dintre punctele de vedere foarte puternice era acela că occidentalii folosesc țările asiatice în încercarea lor de a le “colonializa” din nou economic, că presiunea impusă de SUA și de FMI asupra liberalizării financiare servește numai industriei financiare (occidentale).¹³ Se poate spune că refuzul principalilor actori sud-coreeni de a se supune solicitărilor creditorilor occidentali indică un astfel de mod de gândire. Și redresarea economică a Malaieziei și relansarea spectaculoasă a producției industriale din Coreea de Sud au consolidat determinarea liderilor din aceste țări să găsească o cale de a face față dificultăților fără a ceda presiunilor.

Efectele globalizării afectează psihologia socială, și pot crește temerile și resentimentele față

de vecini sau față de cei care “nu sunt ca noi”; xenofobia crește în multe colțuri din lume, inclusiv în Europa occidentală. Este relevantă din acest punct de vedere dezvoltarea partidelor de extremă dreaptă din Austria, Elveția și Danemarca.

Comentariile de mai sus ne conduc la chestiunea fragmentării, fie că ea este socială sau între grupuri etnice. În ziua de azi există numeroase exemple relevante despre presiunea economică legată de fragmentare, de conflictele sociale și interetnice. Un bun exemplu în Asia de Sud-Est îl constituie Indonezia. Cineva poate veni însă și cu argumentul că greutățile economice au alimentat dinamica fragmentării și în Balcani.¹⁴ Și Rusia simte căldura acestei tensiuni; mai pot fi date și alte exemple.

Dacă am combina tensiunile sociale și revoltele induse de greutățile economice, cu incertitudinile morale și axiologice, rezultatul poate fi destul de deranjant. Într-o carte recentă în care se ocupă de lumea occidentală în mare, Fukuyama vorbește despre “Marea Depresiune”¹⁵; cu toate acestea, el are însă încredere că, în cele din urmă, societatea umană se va reordona ca urmare a virtuților ei intrinseci și a înclinației pentru ordine și auto-organizare. M-aș alătura acestui optimism pentru că nu sunt atât de îngrijorat de posibilele detururi sau dependențe de drumuri greșite. În schimb, aș spune că lumea este multicoloră, diversă, că opiniile trebuie să fie diferențiate în funcție de circumstanțele locale.

În final m-aș opri asupra problemei proliferării armelor nucleare, pentru că ea este una din fațetele cursei înarmărilor. Aceasta din urmă nu mai este apanajul exclusiv al guvernelor; ea poate fi condusă de grupuri din interiorul țărilor, fie că se luptă să cucerească puterea în stat, fie că sunt angajate în activități internaționale ilegale. Această dinamică încețoșează imaginea și diminuează capacitatea de a face față amenințărilor în mod eficient.

Pletora noilor amenințări aduse securității (inclusiv bolile, epidemiile care se răspândesc)¹⁶

conduc guvernele să caute mai multe acorduri de cooperare cu partenerii cu care împărtășesc valori și interese comune. Și aceasta ar putea suna ca o aserțiune banală. Marea problemă este ce implică această reacție politică naturală pentru dinamica viitoare a alianțelor? Vom vedea oare mai multe blocuri principale, fie că sunt din domeniul comercial sau îl depășesc pe acesta? Oare își va dezvolta Uniunea Europeană propria capacitate de apărare și ce va însemna aceasta pentru alianța militară Nord Atlantică? Dacă Euro se autovalidează ca o valută puternică se va alătura el Dolarului American ca o rezervă de valută principală și cum va afecta acest lucru evoluțiile financiare mondiale? Oare țările asiatice își vor mări eforturile de dezvoltare a unui comerț intrazonal, sau chiar își vor crea o Autoritate Monetară Asiatică? Acestea sunt întrebările pe care le implică tratarea relației dintre economie și securitate.

Traducere din limba engleză de
Oana-Valentina Suciuc

NOTE

¹ Vezi și Stanley Fischer, “Reforming the international Monetary System”, *The Economic Journal*, vol.109, no.459, pp.557-557

² Încă de la începutul anilor 90 rapoartele ONU/ECE au subliniat în mod constant natura consumatoare de timp a schimbării instituționale și dificultățile inerente transformării. Vezi și Kozul-Wright, Richard și Paul Rayment, “The institutional hiatus in transition economies and its policy consequences”, *Cambridge Journal of Economics*, 1997, 21, pp. 641-661.

³ Rusia, unde coeficientul Gini este acum peste 60% (ca în Brazilia), a cunoscut acest fenomen de câțiva ani încoace, ceea ce este oarecum unic în istoria modernă. În acest sens vezi Branko Milanovic, “Income, inequality and Poverty during the Transition from Planned to Market Economy”, “Regional and Sectoral Studies”, *The World Bank*, Washington DC, 1998.

⁴ Am încercat să realizez o analiză mai extinsă a tendințelor tranziției într-un discurs pe care l-am prezentat la un seminar economic NATO în 1997, la Ljubljana.

⁵ Vezi Joseph Stiglitz, “Whither Reform”, discurs ținut la conferința ABCDE, *World Bank*, Washington DC, 1999. Și Stiglitz critică aspru politicile tradiționale de ajutorare

în lucrarea sa “The World Bank at the Millenium”, The Economic Journal, vol. 109, no. 459, pp. 577-587.

⁶ Piețele financiare sunt periculoase ori de câte ori politicile macroeconomice nu sunt puternice și când instituțiile sunt instabile.

⁷ În acest context, cazul Chinei merită a fi discutat. În China controlul direct este folosit în concordanță cu logica unei economii funcționale duale, fiind folosit de-a lungul tendinței de liberalizare economică graduală. .

⁸ Unele state asiatice (Japonia, și, mai târziu, Coreea de Sud și Taiwanul, Singapore, etc.) sunt celebre pentru abilitatea de a formula politici industriale de dezvoltare, care s-au dovedit a fi pline de succes.

⁹ Arthur Okun, “The Big Trade-off: Equality vs. Efficiency”, The Brookings Institution, Washington DC, 1975

¹⁰ Cadrul de Dezvoltare Comprehensivă (CDC) promovată de Președintele Băncii Mondiale Jim Wolfensohn reflectă acest punct de vedere, care este în contradicție cu cel al lui Simon Kusnets, laureatul Premiului Nobel pentru economie, și anume că creșterea presupune și este însoțită de creșterea inegalității veniturilor.

¹¹ Vezi și cartea lui Edward Luttwak, “Turbo-capitalism. Winners and losers in the world economy”, New York, 1999

¹² Jeffrey Williamson face o analiză care aruncă o lumină asupra acelei perioade și avertizează asupra faptului că globalizarea nu trebuie considerată un proces inexorabil. Vezi lucrarea sa “Globalisation and the labour market: using history to inform policy” în Ph. Aghion and J. Williamson: “Growth, Inequality and Globalisation”, Cambridge, Cambridge University Press, 1998, pp.103-201

¹³ Este relevant în acest sens un articol din New York Times din 14 februarie 1999, care o citează pe Laura Tyson, acum decan al Haas Scholl of Business at Berkely și fostă președintă a Consiliului de Consilieri Economici ai Administrației Clinton. În remarcă citată ea subliniază rolul instituțiilor financiare americane în modelarea politicii economice externe a SUA, presiunea exercitată asupra economiilor asiatice de a-și liberaliza piețele financiare prematur.

¹⁴ Vezi Susan Woodward, “Balkan Tragedy. Chaos and Dissolution after the Cold War”, Washington DC, The Brookings Institution, 1995

¹⁵ Fukuyama declară că “Una dintre cele mai mari provocări căreia trebuie să îi facă față democrațiile erei informației moderne la ora actuală este dacă ele pot menține ordinea socială în fața schimbării tehnologice și economice... tendința democrațiilor liberale contemporane de a cădea pradă individualismului excesiv este probabil cea mai mare vulnerabilitate a lor pe termen lung” (Francis Fukuyama, “The Great Disruption.”, New York, Free Press, pp.10)

¹⁶ Să ne gândim numai la SIDA în Africa și în alte părți din lume.

DANIEL DĂIANU - Profesor de Economie la Academia de Studii Economice din București și fost Ministru al Finanțelor (dec.97-sept.98)

Paradigma conspiraționistă (VIII)

GEORGE VOICU

Miza comercială – o miză inavuabilă, dar adesea reală

Conspiraționismul n-are însă o singură valoare de întrebuințare. El este polivalent, fiind “bun” (și) la alte lucruri, nu numai la crearea de iluzii epistemice. Dacă miza lui epistemică e nulă, miza comercială, în schimb, se dovedește în unele cazuri substanțială. Și consecințele ei nu se opresc aici, după cum se va vedea în cele ce urmează. Ea poate scoate din amorțeală sau din nepăsare viziunea conspiraționistă, o poate resuscita și mobiliza la “opere” politice grandioase. Uneori, cine știe, miza comercială poate chiar convinge pe cineva să adopte viziunea conspiraționistă (în fond, cinicii nu lipsesc dintre conspiraționiști). Dar asta este, firește, o pură ipoteză, dificil de verificat, pentru a lucra direct cu ea.

Cînd spun “miza comercială”, am în vedere, desigur, succesul de piață pe care multe “opere” de inspirație conspiraționistă îl izbutesc, unele chiar în chip spectaculos. Proliferarea scrierilor și filmelor de acest soi este legată genetic de extinderea cantitativă a consumului de bunuri simbolice, fenomen dependent de lărgirea socială a instrucției medii și a cîmpului politic. “Cîmpul de mare producție”, pentru a folosi termenii lui Pierre Bourdieu, presupune prin forța lucrurilor o cotă calitativă joasă a “bunurilor” rezultate. Or, producția literară de serie mare (literatura de masă sau – cum i se mai spune – paraliteratura) este chiar expresia acestei adecvări între cerere și ofertă. În acest context, conspiraționismul, în varianta lui “artistică” sau în cea “intelectuală”, are un segment însemnat din consumatori. Piața a fost și este și în acest domeniu suverană. Scrierile destinate marelui

consum sînt făcute după anumite reguli, vizînd accesibilitatea și gustul celor cărora li se adresează. În acest sens, respectul convențiilor, cultivarea stereotipurilor și a clișeelelor, a locurilor comune, a limbii de lemn etc. sînt reguli care trebuie respectate, pentru că ele sînt “chei” cu ajutorul cărora textul este descifrat și înțeles, savurat și apropiat de mulți consumatori. “Paraliteratura” presupune însă și respectul pentru un anumit gust public, înclinat spre senzațional, misterios, aventuros, paroxistic, licențios, paranormal, excesiv etc.; melodrama și pamfletul, *thriller*-ul și blestemul, *horror*-ul și sloganul, articolul demascator și cel mobilizator ș.a.m.d. sînt forme în care se toarnă conspiraționismul. În concluzie, “operele” de acest gen sînt făcute după rețeta succesului comercial, pentru că piața lor nu e deloc neglijabilă.

Autorilor și editorilor în cauză nu le lipsește, s-ar părea, simțul economic, judecînd după reușita afacerilor cu scrieri și filme inspirate de conspiraționism. E motivul pentru care unele cărți și periodice au tiraje impresionante. Faptul e valabil oriunde există economie de piață, unde cererea se întîlnește cu oferta.

În America, de exemplu, s-a creat și se creează o mare cantitate de scrieri conspiraționiste numite “asasinologice”. Tema asasinării lui Kennedy a reprezentat și reprezintă întruchiparea misterului, motiv pentru unii de a fabula, de a imagina scenarii care de care mai teribile. Și aceasta pentru că mulți americani n-au putut accepta ideea că un ins debil precum Lee Harvey Oswald a putut de unul singur să-l omoare pe președintele lor, John F. Kennedy, ceea ce i-a făcut extrem de permeabili la teorii ale conspirației, pentru că acestea sînt mereu menite să lămurească misterul. La începutul anilor '90, un

sondaj arăta că 56% din americani erau convingși că președintele Kennedy a fost victima unui complot bine pus la punct¹, Oswald nefiind decât vârful iceberg-ului sau poate nici măcar atât, ci doar un instrument teleghidat, un soi de kamikadze degenerat, conceput și făurit astfel cu bună știință, pentru a induce în eroare. În aceste condiții, e de înțeles de ce conspiraționismul are o cotă bună la *box office*-ul afacerilor. “Cele șase milioane de persoane estimate, care în fiecare an vizitează locul în care a fost asasinat Kennedy, reprezintă – remarcă Daniel Pipes – o sursă considerabilă de venit pentru Dallas.”² Pelerinajul atîtor milioane de oameni la Dealey Plaza, locul în care a fost asasinat președintele american în noiembrie 1963, avea nevoie de servicii adecvate, inclusiv de servicii estetic-emoționale, și întreprinzătorii n-au ezitat să le ofere. Un exemplu edificator: “Cei care doresc să trăiască asasinatul mai pe viu pot conduce o limuzină decapotabilă marca Lincoln Continental de la Love Field prin Dealey Plaza, să audă împușcăturile cînd își ating ținta în locul în care a fost ucis Kennedy și apoi să accelereze spre Spitalul Memorial.”³ Tricourile, abțibildurile, fotografiile, cărțile și revistele etc. ies și ele în întâmpinarea amatorilor de senzații și idei conspiraționiste. Așa că a turna un film de succes inspirat de conspiraționism, precum *JFK* al lui Oliver Stone, intră din start într-un larg orizont al așteptărilor. Și, dacă se adaugă că acest film a luat nu mai puțin de opt premii Oscar, se va înțelege de ce consumatorii au fost satisfăcuți și de ce *JFK* a provocat, la rîndul lui, un nou val de conspiraționism.

Daniel Pipes apreciază că s-au publicat 2000 de cărți pe tema asasinării lui Kennedy în 30 de ani. Mai mult, la un moment dat, mai precis în februarie 1992, “nu mai puțin de patru cărți despre asasinarea lui Kennedy au fost incluse pe listele de best-seller-uri americane, înscrise la rubrica «nonficțiune», deși ar fi putut fi greșit incluse acolo”⁴. “Nonficțiune” vrea să însemne, desigur, “cunoaștere pozitivă”. Iată deci un exemplu care arată cum scrieri de acest gen capătă – din rațiuni extrinseci

– certificat de onorabilitate intelectuală, științifică.

Dar nu numai literatura și cinematografia “asasinologice” cunosc succesul de piață. Și alte teme conspiraționiste au căutare. Bunăoară, cea referitoare la “noua ordine mondială”. Cartea lui Pat Robertson pe această temă, *The New World Order*, apărută în 1991, s-a vîndut în peste un milion de exemplare⁵, tiraj amețitor, care propul-sează autorul dintr-o dată în cel mai înalt strat social.

Așadar, conspiraționismul se vinde bine. Și nu numai azi. În veacul trecut, autori conspiraționiști, precum Augustin de Barruel sau Lucien de la Hodde (celebri atunci, azi uitați), se bucurau de succese comerciale răsunătoare. Ceea ce se întâmplă în zilele noastre pe piață cu literatura de acest gen are deci istorie. Și nu numai în America, în Franța, în Anglia, ci și în România. Prolificitatea unui autor ca Pavel Coruș⁶, cu scrierile sale pleonastice în care e vorba de “bubulii” care conspiră împotriva României, e direct legată de cererea de pe piață. Iar dacă scrierile acestui fost ofițer de securitate intră în domeniul numit ficțiune, aceasta nu înseamnă că succesul este rezervat numai acestui gen literar. Un autor ca Radu Theodoru, a cărui *România ca o pradă* se vrea – nu-i așa? – “non-fictivă”, cunoaște un succes asemănător; după toate indiciile, cartea a cunoscut mai multe tiraje, aducînd un profit important autorului și editurii. Așa se și explică de ce editura care a publicat-o s-a grăbit să tipărească o altă scriere a aceluiași autor, *Nazismul sionist*, aducătoare, pesemne, și ea al unui însemnat profit; spun “s-a grăbit”, nu pentru că această scriere excelează, ca și precedenta, în delir “organizat” (asta era de la sine înțeles), ci pentru că ea este izbitor improvizată, deficiențele ei formale (anacolutul, improprietățile lexicale, dezacordurile, pleonasmul, inclusiv de idei, etc.) sîrind pur și simplu în ochi. Dar o editură care în principiu acceptă să publice asemenea literatură nu resimte neajunsul formal ca pe ceva descalficant. *Protocoloalele înțelepților Sionului, Organizațiile secrete și puterea lor în secolul XX, Protocoloalele de la Toronto – Națiunile Unite contra*

creștinismului, Miturile fondatoare ale politicii israeliene etc. sînt cărți publicate, pare-se, de aceeași casă editorială. E drept că editura în cauză pare să aibă un fel de reacție de prestigiu, uzînd – pentru cărțile din această serie – de diverse denumiri (Alma, Alma Tip, Aurelia, Samizdat), în vreme ce pentru cele serioase folosește denumirea “Antet”. Bunăoară, cartea lui Daniel Pipes despre conspirație a apărut sub acest ultim nume editorial. Simptomatic e însă amănuntul că formatul ei, grafica copertei (pe fond negru, o pecete simbolică, pe care sînt gravate, între altele, cuvintele: “NOVUS ORDO SECLORUM”), prezentarea etc. înscriu cartea aceasta în seria inconfundabilă pe care o formează cărțile lui Radu Theodoru. Traducerea dezastruoasă, erorile de limbă, lipsa corecturii etc. sînt și acestea elemente care permit identificarea editorială. Așa se face că Radu Theodoru și Daniel Pipes apar în ochii cititorului ca făcînd parte, vai, din aceeași familie spirituală, truc animat, desigur, de rațiuni comerciale, dar și de lipsa oricărei deontologii editoriale. Și editura în discuție nu e singura care procedează astfel. Sînt, apoi, și periodice care se vînd bine între altele și pentru că vehiculează abundant teze conspiraționiste. *România Mare* sau *Atac la persoană* sînt exemple edificatoare în acest sens.

Toate acestea permit o ipoteză nouă, care, pînă acum, apărea implauzibilă: creatorii și ofertanții de marfă conspiraționistă nu sînt, la rigoare, complet sinceri sau “inocenți” în profesiunea lor de credință și în acțiunile lor intelectuale, căci “marfa” e adesea comandată, încurajată să prolifereze (și) din afara lor. Ei scriu astfel (și) pentru că se cere, pentru că se vinde, nu (numai) pentru că sînt animați de irepresibile convingeri conspiraționiste... Scrierile lui Radu Theodoru, improvizate, repetitive, dezlînate, departe de cerințele formale minimale pe care orice text trebuie să le îndeplinească spre a fi tipărit, arată limpede că autorul nu se respectă pe sine, nu-și respectă – într-un fel – ideile, nu crede – așa cum pozează, cel puțin – în ele, din moment ce le tratează atît de neglijent. E, în acest caz, s-ar

putea spune, o dovadă de inautenticitate sau de inadecvare. Toate acestea nu înseamnă – poate – duplicitate, ci doar că, uneori, și mai ales în cazurile notorii, *Weltanschauung*-ul conspiraționist are și o altă determinare, “impură”.

Miza ideologică

Miza paradigmei conspirației nu se află, deci, pe terenul epistemologiei, unde își dezvoltă insuficiențe izbitoare și unde șansele ei persuasive sînt nule. Cu toate acestea, iluzia epistemică are un rol major pentru “modul de folosire” a conspiraționismului. Căci miza acestui mod de a vedea lumea este una – cum deja se poate întrevădea după obstinația cu care încearcă să se acrediteze social – eminentamente politică. Este aici chiar rațiunea de a fi a acestei concepții. Din acest punct de vedere, conspiraționismul – în oricare din variantele sale “teoretice” – mizează nu pe valoarea sa cognitivă, ci pe instrumentalizarea sa politică: el e un mijloc cu ajutorul căruia sînt urmărite precise scopuri politice, așa cum se va vedea în cele ce urmează. Altfel spus, conspiraționismul mizează pe valoarea sa ideologică, aceasta fiind un vehicul care duce – de multe ori în chip insesizabil – într-o altă ordine politică. Pînă la ordinea politică dorită, imaginată ca ideală, dar nu întotdeauna – din pricini strategice – avuabilă, este de observat că obsesia conspiraționismului o formează ordinea politică reală. Mai mult, avatarurile conspiraționiste se consumă exclusiv în perimetrul politicului. Iată de ce întrebarea care se pune cu adevărat este aceea privitoare la semnificația politică a teoriilor care pun în centrul lor, drept cauză a toate cele, mașinațiunile ascunse ale unui grup de super-oameni.

Pentru a răspunde la această întrebare, ar trebui pornit de la ceea ce constatase mai devreme: conspiraționismul este de fiecare dată o combinație imposibilă de fatalism și voluntarism, ambele în exces, care n-ar putea în mod normal să reziste, pe care exercițiul intelectual obișnuit nu-l

poate credita. Dacă totuși rezistă în atâtea discursuri, atunci e de presupus că acest aliaj e ceva mai complicat, că are în compoziția sa și alte elemente sau că “reacția chimică” beneficiază de condiții care îl fac posibil. Dimensiunea sa afectivă este mai importantă decât cea intelectuală. Acest dozaj bazat pe preponderența atașamentului sentimental sau a credinței are un important rol de confortare psihologică, în ciuda faptului că viziunea conspiraționistă asupra lumii pare coșmarescă. Raoul Girardet observa că “mitul Complotului” exercită o surprinzătoare funcție socială: “toate faptele, indiferent de natura lor, sînt raportate, printr-o logică aparent incontestabilă, la o aceeași cauzalitate, unică și în același timp elementară și atotcuprinzătoare”⁷. Cei ce adoptă *Weltanschauung*-ul conspiraționist pot astfel să-și “explice” existența răului în lume, să dea un sens fenomenelor și astfel “să scape – cum scrie Girardet mai departe – de cea mai tulburătoare spaimă, aceea a incompreensibilului”⁸.

Funcțiile conspiraționismului nu rezidă însă doar într-o – așa zicînd – psihoterapeutică politică individuală, prin care ființa umană își “explică” lumea pentru a se “împăca” apoi cu ea. “Sănătatea” nu e decît o punte către altceva, pentru că ideea de “împăcare cu lumea” e cu totul străină acestei viziuni. Ontologic și fenomenologic, lumea rămîne mai departe înspăimîntătoare, date fiind cele afirmate despre ea, chiar dacă subiectul care o contemplă și o “raționalizează” astfel poate fi, spiritual vorbind, întrucîtva detașat, relaxat, senin, chiar – de ce nu? – mîndru, fie și numai pentru că a pătruns marele tîlc al lumii, ceea ce poate fi un motiv solid de satisfacție “spirituală”. Dar această atitudine e departe de a echivala cu “împăcarea”, cu “contemplarea” pură. Scopul adînc (și, de multe ori, ascuns) al conspiraționismului este, nu de a concilia cu o lume considerată mereu ostilă, ci de a o schimba, mai precis de a o “vindeca”, de a exorciza demonul conspirației din sufletul ei. Ritul de exorcizare presupune însă ca ideile conspiraționiste să capete un destin social, pentru că ele –

ca oricare alte idei politice, dealtfel – leagă strîns oamenii. Și numai prin solidarizare forța lor se poate multiplica, ele devenind astfel resortul acțiunii politice. E vorba, desigur, de acea acțiune politică menită să alunge, să desființeze, să stîrpească “demonul” conspirației.

Și lucrul acesta, după cum am văzut, este posibil. Solidaritatea se naște din utilizarea acelorași simboluri și criterii de evaluare, aprecieri și imagini, a acelorași figuri retorice și stilistici discursive. Pentru ca filosofia aceasta să inspire și să susțină o critică atît de radicală (exorcistă) a realității, ea trebuie să se raporteze mereu la un model dezirabil, ideal, sacru al acestei realități. Această relație nu e întotdeauna evidentă în discursul conspiraționist, pentru că acesta își derulează temele după o ordine a urgenței, dar ea există în chip necesar. “Politica și sacrul – constată același Girardet – ajung astfel să se unească și, într-o oarecare măsură, să se confunde. În arierplanul mitologiei Complotului se dezvăluie, în cele din urmă, viziunea unei Ordini, în sensul religios al termenului, unitară, cucernică, instrument necesar pentru reușita unei acțiuni ce angajează și transcende destinul fiecăruia.”⁹

În acest sens, mai este însă de observat și altceva: conspiraționismul are nu numai în structura sa profundă, ci și la suprafață unele trăsături iconolatre. Este motivul pentru care se poate susține că acest mod de a vedea lumea are o formă cvasi-religioasă, ba și un sens cvasi-religios, și aceasta chiar în prim-planul ideilor sale. Cum spune un personaj din *Pendulul lui Foucault*, “sinarhia” stipulată de unii conspiraționiști, adică guvernarea totală și secretă a lumii, are la bază ipoteza că există “un complot cosmic, un Dumnezeu, îngerii și diavoli”¹⁰. Conspirația, infatigabilă și infailibilă, are așadar în ea ceva ce o apropie – într-un fel chinuit, anamorfotic, totuși evident – de un anumit tipar al sacrului. Mai precis spus, conspiratorul omnipotent are un fel de aură, un fel de dimensiune simili-divină, statutul său fiind apropiat de cel al unui zeu. Un zeu rău, căzut sau decăzut, dar nu din puterile sale, ci din deontologia sa divină. Zeul conspirator este

asemenea unui zeu nebun. Iar boala în cauză e una incurabilă. Pentru a apăra lumea, e nevoie de un exorcism special, constînd într-un fel de deicid. Actul acesta implică, pentru exorcist, chiar riscul sacrificiului, pentru că e vorba de o frapantă inegalitate de forțe, asemănătoare cumva raportului dintre David și Goliat. Așadar, pe cît e de puternic Conspiratorul, pe atît e de periculos.

Karl Popper avea probabil dreptate atunci cînd vedea în concepția conspiraționistă ipostaza secularizată a viziunii religioase. E vorba de un amestec inextricabil de repudiere și de atracție, de o ambivalență perversă. Dumnezeu a fost șters din discursul politic, dar urme ale Lui au rămas, ca într-un palimpsest. În locul rămas gol se face simțit un semn al divinului care a fost acolo, un semn vital pentru “înțelegerea” lumii, a sensului evenimentelor. Așa cum, după Homer, războiul Troiei a fost produsul conjurației zeilor, așa și – să zicem – revoluțiile de la 1989, războiul din Golf sau destrămarea Iugoslaviei au fost, după conspiraționiștii de azi, urmări ale unui complot urzit de ființe comparabile – sub aspectul puterii de care dispun – cu zeii vechilor greci. Deși, odată cu intrarea în modernitate, zeii au fost în general repudiați sau nerecunoscuți, modelul lor a rămas, semn că el răspunde unor nevoi sau unor deprinderi. “Zeii – observa Karl Popper, analizînd ceea ce s-a întîmplat în timpurile din urmă – au fost abandonate. Dar locul a fost luat de oameni puternici sau grupuri puternice – de oculte grupuri de presiune ale căror ticăloșii sînt de vină pentru toate relele de care suferim; așa sînt bătrînii înțelepți ai Sionului, monopoliiștii, capitaliștii, imperialiștii.”¹¹ În modul de a vedea lumea al conspiraționismului e detectabil deci arhetipul religios, chiar și atunci cînd argumentele și ideile conspiraționiste sînt – cum se întîmplă cîteodată, sub presiunea “veacului” – antireligioase. Paradigma conspirației e, de aceea, un fel de *kitsch* în care coexistă un *pattern* al religiei și un *pattern* al secularizării.

Sau, poate, un fel de *religie negativă*, pînă la un punct asemănătoare cumva mitologiei

grecești, pentru care stupizenia unor zei era de notorietate. Religia conspiraționistă este apoi, la o primă – și superficială – vedere, *politeistă*: conspiratorul are – după cum am văzut – multe înfățișări, multe nume, multe acțiuni, unele contradictorii, toate indemne. Totuși, la rigoare, această religie este – pentru a păstra consecvența în limbaj – esențial *monoteistă*, pentru că “zeii” au poziții diferite în ierarhia puterii negative (întrucîtva ca în mitologia greacă): dumnezeul ei este aproape mereu (chiar dacă nu întotdeauna recunoscut deschis) *Evreul* (majuscula nu e deloc întîmplătoare).

Așadar, oricît ar părea de ciudat, conspiraționismul este legat de modernitate. Adică de economie de piață și de democrație, de consum simbolic lărgit și de cîmp politic extins, de tehnologii noi și – într-un sens larg – de libertate. Cam așa cum orice medicament provoacă, pe lîngă efectele terapeutice scontate, și efecte indezirabile sau secundare, așa și modernitatea are urmări nescontate, jenante, chiar dăunătoare. Există un preț – nu-i așa? – pentru toate. Ceea ce nu înseamnă că acesta este fatalmente ridicat, că asupra lui nu se poate acționa, că nu sînt șanse de a-l reduce. Dincolo însă de acest aspect, este de reținut caracterul paradoxal al modernității politice: în descendența monarhiei absolute de drept divin, o anumită inerție simbolică (a modelului de interpretare) era cumva inevitabilă. Metamorfoza conspiraționistă a acestui simbol ținea, la un prim nivel, chiar de desacralizarea puterii politice, dar și, totodată, de o resacralizare (degenerată) a acesteia. Un asemenea moment de răscruce, generator de asemenea confuzii, pare a fi fost, după Marcel Gauchet, Revoluția franceză de la 1789. “Trebuie – scrie filosoful francez – o putere omenească, o putere rutinieră (“*un pouvoir fonctionnel*”), nu sacră, o putere limitată, nu absolută, pentru ca mitologia colectivă a unei guvernări oculte a lumii, aflată în spatele autorității teoretice, să se bucure de credit și să se răspîndească în mod larg.”¹² Cei ce dețin în mod real

puterea nu sînt, se înțelege, vizibili. Și nici secretul lor nu este ușor de pătruns. Nu întîmplător în revista *România Mare* sau în revista *Politica* se scrie întotdeauna “Putere”, așadar cu o majusculă simptomatică. “Puterea” politică, s-ar părea, nu e ceva chiar omenesc.

În aceste condiții, taina conspirației care domină lumea nu poate fi dezlegată decît de inițiați, de minți ieșite din comun, care “văd” dincolo de ceea ce e vizibil pentru toată lumea și care, prin chiar această clarviziune, pot dejuca, fie și numai simbolic, planul urzit de conspirator(i). Cel ce cultivă paradigma conspirației se vede astfel auto-comfortat, din moment ce el “știe” ceea ce mulți nici măcar nu pot bănuși. Trufia de acest tip, detectabilă adesea, după cum s-a văzut în paginile anterioare, se completează mai mereu cu trufia faptei: a spune “adevărul” despre “secretul” lumii noastre ar fi în sine un act de bravură fără pereche, un act de invidiabilă vitejie, de neîntrecut eroism. Faptul acesta ar implica riscuri enorme, pe care autorii discursului în cauză și le asumă deschis, pe care chiar le declamă provocator. Așa se face că se ajunge frecvent la o retorică în care figura sacrificiului e definitorie. Într-o lume polară, în care Binele și Răul se confruntă – într-un prim stadiu – doar simbolic, prin cuvînt, dar acut, fără șansa compromisului (nici măcar pentru o efemeră – dar binevenită – pauză), ajungîndu-se astfel – într-un alt stadiu – la un război total, se înțelege cine anume acceptă și practică jertfa. Animat de dorința irepresibilă de a spune “adevărul”, ceea ce înseamnă sfidarea zeului conspirator și ceea ce echivalează fizicește cu confruntarea sacrificială, autorul discursului conspiraționist se pretinde cu desăvîșire bun și clamează că acționează în sensul binelui general. Cel ce spune “adevărul” despre conspirația care domină lumea apare astfel ca un fel de eliberator, de mîntuitor, deocamdată doar prin cuvînt (care îndeamnă însă mereu la faptă). Pe scurt, el pretinde a avea o misiune de tip christic. Demascatorul zeului rău e și el un fel de zeu (sau, poate, semizeu), dar unul bun. El ar putea fi – și

așa se și pretinde cîteodată – chiar “Salvatorul”. Iar cînd nu se crede așa, se pretinde un profet al “Salvatorului”. Iată deci că analogia între viziunea conspiraționistă și gîndirea religioasă se cuvine din nou luată în calcul.

Pentru a vedea și mai bine semnificația politică a viziunii conspiraționiste, ar mai trebui observat ceva. Anume e vorba de faptul că teoriile acestea au, se poate vedea cu ochiul liber, o dimensiune eticistă frapantă. Atitudinea moralistă pare resortul lor esențial, singura energie care le pune și le susține tenace în mișcare. Curios e însă faptul că moralismul acestor teorii intră în contradicție cu teoriile înseși, căci el biciuiește crîncen ceea ce aceste teorii relevă și revelă (conspirația incontinentă). Rareori se întîmplă – în cazurile lui Ion Coja sau Vladimir Alexe, de exemplu – ca teoriile acestea să încerce să justifice, fie și minimal, conspirația și din punct de vedere etic. Dar atunci cînd o fac, teoriile în cauză sînt un excelent revelator, căci dezvoltă exemplar imaginea politică pînă atunci ascunsă. Cazul lui Ion Coja este paradigmatic: conspirația ar fi un efect și o cauză a democrației, una condiționînd-o pe cealaltă. Repudierea democrației, pe considerente moraliste, este concluzia logică a întregii demonstrații a lui Coja. Democrația ar fi deci mediul de cultură al virusului conspirației. Desființîndu-se democrația, dispar și condițiile de viață ale acestuia, lumea, vindecată astfel, reintrînd – sau avînd o șansă să reintre – în paradisiaca “Vîrstă de Aur”. Iată cum conspiraționismul reușește să adune, pe teritoriul său, mai toate marile mituri politice și să le asambleze într-un raționament ideologic unitar.

Conspiraționismul, provocînd iluzia cunoașterii și a virtuții, creează – devine limpede acum – un set de credințe, cu ajutorul cărora o anumită ordine politică existentă este evaluată în cei mai severi termeni critici. Nu e greu de dedus că aceste evaluări pot deveni motiv pentru a declanșa și orienta acțiuni politice – dacă se poate zice așa – dintre cele mai reale. Astfel, conspiraționismul e creator de politică. Mai direct spus,

conspiraționismul, fictiv epistemologic și irelevant etic, ajuns însă în politică, nu mai e deloc o ficțiune și nici irelevant nu mai e: el modifică lumea, aceasta luînd, cîteodată, chipul său. Conspiraționismul poate deveni, o știm cu toții din experiență, o brutală realitate. Scurt, conspiraționismul (poate) conduce la conspirație. Dacă lucrurile stau în acest fel, atunci conspiraționismul este un ingredient esențial al multor ideologii politice radicale, dacă nu chiar o ideologie politică de sine stătătoare. “Așa cum – observa, nu fără subtil umor, Daniel Pipes – viața imită uneori arta, astfel și conspirațiile reale imită ideile trăsnete ale conspiraționismului.”¹³ Pentru că oricine crede cu tărie în ceva (și conspiraționismul se corelează cu angajamente afective puternice, care îndepărtează controlul de tip rațional ca pe ceva subversiv) va fi tentat să-și modeleze comportamentul potrivit credințelor sale.

Karl R. Popper a arătat în ce împrejurări politice ficțiunea se transformă în realitate: “Conspirațiile devin importante, de exemplu, ori de cîte ori ajung la putere oameni care cred în teoria conspirațională. Iar cei care cred în mod sincer că știu cum să aducă raiul pe pămînt sînt cei mai înclinați să îmbrățișeze teoria conspirațională și să se angajeze într-o contraconspirație împotriva unor conspiratori inexistenți.”¹⁴ Riscul (chiar jertfa) se justifică prin măreția idealului. Bolșevicii au ilustrat cît se poate de fidel acest *Weltanschauung* politic și metoda de acțiune politică adiacentă, pentru că ideologia politică pe care s-au bazat conținea o pregnantă teză conspiraționistă. E de notorietate că atît Lenin cît și Stalin percepeau realitatea astfel și acționau în consecință. Ceaușescu, atunci cînd, în decembrie 1989, invoca “agenturili străine” pentru a “explica” revolta, își reprezenta conspiraționist ceea ce se întîmpla. Dar nu numai la extrema stîngă se petrec asemenea convertiri ale unui mod de a vedea lumea într-un mod de a acționa. Hannah Arendt a demonstrat cu strălucire cum “naziștii procedau efectiv ca și cînd lumea ar fi fost dominată de evrei și ar fi avut nevoie de o contraconspirație pentru a se apăra”¹⁵.

Holocaustul s-a bazat mental pe convingerea că “arienii” au dreptul moral de a-i extermina pe evrei sau pe țigani. Apoi, fundamentalismul islamic, în varianta talibană sau în cea a ayatollahului Khomeini, mișcarea grupurilor evreiești ultraortodoxe *haredi* (care “văd sionismul ca pe un complot al lui Satana”¹⁶) ori integrismul algerian (inspirat inițial nu de fundamentalismul islamic, ci de o ideologie anarhistă, cea a lui Frantz Fanon, expusă în cartea sa *Les damnés de la terre*, unde este teoretizat și legitimat terorismul) ș.a.m.d. sînt moduri de a acționa (salvaționist în justificarea lor, terorist în fapt) care derivă dintr-un mod conspiraționist de a vedea lumea.

Așa că exemplul democrației ca mediu politic propice conspirației pe care-l dădea Ion Coja e, categoric, o absurditate. Chiar dacă, în anumite împrejurări (precum cele ale “războiului rece”), democrațiile pot avea reflexe de acest tip (a se vedea McCarthysmul, cu a sa “vînătoarea de vrăjitoare” ajunsă de pomină), conspiraționismul – înțeles atît ca act cît și ca fantasmă – este mult mai prezent și mult mai operant în regimuri despotice, dictatoriale sau totalitare. Nu e greu de observat că tiraniile se instaurează și adesea chiar guvernează în manieră simliconspirațională (arbitrariul și secretul, dar și clandestinitatea fiind însușiri ale acestor guvernări; știindu-se ilegitime, guvernările împrumută reflexele conspiraționismului), așa cum nu e greu de dedus că cei tiranizați sînt ispitiți de soluția conjurației. Tiraniile și conspirațiile (acestea din urmă nicidecum în sensul ingineriei sociale infailibile, ci în sensul primar de uzurpare a unei puteri și de cucerire a ei) formează un cerc vicios. Exemplul multor țări latino-americane în care loviturile de stat sînt abundente ar putea să confirme.

Exemplul României nu e, istoric vorbind, diferit. E de domeniul evidenței că interpretarea conspiraționistă a istoriei a cîștigat tot mai mult teren în cultura românească a ultimului deceniu. Deși paradigma aceasta are o vechime considerabilă, fiind puternic cultivată în anumite perioade de unele

discursuri politice (discursul legionar, de pildă, o ilustrează destul de bine, ca și discursul antisemit; discursul comunist – așijderea), ea nu s-a bucurat totuși niciodată de un succes social comparabil cu cel de azi. Credibilitatea ei socială atinge astăzi un apogeu. (Din fericire, credibilitatea politică a sensibil mai redusă.) După mai multe indicii, faptul nu este fără legătură cu prăbușirea comunismului. Nu e greu de observat că experiența culturală dobândită sub comunism este destul de compatibilă cu filosofia conspiraționistă. Comunismul a reprezentat, din acest punct de vedere, o veritabilă cultură a conspirației, care a creat, la rîndul ei, reflexe și deprinderi intelectuale. În ideologia comunistă, de pildă, teza conspirației omniprezente e adînc intricată, fie exprimată deschis, fie formulată criptic, pentru că numai o asemenea teză putea “demonstra” solidaritatea dinlăuntrul unei clase sociale și, mai ales, lupta de clasă; numai așa putea “justifica” teoretic, nu fără cinism, “revoluția” comunistă și, apoi, dictatura proletară. Mai mult, ideea aceasta este la ea acasă în practicile politice ale regimului comunist (e binecunoscută opacitatea de factură conspirativă care caracteriza luarea deciziilor politice majore într-un regim comunist). În consecință, după prăbușirea comunismului, în condițiile libertății de expresie, această cultură a secretului s-a putut exprima intelectual și răspîndi cu ușurință, cu atît mai mult cu cît găsea o sensibilitate publică afină, foarte receptivă la un asemenea tip de viziune asupra lumii. Mai mult, dacă avem în vedere că una din temele favorite ale discursului conspiraționist actual este chiar cea a revoluțiilor anticomuniste din 1989, atunci relația devine ceva mai inteligibilă. E lesne de dedus că pentru cei mai mulți (nu însă pentru toți) din autorii discursului conspiraționist, regimurile comuniste din Europa orientală aveau nu numai legitimitate deplină dar și solide garanții de stabilitate politică, situație care excludea ruptura de tip revoluționar; este motivul pentru care cauza prăbușirii lor nu poate fi concepută, potrivit paradigmei conspiraționale, decît în exteriorul regimurilor respective, ea luînd

forma unei uneltiri savant orchestrate pentru a crea o altă percepție, înșelătoare.

Dacă revoluțiile din 1989 inspiră masiv gîndirea conspirațională, faptul s-ar putea explica deci (și) prin aceea că urmările acestor rupturi politice sînt încă în plină derulare. Altminteri, gîndirea conspirațională “știe” că, în general, toate revoluțiile (de la revoluția franceză din 1789 la revoluția bolșevică) sînt produsul conspirațiilor. Revoluțiile sînt, deci, din perspectivă conspiraționistă, proba cea mai elocventă a rolului crucial al conspirației în istorie. Conspiraționismul nu pare însă deranjat cînd, la rîndul lui, propune... revoluția ca mijloc cu ajutorul căruia își poate realiza proiectul politic. Deși în perspectiva conspiraționistă conceptul de revoluție dezirabilă e destul de confuz, se poate totuși bănui că e vorba de un concept apropiat celui de “revoluție conservatoare”.

Dar nu numai revoluțiile ar confirma tezele conspiraționiste. Globalizarea, mondializarea, conflictele din Balcani, doctrina drepturilor omului sau cea a drepturilor minorităților etc., etc., totul ar căpăta sensul “adevărului” numai atunci cînd e supus interpretării conspirologilor intransigenți. Viziunea aceasta proiectează deci asupra tuturor faptelor politice semnificative sensul puternic conturat, greu, univoc al acțiunii conspiraționale susținute și coerente.

Dealtfel, pînă la un punct, așa se și explică, adică prin mediul de cultură politică de pînă mai ieri din România, “înflorirea” teoriilor conspiraționiste astăzi. Evident, aceasta nu e pricinuită doar de reziduurile fantasmelor care bîntuiau atunci mințile multora. Sînt, după schimbarea politică din 1989, și condiții proprii post-comunismului românesc care se dovedesc propice eflorescenței conspiraționiste. Conspiraționismul justifică insuccesul, îl “explică”: atribuindu-l unei instanțe exterioare, el inocentează... “Conspirația [...] a făcut vogă la români, poate și pentru că aceasta este expresia neputinței personale și a colectivității ce și-o asumă. Conspirația – observa cu agerime Doru Pop – scuză orice slăbiciune și orice eșec

este pus pe seama «satanicului Altul».¹⁷ Fără îndoială că acest mecanism psihologic poate sta la baza multor conspiraționisme din ziua de azi. Conspiraționismul “raționalizează” așadar înfrîngerea, dîndu-i un sens suportabil psihologiceste: în fața zeului cel rău, ce șanse poți avea tu, muritorul?! Paradigma conspirației unge rănile, mîngîie sufletul, compensează disonanța. Ea are, s-ar zice, un efect terapeutic. Dar ea nu este, în fapt, decît un paliativ.

Dar nu-i numai atît. Schimbările sociale ample și rapizi sînt în sine un teren extrem de fertil pentru cultura conspirației, chiar și-n situația în care ele antrenează și evidente efecte benefice (nu numai politice, ci și economice, sociale, culturale etc.). Așa se explică de ce paradigma conspirației își are fanii ei peste tot în lume, și-n Occident și în țările Europei centrale în care reforma s-a desfășurat și se desfășoară cu succes. Schimbările rapide întîmpină, cultural vorbind, rezistențe. Cu atît mai mari sînt acestea cu cît sensul schimbărilor e departe de promisiunile actorilor politici care le animă, cînd eșecul devine o regulă, cînd așteptările create sînt înșelate. Nu e greu de văzut că, într-o asemenea situație, conspiraționismul se crede verificat nemijlocit de ceea ce se întîmplă. “Miturile – scria Raoul Girardet – se afirmă mai clar, se impun mai intens, își manifestă cu violență forța lor de atracție îndeosebi în «periodele critice».”¹⁸ Conceperea miturilor ca răspunsuri la amenințări, ca reacții de apărare, ca proiecții ale neliniștilor sociale are deja o vastă bibliografie (a se vedea, bunăoară, studiile lui Roger Bastide).

Or, situația din România de astăzi e cum nu se poate mai prielnică înfloririi mitului conspirației și, pe cale de consecință, ideologizării politice a conspirației. Și sînt forțe și politicieni care depun strădania mari în acest sens. Succesul paradigmei conspirației e deocamdată mai mult “de stimă” (de “piață”) în fața unui public confuzionat, dar sînt indicii că el poate deveni și politic. Mineriatele, diverse forme ale protestului social (blocarea drumurilor, a gărilor, vandalizarea unei prefecturi etc.) și mai ales “raționalizarea” contestației (este obsesivă –

în rîndul populației, dar și al multor partide – că situația economică a uneia sau alteia dintre unitățile economice este rea pentru că “se vrea” să fie astfel) atestă că interpretarea conspiraționistă poate deveni operațională. Iar acestea au reflexul lor politic: ascensiunea în sondaje a PRM-ului și a liderului său este legată (și) de discursul de demonizare a ordinii politice democratice pe care-l practică revistele *România Mare* și *Politica*. Desigur, comparativ cu ceea ce se întîmplă în alte țări, situația actuală din România poate fi apreciată ca fiind “sub (oarece) control”. Pentru că, de pildă, cele petrecute în fosta Iugoslavie în anii '90 arată limpede cît pericol se află în viziunea conspiraționistă. Evenimentele care au însîngerat fosta federație iugoslavă în acești ani au avut (și) o determinare ideologică de acest fel. Nu e un secret pentru nimeni că oficialitățile de la Belgrad și-au motivat deciziile politice cu “argumente” conspiraționiste (acuzate fiind de “complot” împotriva Serbiei și a sîrbilor cînd Germania cînd NATO, cînd francmasoneria cînd SUA etc., cînd toate laolaltă, în conivență cu slovenii, croații, bosniacii sau albanezii musulmani etc.), care au creat puternice sentimente de frustrare ce au împins societatea sîrbă la opțiuni catastrofale. E de presupus că, în absența acestei paranoice culturi a conspirației, care a fost combustia violenței, căci a conferit resentimentului, pornirii vindicative, spiritului de revanșă, intoleranței ș.a.m.d. un soi de “noblețe”, pentru că toate acestea au luat – prin convertire frauduloasă – chipul “demnității”, “eroismului”, “sacrificiului” etc., Serbia n-ar fi cunoscut grava decădere morală. Interesant este că pentru multe medii intelectuale și politice românești “modelul sîrb” de “soluționare” a problemelor inter-etnice și de confruntare arțăgoasă cu Occidentul se bucură de o considerație absolut specială, luînd adesea forma elogiului total. Drept urmare, demonizarea Occidentului pe considerente conspiraționiste este și ea o practică discursivă destul de frecventă. Și cum (și) aici acționează imperativul “conspiraționiști din toate țările, uniți-vă!”, conspiromanii români se văd

adesea “confirmați” din cele mai neașteptate părți¹⁹. Ceea ce-i caracterizează pe toți acești conspirologi este “lectura” selectivă a evenimentelor și a realității, în cadrul căreia “purificarea etnică”, gropile comune din Kosovo, atrocitățile din Bosnia sau de la Vucovar etc. pur și simplu nu există. Pentru ei există numai ceea ce pare să confirme paradigma conspirației.

Sînt deci destule indicii că societățile post-comuniste sînt mult mai vulnerabile la virusul conspiraționist decît societățile democratice occidentale. Desigur, așa cum am arătat, și în Occident există subculturi ale conspirației, care, uneori, proliferază endemic, dar acestea sînt departe de a reprezenta vreo amenințare reală pentru sistemele democratice respective. Popularitatea conspiraționismului în țări cu veche democrație are o altă miză decît în țările foste comuniste. În Occident teoriile conspirației au îndeobște o valoare spectaculară și, de aici, comercială, nu însă și o valoare instrumentală în plan politic. Daniel Pipes scria cu îndreptățire: “Teoriile conspirației mondiale și-au pierdut importanța operațională în Europa occidentală și în America de Nord din 1945.”²⁰ Or, cum evalua același cercetător mai departe: “Nu se poate spune același lucru despre statele din estul Europei, căci popoarele îndoctrinate cu teorii ale conspirației nu renunță ușor la prejudecățile lor.”²¹

De-ar fi numai afit, ar fi, totuși, bine. Cultura democratică (în sens larg) a românilor, plină de carențe, încurajată să fie astfel deseori chiar de prestigioase medii intelectuale și academice, dar și de conivențele (inclusiv reprezentările, deprinderile) multora cu trecutul totalitar, trebuie desigur luată în calcul atunci cînd vrem să explicăm succesul conspiraționismului ca ideologie, pentru că lipsa de discernămînt politic e în fond cea care face ca această ideologie să prolifereze sociologic. Trecutul politic apropiat nu explică singur acest fenomen. Epidemia conspiraționistă din România de azi ține, în măsură importantă, poate principală, și de imaturitatea culturii noastre, de oscilațiile, ezitățile,

incertitudinile, confruntările, tatonările ei istorice. Și imaturitatea aceasta încă există, încă se manifestă. Numai astfel se poate înțelege de ce orice gogoriță lansată în mediile noastre intelectuale își găsește pînă la urmă “legitimitatea” într-unul măcar din “modelele culturale” care circulă la noi. Acestea sînt, potrivit modelelor istorice, puternic polarizate, într-o adversitate totală, pronunțat vindicativă, fapt care face ca orice idee – oricît de strident ar fi falsul ei – să aibă totuși șanse de acreditare. La aceste șanse se adaugă și o estetizare bizară a discursului politic. Așa se face că multe instanțe critice, chiar dintre cele recunoscute academic, aparținînd “culturii înalte”, gratifică teribilismele, răsplătesc ideea trăsniță, dar “bine spusă”, chit că e ignară, prețuiesc expresia “literară” acolo unde importantă e exactitatea, aureolează “originalitatea” arogantă acolo unde trebuie să primeze informarea exactă, premiază iactanța, disprețuiește măsura, etc., etc. Moralismul are și el un cuvînt de spus acolo unde are sens doar judecata deontologică. Pe scurt, prea des se întîmplă ca lucrurile să fie evaluate cu criterii improprie. Faptul nu poate să nu fie pus în legătură cu slaba apropiere a valorilor democrației de către cultura română de-a lungul istoriei ei moderne.

Conspiraționismul nu urmărește doar confortarea psihologică a unui grup social, ci și, așa cum am arătat, împingerea lui la acțiune politică. A nu se uita că viziunea conspiraționistă nu îndeamnă la contemplație sau la pasivitate, pentru că ea nu se poate împăca cu lumea așa cum e. Iar sensul acțiunii politice scontate este în mod evident opus democrației. Proiectul politic antidemocratic, deși în general latent, chiar tulbure, formează totuși veritabila miză a oricărui conspiraționism. E motivul pentru care ceea ce se întîmplă acum cu viziunea conspirației în cultura română se apropie mai mult de ideologie decît de mitologie (pentru care atitudinea contemplativă e esențială), chiar dacă forma fantastică – și, deocamdată, lipsa de finalitate practică – a multor conspiraționisme ar părea să trădeze o gratuitate politică. Sursa ei mitologică e, fără

îndoială, importantă, fără ca aceasta să fie singura. Morfologia conspiraționistă arată însă limpede că avem de-a face cu o “îmbogățire” continuă a argumentelor, toate selectate și orientate politic, astfel menite să creeze un teribil eșafodaj antidemocratic ca resort pentru acțiunea politică. Conspiraționismul – cum s-ar spune – “se înprospătează” mereu, se dovedește receptiv la tot ceea ce pare să-l susțină, chiar dacă forma lui rămîne, aparent, arhaică. Ceea ce contează însă de fiecare dată este imperativul politic, pe care-l presupune mereu și pentru argumentarea căruia are nevoie de această “deschidere”. De aceea se poate spune că miza reală a conspiraționismului în România de astăzi este una ideologică. Și de aceea se mai poate spune că, în România de astăzi, conspiraționismul este în primul rînd o ideologie politică. O ideologie al cărei proiect este destul de nebulos, dar nu într-atît încît să nu se vadă că e vorba de o “societate închisă”, autarhistă și autoritaristă, care-și face din izolarea societății și din controlul indivizilor principalele mijloace de “carantină” politică în vederea exorcizării demonului reprezentat de Conspirație.

Editura Humanitas, 1994), p. 475.

¹⁶ Daniel Pipes, *op. cit.*, p. 167.

¹⁷ Doru Pop, *Obsesii sociale* (Iași, Institutul European, 1998), p. 51.

¹⁸ Raoul Girardet, *op. cit.*, p. 141.

¹⁹ Bunăoară, Claude Karnoouh publică un text conspiraționist patent pe această temă chiar într-o revistă reputată pentru pozițiile ei pro-occidentale cum este chiar revista de față – *Sfera Politicii*. V. Claude Karnoouh, “Un război poate ascunde un altul: *delenda Serbia est*”, *Sfera Politicii*, nr. 75, 1999.

²⁰ Daniel Pipes, *op. cit.*, p. 154.

²¹ *Ibid.*, p. 157.

NOTE

¹ *Washington Post*, 19 mai 1991.

² Daniel Pipes, *op. cit.*, p. 29.

³ *Ibid.*

⁴ *Ibid.*, p. 30.

⁵ *Ibid.*, p. 31.

⁶ Personal, am numărat, pe una din tarabele vînzătorilor de cărți din București (aflată în apropierea stației de metrou Piața Romană), nu mai puțin de 13 cărți semnate Pavel Coruț. Este, orice s-ar spune, o performanță în sine.

⁷ Raoul Girardet, *Mituri și mitologii politice* (Iași, Institutul European, 1997), p. 40.

⁸ *Ibid.*, p. 41.

⁹ *Ibid.*, p. 45.

¹⁰ Umberto Eco, *Pendulul lui Foucault* (Constanța, editura Pontica, 1991), vol. I, p. 363.

¹¹ Karl R. Popper, *Societatea deschisă și dușmanii ei*, vol. II, p. 107.

¹² V. revista *L'Histoire*, nr. 84, 1999.

¹³ Daniel Pipes, *op. cit.*, pp. 242-243.

¹⁴ Karl R. Popper, *Societatea deschisă și dușmanii ei*, vol. II, pp. 107-108.

¹⁵ Hannah Arendt, *Originile totalitarismului* (București,

GEORGE VOICU - Doctor în Filosofie, conferențiar universitar și Decan al Facultății de Științe Politice și Administrative a Universității București. Este autorul volumului *Pluripartidismul. O teorie a democrației*.

Conservatorisme în spațiile românești

ALINA MUNGIU-PIPPIDI

O analiză a reflecției politice românești de după 1989, atîta cît există, ar fi extrem de dezirabilă. Ca întotdeauna însă, ar fi de dorit să o facă cineva din afară, un străin sau măcar un rezident în afara hotarelor noastre, într-atît discuția profesională la noi se înveninează și nu reușește să mențină standardul academic. Această soartă, fără îndoială, o va avea și încercarea parțială a Mihaelei Miroiu de a propune o astfel de reflecție, datorită atacului dur – deși în termeni perfect urbani – la cîteva ‘monumente’ contemporane, propensiunea pentru liberalismul conservator al elitei noastre intelectuale și puțina ei înclinație către democrație, exemplificată în teza de mare succes – și aproape deloc contestată – a votului cenșitar ca soluție la problemele României.

Societatea ‘Retro’ este alcătuită din cîteva eseuri care, deși sînt legate și tematic și ca abordare, nu au unitatea de stil a unui volum conceput pe o singură

Mihaela Miroiu, *Societatea Retro*, București, Editura Trei, 1999

idee. Din acest motiv sarcina cuiva care ar vrea să treacă în revistă tot ce cuprinde această carte e dificilă. Cer ca atare îngăduința cititorului de a nu mă opri decît la aspectele din acest volum care vor stîrni cele mai mari controverse, adică cele care circumscriu spațiul reflecției politice eseistice și jurnalistice românești, și nu la partea de antropologie socială (femeile, sărăcia), deși sînt extrem de interesante și vii. Mihaela Miroiu propune cîteva lucruri care nu pot rămîne ne-controversate, și acestea fac obiectul acestui text.

1. trebuie lărgită definiția conservatorismului din teoria politică, pentru a include conservatorismul etatist-colectivist din spațiul post-comunist.

Îndrăzneală maximă. Mai propune omul revizuirii minore, dar nici chiar așa! Argumentarea se rezumă la acceptarea definiției mai largi a conservatorismului (relativ la un spațiu de referință) față de cea îngustă (un anume curent pe care îl identificăm cu anumiți autori din sec. XVIII-XX). Sînt două probleme aici, vizibile: unu, dacă

într-adevăr toate mișcările definite drept conservatoare au mai multe elemente în comun decît diferite, deci justifică această definiție, și, doi, dacă pentru ideologia post-comunistă într-adevăr nu există un termen mai potrivit și e nevoie să recurgem la acesta. Să o iau invers: nu există un termen potrivit pentru ideologia partidelor post-comuniste, deși multe s-au încercat (alianța roșie-brună, etc.). Unu, ponderea elementelor în comun față de cele care despart conservatorismul în dreapta și stînga nu e mai mare, deși ar fi greu de spus cum e. Confuzia din spațiul post-comunist duce la contestări frecvente ale concluziei lui Bobbio că stînga-dreapta rămîne distincția validă și astăzi, dar oare avem destulă distanță față de spațiul post-comunist pentru a ne da seama de acest lucru? Nu există riscul, judecînd la doar cîteva ani de la ‘invenția politicii’ să confundăm un fenomen tranzitoriu cu o schimbare majoră de paradigmă? Nu că Mihaela Miroiu e singura în această direcție: cei care vor fi indignați de clasificarea ei prea îndrăzneată să parcurgă literatura din ce în ce mai mare consacrată ‘celei de a treia căi’, care insinuează ceva similar, anume că tradiționalismul se găsește și la stînga și la dreapta, și ‘progresul’ vine din izolarea sa. Să vină progresul din asta, sau mai curînd anihilarea distincției stînga-dreapta, deci a

politicii așa cum o știm? Rămîne de văzut: pînă atunci e util să punem semnul egal între conservatorismul în sens larg și ‘tradiționalism’.

2. (teza majoră a cărții) la ora aceasta cele mai influente orientări ideologice din România sînt ‘conservatoare’, în sensul de la pct. 1, adică de la post-comunism la Noua Dreaptă. Dezagreabilă tovărășie, în care nici unul dintre parteneri nu are cum să se simtă fericit plasat! Cu toate acestea, dacă întoarcem invers această afirmație, adică: la ora aceasta stînga veritabilă, liberală în sens american, preocupată de o justiție socială de tip rawlsian, de repararea nedreptăților istorice față de minorități, etc., e într-o minoritate absolută, ea devine și mai clară. O analiză a ideologiei partidelor parlamentare nu poate decît să susțină această idee. Justiția socială nu preocupă pe nimeni în România, cei care sînt ocupați să subvenționeze sectorul de stat, ca și cei care au grija – onorantă – de a restitui imobile confiscate de comuniști – o fac în virtutea unui ideal politic, nu social. Analize de politici sociale precedente acestei cărți, una realizată de Mihaela Miroiu cu alți autori (**Starea de fapt**), alta realizată de Cătălin și Elena Zamfir, arată că e suficient să urmărim redistribuția bugetară pentru a proba această afirmație: elita politică are o orientare de stînga la fel de primitivă ca și electoratul, adică una colectivistă

și etatistă, nu una contemporană. De asemenea orientări specifice tradiționaliste (de la antifeminism la antisemitism, ca să nu mai vorbim de atitudinea față de țigani) sînt comune acestor pseudoideologii. Un singur exemplu, frapant: atitudinea față de statutul de biserică ortodoxă ca ‘biserică națională’, care a arătat că stînga noastră e tradiționalistă, cum susține Mihaela Miroiu (altfel, ar fi secularistă). Atitudinea față de această problemă e un bun indicator al clivajului real, care este tradiționaliști–netradiționaliști. Din toate tezele cărții, cea că orientarea tradiționalistă este predominantă mi se pare indiscutabil justă și inatacabilă. De altfel, cîteva cercetări empirice în curs vor documenta, am convingerea, această idee.

3. liberalism-conservatorismul nostru autohton e rău, pentru că hrănește, transpus la noi, marginalizarea sau nerezolvarea marginalizării deja existente a unor grupuri de oameni; e însă cripto-conservatorism, pentru că se raportează la o realitate socială occidentală, nu românească.

Să le luăm pe rînd. Da, se raportează la o realitate socială occidentală – să admitem. Toți cei care se visează liberal-conservatori la noi – m-am considerat în secret totdeauna în această tabără – nu se raportează la societatea noastră, ci la una ideală. Poți fi liberal

conservator în România? Grea întrebare. Trebuie o tradiție de care să te legi, și aceasta nu poate fi decît cea pro-europeană, singura mai apropiată ideologic. La rîndul ei aceasta e foarte variată, simpatizez mai curînd cu anti-clericalismul lui Lovinescu decît cu europenismul lui Motru, dar parcă ai de unde alege mult? Nu exclud că Mihaela Miroiu are dreptate și această orientare arată odată în plus că ideologii auto-aleși ai României (noi adică) suferă, înainte de a fi plasați pe axa stînga-dreapta de o inadecvare considerabilă la spațiul autohton, și mai ales – aici ea nu o spune pe față, dar e una dintre subînțelesurile cu consecințele cele mai importante – de o lipsă de curiozitate și de compasiune față de societatea românească și de marginalii ei, care sînt enorm de mulți și de multe feluri. Mihaela Miroiu are capacitatea de a compătimi, ceea ce e evident din capitoul consacrat sărăciei – o capacitate excepțional de rar întîlnită la intelectualii români, și care nu are nimic de a face cu capacitățile intelectuale ale cuiva. Este o însușire pur umană, dar una de importanță excepțională și într-un asemenea demers, cum este cartea de față. Incapacitatea de a simți compasiune față de categorii sau oameni defavorizați, indiferent de atributele morale ale acestora, închide în mod evident spectrul de sensibilitate al cuiva. O categorie afectivă devine aici

una intelectuală pe nesimțite: nu mi pasă de săraci, deci problema săracilor nu există. Nu voi citi niciodată statistici care să arate că femeile de fapt o duc mai prost ca bărbații doar pentru că sînt femei, pentru că nu mă interesează problema femeii. Și așa mai departe...

Liberalism-conservatorismul nostru n-are cum să fie nici adecvat, nici inadecvat. El nu există decît ca dorință a noastră de a fi anglo-saxoni (ce să facem? există și dorințe mai absurde, și mai rele ca asta), deși recunosc că unii pot fi iritați de traducerea masivă de autori liberali-conservatori. Pentru a exista ca mișcare intelectuală ar trebui să existe o mișcare intelectuală, ori noi ne aflăm în stadiul în care ne străduim să atingem standardele minimale ale unei discuții de teorie politică (de știință politică nici nu face să vorbim, deocamdată). Dacă se vorbește de Hayek mai mult decît de Rawls deocamdată e și pentru că Hayek a mult mai accesibil ca autor. Pe măsură ce ne vom maturiza o să mai vorbim și despre alții. Deocamdată, sîntem așa de neofiți (un singur reper: să comparăm cîte articole în *refereed journals* au publicat cei care scriu teorie politică în toată România față de cei care scriu în Ungaria, și ne vom lămuri pe loc unde sîntem; cine citește, din distracție, și publicitatea din *The Economist*, cum fac eu prin aeroporturi va afla că fără cinci

articole în *refereed journals* (evident, nu în România) nu te poți angaja nici la catedra de științe politice a Universității din Kuwait, aflată în mari angajări altfel). Încă o dată, cred că orientarea noastră ideologică poartă amprenta tranziției, și ea nu e definitivă, cel puțin pentru generațiile tinere. O să trecem și de etichetările simpliste de azi (folosim termenii de social democrat sau liberal ca pe niște ciocane, nu concepte) și o să devenim poate teoreticieni mai rafinați. Sigur însă capacitatea noastră de compasiune și simpatie umană nu va crește în același ritm, și asta e trist, într-adevăr.

4. Elitismul e imoral dacă devine anti-democratic, ca în unele teze promovate de Horia Roman Patapieviți în 'Politice', cum ar fi restrîngerea dreptului de vot la cei educați, critica dură a 'corectitudinii politice' etc.

Să le luăm din nou la rînd. Unu, perfect adevărat, elitismul e imoral dacă devine anti-democratic. Ideea votului cenșitar nu i-a aparținut lui Patapieviți: ea s-a născut în 1990 și a fost întreținută ani de zile. Deși am fost întotdeauna contra votului cenșitar, din primele discuții, mă simt totuși responsabilă pentru afirmații ca ale lui Horia Patapieviți, pentru că, între alții și mai mult ca ei, am documentat cu dovezi faptul că multor români nu le pasă de politică, vor un singur partid,

votează o Constituție fără să știe ce votează, etc. Din acest punct de vedere izbucnirea lui Patapieviți e justificată, și în plan istoric și în plan contemporan: e greu de acceptat că românii sînt o nație subdezvoltată, dar trebuie să avem dreptul de a spune asta de față, chiar cu furia urii de sine de la Patapieviți, și pentru dreptul lui de a se urî pe sine și pe noi sîntem pentru, cred, mulți, cum a arătat criza candidaturii lui recente. Fiecare reacționează cum îi e firea: Mihaela Miroiu compătimeste, Horia Patapieviți bruftuiește pe cine nu se ridică la înălțimea idealurilor lui exigente și autoexigente. De asemenea afirmația că România s-a dezvoltat cît de cît și datorită faptului că a avut mult timp un vot cenșitar e discutabilă, dar nu e nimic imoral în ea. 'Cazul' apare atunci cînd se ajunge la afirmația 'Cred cu convingere că garanția progresului în România este votul cenșitar. România va evolua numai în măsura în care poporul, misera plebs, nu va avea acces direct la decizie.' (**Politice**).

Intelectualilor nu le-a plăcut niciodată poporul, și adesea l-au considerat 'masă'. (vezi excelenta trecere în revistă a lui...) Din acest punct de vedere, Patapieviți e moștenitorul unei tradiții solide, de la Ortega la Ezra Pound, de la T.S. Eliot pînă chiar la Tocqueville. Desigur însă că asemenea idei sînt antidemocratice: ele au izvorît dintr-un context însă, și nu cred

că toată opera lui Patapievici se poate reduce la asemenea idei. Este ciudat însă că au trezit puține reacții contrare – pînă acum – ceea ce arată că asemenea reflecții corespund de fapt unui curent intelectual la noi. Acesta e un lucru îngrijorător, și arată o inadecvare la realitate mai mare decît precedentele. Una peste alta, asemenea idei țin de teribilismul unei perioade imature. Dar într-adevăr ele trebuie să stîrnească reacții, și e sănătos ca lucrul acesta să se împlină.

‘Cazul’ devine însă ‘dosar’ cînd se ajunge la povestea corectitudinii politice. Ca și justiția socială, corectitudinea politică e prost înțeleasă în România și mediată de liberali dogmatici, deseori salarizați ca să fie liberali de varii instituții de stînga. Antipatia față de corectitudinea politică de la noi provine dintr-o combinație de neînțelegere, care duce la refuzul unor întregi categorii de probleme și o sfîntă oroare de dogmatismul de stînga cu care s-au confruntat universitățile americane și care e de sorginte totalitară în mod indiscutabil. Dar a lăsa să crească neînțelegerea aici și a ne transforma în două tabere n-are sens: libertatea cuvîntului, apărată de Patapievici, și repararea unor nedreptăți prin discriminare pozitivă, apărată de Mihaela Miroiu nu sînt într-o contradicție! Am fost martora unei ședințe de

demascare a studenților de la Harvard a profesorului meu în 1995 (celebru profesor de teorie politică: specialist în Burke și Locke) pe motive de corectitudine politică și mi-am amintit de ședințe din timpul comunismului. Există o parte negativă a acestui fenomen: profesorul meu, Harvey Mansfield, a fost recent citat în Time că are curajul de a scrie o carte în care afirmă că identitățile de gen nu sînt integral social construite... dacă pentru asta a ajuns să-ți trebuiască curaj, s-a mers prea departe.

Pe de altă parte, unde e societatea românească? Într-un sistem de norme în care discriminarea nu e numai răspîdită, dar acceptată ca normă (în 1998 într-o emisiune *Fețele schimbării* găzduită de TVR aproape toți șefii de gazete din România – excepție Cornel Nistorescu – și-au exprimat prejudecățile față de țigani cu aerul că aceasta e norma socială). Nu aceasta e problema pe care trebuie să o rezolve intelectualii într-o societate? Sînt sensibilă la apărarea libertății de gîndire, și la fel de sensibilă la faptul că societatea tradiționalistă trebuie demantelată, și anume de intelectuali, pe ce căi mai potrivite se vor găsi (și discriminarea pozitivă nu se poate ocoli). În această poveste trebuie să fim aliați, și să nu uităm că trăim în România, nu în America.

Aceasta e probabil concluzia cea mai bună la tezele provocatoare ale Mihaelei Miroiu. Pentru a se produce o solidarizare a intelectualilor, un număr de valori comune trebuie agreate. Să acceptăm observația ei că printre acestea compasiunea socială și simpatia omenească nu și-au prea găsit locul în acești ani. Totodată să păstrăm deschisă o discuție în care nici o idee nu trebuie interzisă, tocmai pentru că într-o lume intelectuală normală ea va fi întotdeauna tratată critic.

Ce a fost Fascismul ?

MIHAI CHIOVEANU

*...poate că într-o zi cineva va reuși să formuleze
o definiție universală a fascismului și să-i identifice,
pe fasciști, pentru noi însă ziua aceea este încă departe*

Istvan Deak

Lucrarea lui Armin Heinen, *Die Legion "Erzengel Michael" in Rumänien* (München 1986), reprezintă, în mod indubitabil, cea mai solidă monografie dedicată până acum fascismului românesc. La origini teză de doctorat a autorului, studiul de față, apărut recent în Colecția Istorie, coordonată de Sorin Antohi, a prestigioasei edituri Humanitas, se numără totodată printre puținele ce reușesc o îmbinare perfectă a tendințelor dominante în istoriografia occidentală a anilor '80, preocupată de fascism: elaborarea unei paradigme a acestuia (Tim Mason) și reorientarea masivă spre studiul cazurilor oricât de marginale și atipice (Hans U. Larsen).

Considerat până nu demult lacunar, datorită analizării sale exclusiv prin prisma

Armin Heinen, *Legiunea "Arhanghelul Mihail"*. O contribuție la studiul fascismului pe plan internațional. Traducere de Cornelia și Delia Eșianu, București, Editura Humanitas, 1999

popularului, misticului, religiosului și inconsistentului fascism de tip Sud-est European (Turkzynski), dar mai ales semi-indiferenței cu care fusese tratat de istoriografia comunistă, ce se limita la aplicarea teoriei Cominternului elaborată de Gh. Dimitrof în 1923, la identificarea până la absurd a legionarismului cu fascismul italian și nazismul, și tratarea Gărzii de Fier drept coloana a cincea a Germaniei hitleriste - ar trebui adăugată aici 'teama' persistentă a autorităților românești dintotdeauna de a oferi istoricului acces neîngrădit la arhive, de vreme ce inclusiv Heinen se plânge de acest lucru -, cazul românesc se bucură după 1989 de o renaștere în plan publicistic. Apar monografiile precum cele ale lui Francisco Veiga și Dragoș Zamfirescu, studiul clasic al lui Eugen Weber consacrat dreptei românești, capitole întregi din lucrări precum cele ale lui Zirgu Ornea, Leon Volovici, Irina Livezeanu, Dan Pavel, Sorin Alexandrescu etc. fac referire la Garda de Fier sau se preocupă de aspecte definitorii ale acesteia. Asta ca să

nu mai vorbim de antologiile de texte, de documentele publicate de Institutul Național de Studiul Totalitarismului, de sutele de articole și eseuri apărute în media românească și de scrierile mai vechi sau mai noi ale epigonilor și foștilor legionari, fie ei codreniști sau simiști.

Istoric al Fascismului internațional și intelectual liberal, Heinen își propune, prin excursul său în marginea unei teme ce își păstrează încă în România sensurile explozive, să lămurească o parte din controversile și să demonteze clișeele legate de analiza fascismului, "...cel mai vag și totuși plin de semnificații termen politic al secolului 20." (Stanley G. Payne). Deși plasat mai curând pe poziția nominalistului, Heinen caută, prin intermediul analizei empirice, nu doar să evidențieze elementele distinctive sau anomaliile legionarismului, ci și pe cele ce pot contribui la definirea fascismului generic. Prin focalizarea asupra fundalului social-politic și cultural și abordarea în perspectivă comparativă a procesului istoric ce a dus la apariția fascismului în România și în cazurile centrale: Italia, Germania, Heinen încearcă, dincolo de tipologiile euristice folosite: negații, stil, organizare, de violența manifestărilor, carisma liderilor, simbolurile politice quasi-religioase etc., să surprindă acel ceva ce a atras în perioada

interbelică milioane de europeni spre fascism. Să fi fost “cecitatea generală a epocii” de care vorbește Sorin Alexandrescu în *Paradoxul Român* singura responsabilă de incapacitatea celor mai mulți dintre aceștia de a vedea ceea ce era corupt și vicios în natura fascismului, sau a-i înțelege finalitatea social-politică?

Solid construită documentar și impecabilă din punct de vedere metodologic, lipsită de tentații propagandistice și de înșelătoare neutralitate, lucrarea de față se impune nu doar prin tratarea cu solemnitate și detașare profesională a unuia dintre cele mai controversate subiecte din istoria românească recentă. Ceea ce atrage însă în primul rând atenția este mutarea accentului dinspre România anilor '20 spre cea a deceniului al patrulea în explicarea succesului repurtat de legionarism, cât și înlocuirea interpretărilor internaționaliste cu cele de tip funcționalist. Autorul reușește astfel să evite capcanele ce au dus în cazul lui Weber și Veiga la catalogarea fascismului românesc drept rural, în a cărui matrice modelul haiducului lui Bucura Dumbravă a jucat rolul esențial, iar în cel al lui Renzo de Felice la etichetarea legionarismului drept o simplă mișcare populistă. La fel de importantă ni se pare și revizuirea tezelor lui Henry Roberts, privitor la slăbiciunea statului, și Nicholas Nagy-

Talavera, ce exacerbează fenomenul fascizării societății românești, creând impresia existenței unui ‘*contesting fascism*’ la nivelul anilor '30.

Deși acordă un spațiu semnificativ *Sonderweg*-ului românesc și ia în calcul importanța Epocii Fascismului așa cum este aceasta definită de Ernst Nolte: militarizarea societăților după primul Război Mondial, masificarea vieții politice după 1918, cultura politică bazată pe violență, activism și cultul puterii, Heinen caută să explice succesul Gărzii de Fier prin focalizarea asupra faliei produse în societatea românească după Marea Criză. Analizarea triumphiului de putere monarh-guvern-parlament, punerea sub semnul întrebării a democrației și sferei politice românești într-o manieră asemănătoare celei uzitate recent de Hans Cristian Maner (*Parlamentarismus in Rumänien (1930-1940). Demokratie in autoritaren umfeld*, 1997), scoaterea în evidență a competiției pentru putere dintre partide, împinsă până la epuizarea și compromiterea oricărei alternative democratice, i se par autorului a fi mult mai relevante în înțelegerea succesului înregistrat de fascism în “România Mare”. În fond, ceea ce a făcut posibil jocul dreptei în cazul românesc a fost nu slăbiciunea statului - analiza lui John Breuilly arată de asemenea că măsurile de tip administrativ aplicate în

mod tradițional-autoritar de diferitele guverne își ating aproape constant scopul - ci a democrației parlamentare de după 1918. De carențele și totodată regulile acesteia se folosește Garda în intenția sa de a ajunge la putere și mai apoi de a o distruge. Din contră, în fața autoritarismului lui Carol al doilea fascismul nu are nici o șansă, lovitura din 1938 ducând practic la dispariția mișcării, pe care numai conjunctura celui de al doilea război mondial o va readuce efemer pe scena politică, dar numai sub forma unui restrâns partid de cadre și pentru foarte scurt timp.

Absența unei stângi puternice și a sindicatelor, metodele autoritare ale statului și succesul de moment al reformelor, inexistența sentimentului ‘victoriei mutilate’ sau a și mai celebrului *stab in the back* nu a făcut posibilă apariția fascismului în România anilor '20 decât în forme mimetice. Fascia Națională Română sau Acțiunea Românească sunt prezentate mai curând drept banale ‘exerciții academice’ decât mișcări politice cu șansă de reușită. Fără a ajunge la o analiză de tipul celei întreprinse de Peter Merkl în cazul NSDAP, autorul reușește să demonstreze că succesul Gărzii nu rezidă în naționalismul mai vechi românesc, mult mai rațional decât filosofia politică mistică a acesteia, în antisemitismul lipsit de acea dimensiune

monomaniacală proprie nazismului, ortodoxism, idea de justiție socială etc. Plecând de la teza lui W. Schieder, Heinen atribuie succesul Gărzii de Fier acelei voințe totale de nimicire a adversarului politic, sesizabilă în cazul tuturor mișcărilor fasciste.

Se poate vorbi despre Garda de Fier ca despre un *catch all party*? A reușit legionarismul să atragă așa cum se crede în general despre fascism doar pe: naiv, bigot, naționalist, disperat, demonic etc. (D. Openheimer)? Profilul social al Gărzii în anii '30, atracția exercitată de fascism asupra acelor *blue and white collars* pare a redimensiona cazul fascismului românesc. Dincolo de ingenioasa tehnică a "bulgărelui de zăpadă" și de cea a manipulării, eșecul procesului modernizator și alienarea produsă de nereușita fenomenului de socializare indică, în opinia autorului, faptul că succesul Gărzii, a ideii sale de revoluție naționalistă rezidă mai curând în costurile produse de industrializarea forțată de după 1934. În mod paradoxal, 'dictatura modernizatoare' a lui Carol al II-lea, deși nu a dus decât la o slabă industrializare și nu a reușit să crească în mod semnificativ ponderea proletariatului urban, a creat aceea supradimensionare urbană și a suprasolicitat capacitatea de integrare a statului într-un mod asemănător celui din cazul Italiei

și Germaniei, chiar dacă la altă scară. Fieful electoral al legionarilor nu a fost reprezentat, așa cum lasă să se înțeleagă Weber, de zonele sărace, cu o populație măcinată de boli sociale și analfabetism, ce au reprezentat mai curând punctul forte al PNC. Aceea Stare a patra de care vorbește și Sorin Alexandrescu și nu masele amorfe și atomizate de țărani a reprezentat masa de manevră a Gărzii. Pe locuitorii mahalalelor și cei în cazul cărora se poate vorbi de o semi-insertie urbană, periferici și deci lipsiți de rezerve burgheze, reușesc legionarii să-i reprezinte și mobilizeze transformându-le apatia în activism politic. La rândul lor aceștia vor oferi lui Codreanu soldați și, lucru mai important, prin voturi și chiar prin contribuții bănești, autonomie politică. Îngăduința manifestată față de ceea ce părea a fi inițial doar 'fermentul opoziției' și catalizatorul nemulțumirilor de moment, va duce în timp la vizualizarea Gărzii drept singura forță capabilă să pună în aplicare promisa pedepsire și să regenereze în mod real viața politică românească. Refuzul permanent al lui Codreanu de a colabora cu vechile elite și a permite transformarea Gărzii într-un partid Gerontocratic pare a-și găsi răspunsul aici.

Lucrare de referință ce va interesa nu doar publicul specializat ci și pe cel larg, cartea lui Armin Heinen, ca multe altele

apărute în Occident în marginea fascismului impresionează nu doar prin farmecul lecturii ci și prin valoare, seriozitate și obiectivitate, calități ce lipsesc cu desăvârșire subiectului său. Contextul cultural politic european, marcat astăzi nu doar de 'cazul Heider' ci și de posibila revigorare a mitului fascist în Europa de Est post-comunistă (V. Tismăneanu) reprezintă un îndemn în plus în lecturarea cărții și înțelegerea a ceea ce a fost Fascismul.

Ordinea Politică

SABIN DRĂGULIN

În anul 1968 apare la Yale University "Political Order in Changing Societies" care reunește trei articole publicate anterior în reviste de specialitate la care s-a adăugat informația necesară. Încă de la apariție lucrarea va suscita un interes deosebit, critica vremii făcând aprecieri elogioase. Cu toate că analiza cărții se oprește în anii '60 traducerea acestei cărți de către Polirom sub titlul "Ordinea Politică a Societăților în Schimbare" este salutară deoarece cititorii români au posibilitatea de a lua contact cu un tip de analiză sociologico-politic atât de familiar gândirii americane.

Demersul autorului este de apreciat deoarece încearcă să construiască o "teorie de modernizare" prin expunerea etapelor pe care o societate și un regim politic le poate parcurge pentru a se adapta la modelul instituțional și comportamental caracteristic societăților vest-europene și nord-americane. În cele șapte capitole ale cărții Huntington expune modalitățile prin care o comunitate tradițională se poate transforma în timpul procesului de modernizare.

Samuel P. Huntington, *Ordinea politică a societăților în schimbare*, Editura Polirom, Iași, 1999, 432 pagini.

Autorul identifică două modalități de a parcurge acest drum: evolutiv și prin intermediul unei revoluții. Pe parcursul întregii cărți procesul de modernizare este analizat prin prisma instituțiilor politice și a societății.

Sunt identificate trei tipuri de societăți: tradiționale, în curs de modernizare și moderne. La rândul lor, acestea sunt guvernate de două tipuri de regimuri: stabile și instabile. Societățile moderne și tradiționale cunosc regimuri stabile în timp ce societățile aflate în curs de dezvoltare sunt guvernate de regimuri instabile. Stabilitatea și instabilitatea unui regim se datorează gradului de legitimitate politică de care se bucură. Legitimitatea este acordată de popor în baza unor tradiții și principii fondatoare. Un alt element care poate governa stabilitatea sau instabilitatea este gradul de instituționalizare la care este supusă societatea.

Să vedem ce implică acest proces de modernizare. O societate de tip tradițional are ca element fundamental elementul agrar. Astfel, o mare parte a populației trăiește în zona rurală având ca ocupație de bază agricultura. Acest tip de societate se identifică prin: familie, clan, sat,

clasă, națiune, are o elită legitimată istoric și este guvernată de tradiții ancestrale. În opoziție o societate modernă este profund urbanizată, industrializată, secularizată, pune accent pe educație, este influențată de mass-media și este guvernată de un regim democratic bazat pe un set de valori. În cele două societăți există ierarhii diferite și modalități de participare la viața politică diferite. Ca un corolar parcurgerea drumului de la o societate tradițională la o societate modernă implică o schimbare a valorilor, a speranțelor și a atitudinilor. Pentru început vom expune concepția lui Huntington privind modelul evolutiv de modernizare a societății.

Există două grupuri de interese care doresc modernizarea: elita economico-politică și monarhia. Cele două grupuri de interese promovează centralismul administrativ și își bazează autoritatea pe armată. Aici apare primul paradox. Societatea la care aceste grupuri doresc să ajungă nu promovează modelul centralist și acordă un rol periferic armatei. Dar să continuăm. În opoziție se află vechea elită, tradiționalistă, funciară și lumea satului. Din conflictul de interese care apare între vechea și noua elită iau naștere conflicte etnice și religioase, cu efect de instabilitate politică. Pe tot parcursul tranziției regimurile politice vor fi regimuri slabe deoarece nu sunt legitimate decât de anumite segmente ale societății. Pentru a-și întări legitimitatea aceste regimuri

trebuie să dea dovadă de adaptabilitate, complexitate, autonomie și coerență pentru a atrage cât mai multe grupuri de interese, pentru a beneficia de o susținere mai largă. Cu toate acestea singurul pericol nu vine numai din zona elitei tradiționale. Ca un efect al procesului de modernizare (laicizare, educație) va apare o nouă elită, civilă, care va intra în conflict cu elita birocratică și militară. Această nouă elită este reprezentanta populației urbane care dorește accesarea la puterea politică. Acum pot apare două situații: dacă elita modernizatoare acceptă participarea “noii” elite se va realiza un pact social cu efect în stabilitatea regimului politic, în caz contrar va izbucni o revoltă urbană care își va disputa puterea. Efectul va fi o instabilitate politică. În funcție de scenariu pot apare trei tipuri de sistem politic:

- a) primul tip este cel mai slab instituționalizat și cuprinde elita politică compusă din aristocrație și birocrație;
- b) al doilea tip, nivelul intermediar, mediu, în care clasa mijlocie are acces la puterea politică;
- c) al treilea tip, cel mai instituționalizat, în care alături de celelalte trei elemente anterioare participă la viața politică și poporul.

Acest ultim tip este considerat cel mai stabil. În cazul în care nu se poate realiza un “pact social” și există pericolul apariției unui haos în societate, armata poate interveni prin intermediul unui “puci” militar, care, își asumă rolul

de elită modernizatoare. Această situație poate apare când nu există instituții ale statului capabile să medieze conflictul și să modereze acțiunea politică. Există o fragmentare a puterii și atunci apare al doilea paradox; armata își impune în societate un rol modernizator, în schimb într-o societate modernă armata are un rol conservator. Pericolul care apare într-o societate condusă de militari este că, instituționalizarea este redusă. Singura posibilitate de a fi eliminat acest mod de conducere este fuzinarea intereselor rurale și urbane.

A doua posibilitate de a parcurge drumul modernizării este revoluția. Revoluția implică o schimbare a valorilor, instituțiilor politice, a elitei, activității și strategiilor politico-guvernamentale. Huntington consideră că o revoluție poate să apară în societățile în curs de modernizare unde există o dezvoltare socială și economică, dar procesele modernizatoare și politice au rămas în urmă. Esența demersului revoluționar implică extinderea rapidă a conștiinței politice și atragerea noilor grupuri la procesul de modernizare. Apare astfel o schimbare a legitimității. Huntington observă că, dacă în vest revoluțiile au aparut pentru ca Vechiul Regim să fie basculat, în zona orientală a Europei revoluția a fost îndreptată împotriva unui regim reformat. Succesul demersului revoluționar depinde de existența unui acord social la nivelul societății.

Autorul arată că procesul de modernizare nu are aceeași finalitate în toate cazurile. Aceste diferențe apar în funcție de realitățile interne ale fiecărui stat și a anumitor determinisme comportamentale datorate tradiției. Astfel, dacă în Europa procesul de modernizare a fost inițiat de sus în jos, rolul revenind monarhilor, în S.U.A. pornește de jos în sus de la nivelul societății la nivelul politicului. Cu toate că demersul este același rezultatul nu este identic. În S.U.A. regimul instituțional cunoaște o anumită rigiditate fiind păstrate elemente engleze puternice, dar la nivelul societății se dezvoltă mecanismele jocului politic, în Europa în prima etapă sunt modernizate instituțiile și ulterior apare participarea politică. Rezultatul ar fi următorul: dacă în S.U.A. există o împărțire a puterii cu scopul de a menține un echilibru, în Europa s-a raționalizat autoritatea prin birocratizarea puterii pentru a se crea un echilibru. Acestea sunt principalele idei pe care Samuel P. Huntington le expune în cartea sa. Lectura este incitantă și actuală deoarece putem identifica multe din evenimentele care au avut loc în societatea românească în ultimii zece ani. Astfel, anumite evenimente le putem cataloga ca fiind etape ale procesului de modernizare, iar altele cauzate de acesta. Prin asumarea informațiilor putem evita anumite situații care pot pune sub semnul întrebării posibilitatea de a parcurge acest drum.

Sergio Romano

50 de ani de istorie mondială
Editura Fundației Culturale
Române, București, 1999, 250
pagini, preț neprecizat.
Traducere de Mircea Vasilescu

Cartea reprezintă o sinteză a relațiilor internaționale de după al Doilea Război Mondial. Cele mai importante momente ale începutului Războiului Rece au fost elaborarea Doctrinei Truman, crearea NATO și a Tratatului de la Varșovia, precum și a CECA (ca prim pas al unificării europene). În continuare sunt analizate procesele de decolonizare din Africa și Asia. La sfârșitul cărții este prezentat procesul de dezintegrare al U.R.S.S și de extindere a Uniunii Europene.

*

Raymond Aron

Spectatorul angajat. Editura Nemira, București, 1999, 400 pagini, preț neprecizat. Traducere de Miruna Tătaru Cazaban.

Cartea are o semnificație aparte mai ales prin autorul ei, minoritar în cadrul intelectualității franceze prin concepțiile sale liberale. Structura cuprinde 3 părți: Franța în agitație, Democrație și totalitarism, Libertate și rațiune. Nu este vorba despre texte propriu-zise, ci despre o suită de interviuri ale autorului, care cuprind evenimentele trăite de acesta începând cu anii 30 și până în zilele noastre. Nu ne referim numai la simpla enumerare, ci și la interpretarea realității.

Olivier Russbach

ONU contra ONU – Dreptul internațional confiscat
Editura Coresi, București, 1999, 245 pagini, preț neprecizat.
Traducere de Ioana Ilie

Cartea este o sumă de reflecții cu privire la puterea, rolul și unele slăbiciuni ale O.N.U. Lucrarea are trei mari părți (Un drept internațional mediatic, Un drept internațional politic și Sfidarea juridică). Prima parte arată slăbiciunile Consiliului de Securitate și noile sale funcții judiciare. Partea a doua a cărții redă faptul că pozițiile statelor pe arena dreptului internațional sunt determinate de interesele lor. În sfârșit, ultima parte, recunoaște că principiile dreptului internațional sunt detumate prin utilizarea poziției dominante a unor state.

*

Paul Sabourin

Naționalismele europene
Institutul European, Iași, 1999, 130 pagini, 17.700 lei. Traducere de Anca Alexandrescu

Cartea are 3 capitole: Trunchiul comun al naționalismelor europene, Transformările naționaliste în Europa, Organizațiile internaționale față de remanentele naționaliste. În introducere este menționată declarația de la Cracovia din 1994 unde se încearcă clarificarea conceptului de naționalism. În final se remarcă faptul că remediile naționalismului sunt în criză (regionalism, multiculturalism, federalism, integrare europeană).

Yuri Stoyanov

Tradiția ascunsă a Europei. Istoria secretă a ereziei creștine în Evul Mediu
Editura Polirom, Iași, 1999, 270 pagini, preț neprecizat.
Traducere de Radu Pavel Gheo

Volumul prezentat analizează fenomenul dualismului religios și este împărțit în șase capitole. Cu privire la bogomilism, se presupune că a apărut între 927 – 969). Corespondentul vest – european al bogomilismului, catharismul (a cărui apariție a fost determinată în mare măsură de bogomilism), s-a afirmat în special în sudul Franței și nordul Italiei, dar și în Germania și Spania.

*

Nellie Bly

Bărbații Kennedy. Trei generații, sex, secrete, scandaluri.
Editura Univers, București, 1999, 400 pagini, preț neprecizat.
Traducere de Doina Brebeanu.

Lucrarea reprezintă o culme în ceea ce privește demolarea mitului unei familii arhicunoscute pe scena publică americană. Comportamentul bărbaților familiei Kennedy nu diferea deloc de cel al altor mari familii americane. Diferența consta în crearea mitului familiei. Cel care a întreținut cel mai mult acest mit a fost John Fitzgerald Kennedy. Ulterior această misiune a fost preluată de fratele său Robert și de alți membri ai familiei. Viziunea publică a început să se schimbe după 1980.

Premiile “Sfera Politicii” pe anul 2000

Pe 24 februarie 2000, în cadrul unei manifestări desfășurate la Casa Scriitorilor din București, Sala Oglizilor, Fundația Societatea Civilă și Institutul pentru Cercetări Politice și Economice, editorii revistei “Sfera Politicii”, și-au desemnat premianții pentru anul 2000. Ajunsă la cea de-a treia ediție, acordarea premiilor “Sfera Politicii” reușește, dincolo de instaurarea unei tradiții, să impună recunoașterea personalităților care contribuie la îmbunătățirea mediului politic și cultural din România.

Interesul deosebit față de ceea ce înseamnă “fenomen politic” în România și în lume, cât și prestața profesională și diversitatea punctelor de vedere ale celor care semnează în paginile revistei (oameni de cultură, politicieni, analiști politici, cercetători din domeniul științelor sociale), au făcut ca “Sfera Politicii” să-și câștige statutul de publicația de științe politice cu cel mai mare impact la public din România.

Premiile acordate în anii anteriori unor prestigioase personalități, precum Adrian Marino (1998) și Alexandru Paleologu (1999) - Premiul “Europa” pentru Opera Omnia -, unor lucrări deja consacrate - “Exercițiul Distanței” (Sorin Antohi) și “Pluripartitismul. O teorie a democrației” (George Voicu) -, și traducerilor de excepție semnate de Adriana Babeți și Cornel Ungureanu (“Europa Centrală. Nevroze, dileme, utopii”) și Jeanina Ianoși (“Sfera publică și transformările ei structurale” de Jurgen Habermas), nu au făcut decât să suscite, și în acest an, interesul marelui public și al mass-media față de această prestigioasă manifestare.

Juriul, compus din Alexandru Paleologu, Stelian Tănase, George Voicu, Călin Anastasiu și Dan Oprescu, a acordat filosofului Mihai Șora Premiul “Europa” pentru Opera Omnia, lui Valentin Stan premiul pentru cea mai bună lucrare de științe politice apărută în România, și Cristinei și lui Dragoș Petrescu pe cel pentru cea mai bună traducere.

În cazul lui Mihai Șora, doctor în filosofie al Universităților Grenoble și Sorbona și membru al Societății Naționale de Cercetări Științifice din Franța, fost ministru al Învățământului după 1990 în România, premiul a fost acordat nu atât pentru cărțile sale “ci pentru caracterul stimulator, aproape maieutic, al participării sale la viața

intelectuală a Cetății”, după cum sublinia Alexandru Paleologu, câștigătorul de anul trecut al aceluiași premiu.

Alegerea la cea de-a doua secțiune, pentru cea mai bună carte românească de științe politice, a fost mult mai dificilă având în vedere faptul că printre candidați s-au numărat Daniel Barbu, Alina Mungiu Pippidi, Andrei Roth. Câștigătorul, Valentin Stan, lector de relații internaționale și istorie contemporană universală la Facultatea de Istorie a Universității București și membru în Consiliul Centrului pentru Studii Euro-Atlantice al Universității București, și-a adjudecat, în cele din urmă premiul, lucrarea sa, “România și Eșecul Campaniei în Vest”, apărută la Editura Universității București, fiind preferată în primul rând datorită marii sale actualități.

Cel de-al treilea premiu, pentru cea mai bună traducere, a fost acordat soților Cristina și Dragoș Petrescu, pentru transpunerea în limba română a unei antologii coordonate de Vladimir Tismăneanu, “Revoluțiile din 1989”, apărută în România la Editura Polirom. Dincolo de valoarea în sine a cărții “. . . o mostră a celor mai valoroase eseuri pe marginea revoluțiilor est-europene” (Norman Naimark), ceea ce a fost hotărâtor în acest ultim caz în acordarea premiului, a fost acuratețea de care au dat dovadă cei doi traducători, în prezent doctoranzi în istorie la Central European University din Budapesta.

Festivitatea s-a bucurat și de această dată de atenția personalităților culturale, a liderilor politici și a mass-media. O privire aruncată în public i-a remarcat, într-o ordine pur aleatoare, pe Constantin Bălăceanu-Stolnici, Călin Popescu Tăriceanu, Cazimir Ionescu, Mona Muscă, Bogdan Balthazar, Mircea Toma, Varujan Vosganian, Marilena Rotaru, Răzvan Dumitrescu, Adrian Cioroianu, Mircea Mihăieș. Ca și în anii precedenți, mai multe publicații (“Ziua” - “Sfera Politicii și-a desemnat laureații”, Curentul - “Laureații revistei Sfera Politicii”, Cronica Română - “Sfera Politicii și-a desemnat premianții”) au reflectat evenimentul. Articolele au menționat publicul numeros și divers care a participat la cea de-a III-a ediție a premiilor precum și eleganța festivității în sine. Televiziunea Națională și Antena 1 au semnalat și ele evenimentul, crescând astfel și mai mult prestigiul premiilor “Sfera Politicii”.

**Revista este editată de Institutul de Cercetări Politice și Economice și Fundația
Societatea Civilă**

EDITORIAL BOARD: • Călin Anastasiu • Daniel Chirot • Dennis Deletant • Gail Kligman • Dan Oprescu • Vladimir Tismăneanu • G. M. Tamas • **REDAȚIE:** • **Redactor șef:** Stelian Tănase • **Secretar de redacție:** Ovidiu Horia Maican • **Colectivul redacțional:** • Adrian Cioroianu • Laurențiu Ștefan Scalat • Valentin Stan • Mihai Chioveanu • Oana Valentina Suciuc • **Publicitate și distribuție:** Cristian Popescu (092 35 48 14) • **Coperta și tehnoredactarea:** Liviu Ion Stoica și Tudor Dumitru Titirișcă

“Sfera Politicii” este înregistrată în Catalogul Publicațiilor din România la numărul 4165. Reproducerea articolelor apărute în publicația noastră se face numai cu acordul scris al redacției. Tiparul executat la RH PRINTING București

Adresa Redacției: Str. Piața Amzei, nr. 13, Et. 1. CP 212, OP 22, București, Tel/Fax: 01 312 84 96, 01 659 57 90 (Attn Oana Manolache); E-mail: sfera@totalnet.ro.

TALON DE ABONAMENT LA REVISTA “SFERA POLITICII”

(vă rugăm completați cu majuscule)

DA, doresc un abonament la revista “SFERA POLITICII”, începând cu numărul....., pe perioada de:

3 luni (30.000 lei) , **6 luni (60.000 lei)** , **un an (120.000 lei)**

Am achitat contravaloarea abonamentului, în sumă delei, cu mandat poștal nr. sau ordin de plată nr., în contul Fundația Societatea Civilă, nr. 251100922013126 (lei) sau 251100222013126 (valută) deschis la BRD - SMB.

DA, doresc factură fiscală pentru abonamentul achitat.

Nume, Prenume....., Vârsta.....

Compania....., Cod fiscal.....

Profesia, Funcția

Adresa la care doriți să primiți abonamentul:

Strada....., Nr....., Bl., Sc....., Et.....

Ap....., Localitatea, Cod poștal....., Județ/Sector.....

Telefon, Fax, E-mail

Vă rugăm completați în întregime acest talon și, împreună cu copia chitanței, sau a ordinului de plată al abonamentului, expediți-l în același plic, pe adresa : Fundația Societatea Civilă - Sfera Politicii, Piața Amzei, nr.13, et. 1, sect. 1, București, cu mențiunea “Talon abonament”, sau prin fax la +40-1-312.84.96. Abonamentele se pot contracta și la sediul fundației, la adresa mai sus menționată. Relații suplimentare la tel. 659.57.90. Creșterile ulterioare ale prețului de vânzare al revistei nu vor afecta valoarea abonamentului contractat.

În prețul abonamentului sunt incluse taxele poștale.